

«...ДУУЛАН ЯБАХАА
ЭНДЭ ТҮРӨӨ ҺЭМ,
ДУУШАН ХЭЗЭЭШ
БАЙХАЛБИ...»

12 н.

ИТГЭЛИЙН
ХАМБЫН
ЗАХЯАНУУД

23 н.

1921 оной
декабриин
21-нээ гарана

Буряад Үнэн

Эхэ нютагаа эб хамта мандуулая!

Бүгэдэ арадай сонин

2013 оной
апрелин 25
Четверг

№ 16 (21915)
(830)

Гарагай 5
www.
burunen.ru

Буряад Үнэн

Радне-Нима БАЗАРОВАЙ фото-зураг

УВАЖАЕМЫЕ ЖИТЕЛИ РЕСПУБЛИКИ БУРЯТИЯ!

Руководство ОАО «РЖД», а также Гусиноозерская дистанция пути крайне обеспокоены ситуацией, сложившейся с обеспечением безопасности движения на железнодорожных переездах. С начала 2012 года количество ДТП, допущенных по вине водителей автотранспорта по сети дорог, достигло 212 случаев, при которых пострадали 147 чел., в т.ч. 47 чел. погибли. За истекший период 2013 г. в границах Восточно – Сибирской дирекции инфраструктуры уже допущено 4 дорожно – транспортных происшествия, из них 2 – в пассажирском и пригородном поездах и 2 – в грузовых.

8 марта 2013 года на переезде 4844 км. перегона Шуба-Тулюшка Тулунской дистанции пути допущен очередной случай нарушения правил дорожного движения. Водитель Возняк Андрей Григорьевич, управляя автомобилем марки Тойота-Чайзер, превысив допустимую скорость в непосредственной близости перед переездом, избежав столкновения с впереди стоящими автомобилями, выехал на полосу встречного движения, повредил два направляющих столбика, проехал запрещающие показания переездных светофоров, сбив привод УЗП, переехал через 2-й путь и остановился в габарите 1-го пути. Благодаря оперативным действиям дежурного по переезду, удалось избежать тяжелых последствий. В результате инцидента допущена задержка 5-ти грузовых поездов в среднем на 50 минут и пассажирского поезда № 71 на 41 минуту.

На балансе Гусиноозёрской дистанции пути находятся 22 железнодорожных переезда. С 2002-го по 2011 г. по вине водителей допущено 4 случая ДТП. Основными причинами ДТП явились нарушения правил дорожного движения при проезде через жд переезды.

УВАЖАЕМЫЕ ВОДИТЕЛИ!

Выполнение правил дорожного движения при проследовании переездов – залог сохранения жизни и здоровья вам и близким вам людям.

СЧАСТЛИВОГО И БЕЗОПАСНОГО ВАМ ПУТИ!

Начальник
Гусиноозерской дистанции
пути А.И.БОРОВОЙ.

ОФИСНАЯ
МЕБЕЛЬ

СКИДКА
10%
НА ВСЕ

В НОВОМ САЛОНЕ

ул. Сахьяновой, 9 (Фабрика мебели) Т. 43-90-10

“БҮХЫ
ДЭЛХЭЙГЭЭР
АЙЛШАЛ-
ХЫЕТНАЙ
УРИЯ”

Үргэлжлэлэнь 7 н.

Магазин «Богатырь»

Мужская одежда
больших размеров
от 60 до 84 р.

ТЦ «Магнат»,
ул. Трубочеева, 61"а", 2 этаж

Магазин «ПЫШНАЯ КРАСАВИЦА»

Одежда и белье
для женщин больших
размеров
от 60 до 84 р.

ул. Столбовая, 56. ост. Химчистка
Тел.: 45-69-66

"БУРЯАДАЙ ПРАВИТЕЛЬСТВО – ШУҢАЯА ҮГЭЛГЫН ТҮЛӨӨ"

Апрелийн 19-дэ Республикын шуһанай станцида Гүрэнэй донорой үдэртэ дашарамдуулагдан, "Буряадай Правительство – шуһаяа үгэлгын түлөө" гэнэн заншалта хэмжээн үнгэргэгдөө. Тиин Правительствын гэшүүд, министерствэнүүд болон албан зургаануудай хүдэлмэрилэгшэд - ехэнхидээ залуушуул – шуһаяа түшаагаа. Урда үдэрын эмшэлэлгын эмхинүүдэй ахамад врачууд "Жэшээ харуула – хойноһоо дахуула!" гэнэн уряа доро шуһа түшаалгын хэмжээндэ хабаадаа гэжэ һануулаа. Харин майн хуушаар гү, али июниин шэнээр олондо мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдэй түлөөлэгшэд донорнууд болохо юм.

Социальна хүгжэлтын талаар Буряадай Республикын Правительствон Түрүүлэгшын орлогшо Владимир Матханов энэ үдэр түрүүлэн ержэ, түс хэмжээндэ хабаадахадаа, хүнэй ами наһа абархын тула саг үргэлжэ шуһаяа үгэжэ байдаг мэргэжэлтэ донорнуудай зэргэдэ орохо гэшэ ехэ хүндэтэй гэжэ онсолло. "Тиимэһээ мүнөөдэр энэ хэмжээндэ эдбхитэйгээр хабаадаһан залуушуулые хүндэлмөөр", - гэжэ тэрэ хэлээ. Республикада бүхыдөө 8000 мэргэжэлтэ донорнууд бии.

Эдэмнай жэлэй туршада хэдэн дахин шуһаяа түшаадаг юм: эрэшүүл – һара болоод лэ, харин эхэнэрнүүд – гурба һарын нэгэ удаа. Республикын шуһанай станциин ахамад врач Ангельсина Бурлаева эдэнэйл ашаар нилээд олон хүн абарагдаа гэжэ тэмдэглээ. Юуб гэбэл, хойшолуулашгүй ушарнуудта, жэшээн, ехээр шархатаһан гү, али хүндөөр үбдэһэн хүндэ шуһанай хэрэгтэй болоходо, эдэл зон туһа үзүүлдэг. Шуһа түшаалгые идхалгын талаар менеджер Наталья Бор-

кинагай хэлэхээр, донорнууд өөртөөшье һайн юумэ хэдэг юм. Тэдэнэй шуһаяа түшааха бүхэндэнь, тон гүнзэгы болон үргэн шалгалта үнгэргэгдэжэ, бэеын тамир ходо хинагдажа байдаг: шуһаниинь ВИЧ-халдабаринаа эхилээд, бруцеллез хүрэтэр түлбэриггүйгөөр шалгагдадаг. Мүн тиихэдэ донорнуудай бэе махабад шуһанайнгаа клеткэнүүдые тон түргөөр буйлуулжа һураад, бусад хүнүүдтэ орходоо тэдэ энэ-тэрэ гэмэлтэлгые хүнгөөр дабажа гарадаг. Гадна тэдэ халдабарита үбшэнүүдтэ диилдэсэгүй болодог байна. "Манай лаборант фельдшер аяар 255 дахин шуһаяа түшааһан. Тиин эндэ хүдэлжэ байгаа 40-өөд жэлэй туршада нэгэшье дахин үбдэжэ үзөөгүй. Шалтагааниинь – саг үргэлжэ шуһаяа түшаажа байхада, шуһанай клеткэнүүд шэнэлэгдэжэ, бэе махабад дахин нэргэжэ байдаг ха юм, - гэжэ Наталья Боркина ойлгуулаа. –

Бэе нэргэнэ, залуу шуһан гүйнэ гэжэ арад зон хэлэдэг гүб даа. Тэрэл болоно. Зүүн зүгэй медицинэдэ шуһа ханаха, харин баруундай медицинэдэ гирудотерапия гээд хэлэнэбди". 2013 он "Минии бэшэ һаа, хэн?! Мүнөө бэшэ һаа, хэзээ?!"

гэнэн уряа доро үнгэрнэ гэжэ һануулаа. Энэ уряа илангаяа залуушуулда хабаатай. Юуб гэбэл, эрхим донор хадаа залуу, элүүр бээтэй байха ёһотой.

Дыжит МАРХАДАЕВА.

ХҮДӨӨГЭЙ БАЙДАЛ ХУБИЛНА ГҮ?

Буряадай хүдөө нотагуудые хаража үзэхэдэ, томо тосхонуудһаа гадуур аяар 800 гаран бага һуурин тоологдоно. Тэндэ тусхай Захиргаан үгышье һаа, нотагай зоной дурадхамжаар старостанууд томилогдоно. Тэдээн хажуудахи түб тосхойнгоо Захиргаание түлөөлжэ, бүхы эмхидхэлэй ажал өөр дээрээ дааже абана. Жэшээлхэдэ, Улаан-Үдэһөө 110 модо зүүлжээ ошоходо, Хориин аймагай Удинск гэжэ 800 гаран хүн зонтой нотаг оршоно. Дэргэдэнь Баянгол, мүн Баруун-Хасуурта гэжэ бага һууринууд бии. Тэндэхи байдлаар «Удинск» гэнэн муниципальна байгуулгын гулваа В.Н. Хабитуевһаа һонирхобди.

- Виктор Нимаевич, Баруун-Хасууртада болоод Баянгодо хэды хүн ажаһуунаб, эдэ бага һууринуудай старостанууд хэд бэ?

- 300-350 хүн ажаһууна. Баянголой старостаар Намсарай Ринчинович Долгоров хүдэлнэ, Баруун-Хасууртын староста – Дулма Аюшеевна Игнатьева. Бэрхэ, урагшаа һанаатай хүнүүд. Арбаад жэлэй туршада гулваагаар хүдэлхэдөө, тэдэнтэй нягта харилсаатайгаар ажалаа ябуулнаб.

- Старостануудтай салин абана гү?

- Тон старостада гээд, мүнгэн һомологдодоггүй. Тиимэ һэн тула харуулшанай салин гү, али Захиргаанайнгаа нэгэ мэргэжэлтэнэй салин хубаажа үгэнэбди. Урмашуулаха хэрэгтэй гүб даа. Тиимэһээ арга мурьень олохо гэжэ оролдонобди.

- Дунда зэргын салин хэды шэнээн бэ?

- 2-3 мянган түхэриг.

- Түс бага һууринуудта һургуули бии гү?

- Баянгодо юһэн классай һургуули бии, Баруун-Хасууртын һургуули хоёр жэлэй саана хаагдаа.

- Хүдөөдэ хүн зоной байдал һайн тээшээ хубилжа байна гү, танай һанамжа?

- Юун аймшагтайгаар хубилшаха даа. Тиибэшье уруугаа ороногүй гэхэ байнаб.

- Хүн зонтой хаана хүдэлнэб?

- һургуулида, хүүгэдэй сэсэрлигтэ хүдэлнэ. Гадна «Үдэ», «Баянгол» гэжэ СПК-да, «Тайжа» гэжэ нээмэл бүлгэмдэ ажал хэнэ. Олонхи хубинь үмсэдөө малаа хараад, бээ тэжээнэл даа.

- Адуу малайтнай тоо хэды болохо бэ?

- 2,5 мянган шэнээн тоологдоно. Үнгэрһэн үбэл аяар 70 сантиметр үндэртэй саһан орожо, хохидол асараа. 300 адуунһаамнай 60 процент хубинь үхөө.

- ТОС гэжэ хүдэлөөн танай тэндэ хэр хүгжэнэб?

- 5 ТОС байгуулагданхай. Гудамжаа гоёохо, амаралтын газар түхээрхэ талаар тэдэмнай бэе бээтээе мурьсэдэг. Баянголой Хабшагарай аршан дээрэ гэр табяад, оршон байдалынь нилээд нэргэжээ. Түймэрһөө нэргылэмжын ДЕПО баряабди. Амжалтанууд байха.

Сарюуна ЭРДЫНЕЕВА хөөрэлдэбэ.

ҮХИБҮҮГЭЭ ЛАГЕРЬТА АМАРУУЛХА ГЭБЭЛ...

Ерэхэ зунай хаһада үхибүүдэй амаралта яагаад эмхидхэхэ тухай асуудал Улаан-Үдын Захиргаанда үнгэрдэг брифинг дээрэ зүбшэн хэлэгдэбэ.

Тулжур гэртэхинтэй үхибүүдтэ онсо анхарал хандуулагдадаг тухай һуралсалай талаар хороной таһагые даагша Серафима Гарматарова мэдээсэхэдээ, тэдэ үхибүүдые лагерьта амархынь эльгээхын түлөө 12 миллион түхэриг федеральна бюджетһээ, 4 миллион түхэриг республикын бюджетһээ һомологдоо гэжэ дулгаба. Тиихэдэ үбшэн үхибүүдые санаторидо амаруулхын тула мэдүүлгэнүүдые ноябриин 1 болотор абанабди гээд тэмдэглэбэ.

Хэрбээе юрын лагерьнууд руу путевкын сэн 9,5 мянган түхэригтэ һаа, санаторинууд руу путевкын сэн 16,5 мянган түхэриг хүрэнэ. Энэ сэнгэй 70 процент хубиень гүрэн дааже абана. Тиихын тула республикын бюджетһээ

аяар 36 миллион түхэриг һомологдоотой гээд, Улаан-Үдын Захиргаанай һуралсалай талаар хороон мэдүүлнэ.

Харин үхибүүдэй гэртэхинэнь салингай хэмжээн республикын дунда зэргын салингаа доошоо һаань, лагерьнууд руу путевкын сэнгэй 80-95 процент хубиень гүрэн дааха үүргэтэй. Тиихын тула олзынгоо хэмжээ мэдүүлһэн тусхай справка Многофункциональна түб руу түшааха шухала.

- Лагерьнууд руу путевко гүйсэд дүүрэнээр хубаагдаагүй. Тиимэһээ үхибүүгээ амаруулха тухай мүнөөнһөө шиидхэхэдэ зүйтэй гээд, Серафима Гарматарова уряална. Лагерьнууд тухай тодо мэдээсэл Улаан-Үдын сайт дээрэ гү, али 21-21-64 гэнэн утаһаар хонходоод мэдэжэ болоно.

Сарюуна ЭРДЫНЕЕВА.

ҮБШЭНҮҮДНЭЭ НЭРГЫЛНЭН ТАРИЛГА ХҮҮЛЭХЭ ШУХАЛА

Бүхэдэлхэйн элүүрые хамгаалгын эмхиин Европын региональна бюрогой шиидхэбэрээр Европын гүрэнүүдтэ иммунизаци 2005 онһоо үнгэргэгдэнэ. Тиигэрэ энэ прививкэнүүдэй ашаар республика доторто халдабарита үбшэнүүд нэргэжээ болёо. Хүн зонийе аймшагтай үбшэнүүдһээ аршалха, аша түһатай тарилганууд тухай Гүрэнэй санитарно-эпидемиологическа хиналтын түбэй мэргэжэлтэн Баирма Малаткина иигэжэ хөөрөбэ:

"Вакцинын һайгаар һайн болохо аргатай аад лэ, тарилга абангүйгөөр халдабарита үбшэнүүдтэ нэргэжээдхэн хүнүүдтэ ойлгуулха зорилготой. Тиихэдэ хоротой, халдабарита үбшэнүүдһээ нэргылхэ тарилга хүүлэхэ шухала. Иммунопрофилактика гэшээ хүн зоной бэе тамирые тон һайнаар аршална, хамгаална. Энэ прививкэнүүдэй аша туһаар оспа, дифтери, полиомиелит, столбняк үбшэнүүд үгы болонхой. Корь, краснуха үбшэнүүд нилээд үсөөрэнхэй гээшэ. Республика дотор багашуулда ехэ һайнаар тарилганууд хэгдэжэ, халдабарита үбшэнүүдээр үбшэлхэ ушар

үгы шахуу. Үнгэрһэн жэлдэ нэгэшье хүн гепатит үбшэндэ нэргэжээгүй.

2006 - 2010 онуудай туршада нэмэлтэ иммунизацинууд олоор үнгэргэгдэжэ, гепатидаар үбдэгшэдэй тоо үсөөрөө. Гепатит "Б" тарилга нарай үхибүүнэй түрэхэһөө хэгдэнэ. 2-дохи тарилга 3 һаратайдань, удаань 6 һаратайда хүүлэдэг. Энэ прививкэ ехэшүүл заабол абаха ёһотой. Мүн лэ тиихэдэ туберкулез үбшэнһөө нэргылхэн прививкэ үхибүүнэй нарай байхада хэгдэдэг, удаань долоотойдо, арбан дүрбэтэйдэ, хори нэгэтэйдэ, хорин долоотойдо хэгдэдэг. Мүн лэ

бэшэшье прививкэнүүд тусхай календариин, түсэбэй ёһоор хэгдэдэг.

Эндэ халдабарита 11 үбшэн оронхой гээшэ. Харин эпидемическэ байдалһаа дулдыдажа, шэнэ вакцинын байгуулагдаа һаань, хубилалтанууд оруулагдаха болоно. Һаяын сагта 13 халдабаритай тэмсэлгын прививкэ оруулагдаха хараатай. Нэрлэбэл, туляреми, чума, бруцеллез, сибирскэ язва, бешенствэ, лептоспироз, хашагай вируснэ энцефалит, халууралга Ку, шара халууралга, холерэ, брюшной тиф, вируснэ гепатит "А", шигелле гээд.

Эмшэд үхибүүдэй бэе тамирын шалгажа, хүн бүхэниие хэзээ тарюулхаар бэ гэжэ элирүүлдэг. Үхибүүгээ элдэб халдабаринуудһаа аршалхын тула прививкэнүүдһээ арсажа болохогүй. Юундэб гэхэдэ, нула бээтэй багашуулда үбшэн хүндөөр хүрэдэг".

Цырегма САМПИЛОВА.

Буряад Республикын Арадай Хуралай ажал хэрэгүүд

ҮСӨӨН ТООТО ҮНДЭН АРАДУУД ДЭМЖЭГДЭХЭ ЁНОТОЙ

Ямало-Ненецкэ автаноно округой Салехард хотодо үнгэргэгдэн Хойто Зүгэй, Сибириин, Алас Дурнын үсөөн тоото үндэн арадуудай Эблэй тоосоото ээлжээтэ съезд үнгэрөө.

Россиин Федерациин 47 субъектүүднээ түлөөлэгшэд хабаадаа. Эдэ Росси гүрэнэй нефть, газ болон баялиг нөөсэ хадагалгадан газарнуудай үндэн арадуудай түлөөлэгшэд болоно. Мүн съездын ажалда Боливи, Никарагуа гүрэнүүдэй элшэн сайднар ба ООН-ой түлөөлэгшэ гээд уригдаа.

Үндэн арадуудай байдалда ханаа зобоомо асуудалнууд энэ съездын хараада табигдаа. Эгээл гол асуудал хадаа Россиин Хуули зарлигһаа үндэн арадуудай

ажабайдалда сэхэ хабаатай ойлгосонууд үгы хэгдэн тухай хэлсэгдээ. Ушар юуб гэхэдэ, тэдэнэй заншалта ажаһуудалай дэбисхэр дээрэй байгаалин нөөсэ баялигта гар хүрэлгэ хоригдоо. Үндэн арад хэр үгһаа хойшо эдэ нөөсөнүүднээ абажа, ажамидаржа байгаа бшуу. Ангуушалха, загаһа бариха, хандагинуудаа бэлшээхэ аргагүй болошоно. Үдэр бүри ажамидаржа байһан үйлэ хэрэг эрхилхын түлөө зүбшэл абахадаа, конкурс, аукционуудта хабаадаха баатай болоно. Теэд тэдэнэр олзын хэрэг эрхилхэ, баяжаха зорилго табиһагүй, харин юрын байдалаараа байна ха юм. Бэшэ юүгээр ажамидаржа гээшэб? Харин тэрэл конкурс, аукционуудта хабаадалсаһан баян үмсын хэрэг эрхилэгшэдтэй тэдэнэр яажа зүрилдэхэ гээшэб? Тиигэжэ үсөөн тоото

үндэн арадуудай экономика хүгжэлтын болон тэдэнэй заншалта ажаһуудалай эрхэ сүлөө хамгаалгын талаар асуудалнууд энэ съездын хараада табигдаа.

Гадна ехэ сууглаанай хараада үсөөн тоото арадуудай ядаралта байдалай гол шалтагууд тэмдэглэгдээ. Экономикын эршэм хүгжэлтын ашаар тэдэнэй ажаябуулгын заншалта байдал хосорогдоно.

Буряад Республикын Арадай Хуралай депутатууд **Цыденжаб Бимбаевич Батуев, Владимир Романович Булдаев** гэгшэд угай үндэн бүлгэмүүдэй ажаябуулгын экономика байгуултанууд тухай секциин ажалда хабаадаа. Тэдэнэр хунгалгын эрхэтэй делегадууд бэшэ, харин айлшад боложо уригдаһан байгаа.

Үндэн арадуудай амин

шухала асуудалнууд энэ бүлэгтэ табигдаа. Жэшэнь, байгаалин нөөсэ баялиг загаһаар хэды арад ажамидарна гээшэб. Хэр үгһаа хойшо эрхилжэ байһан заншалта ажалай зүбшэл-квото Москва ошожо, эрижэ абаха баатай болонхой. Үндэн арад хохидохо ёһогүй ха юм. Энэ заншалта ажаябуулгын хэрэгтэ үндэн арад үлэмжэ эрхэтэй байха ёһотой юм бэшэ гү? Мүн үндэн арадуудай эрхилхэ ажаябуулга үргэдхэхэ тухай, экологиин талаар гэр бүлын үмсын хэрэгэй ажаябуулга дэмжэхэ тухай асуудалнууд хабаадагшадтай хараада табигдаа.

- Элдэб шажан мүргэлтэй түлөөлэгшэдые хүндэлхэ, бэе бэеынгээ соёл, заншал, хэлэ шудалан хүндэлхэ шухала бшуу. Хэрбээ үндэн арадуудай түрэн тоонто нютаг ерээ хадаа тэн-

дэхи ёһо заншал, гурим, хэлэ, шүтэжэ байһан шажан мүргэл заабол хүндэлхэ баатай болоно ха юмши. Илангаяа бидэ бүгэдэниие "Россиин эрхэтэд" гэнэн ойлгосо нэгэдүүлнэ,- гэжэ Арадай Хуралай Түрүүлэгшын орлогшо Цыденжаб Батуев тэмдэглээ.

Съездын делегадууд ехэ хуралдаанай дүн согсолжо, тогтоол баталба. Тэндэ гол түлэб, гүрэнэй засаг нютаг бүхэнэй өөһэдын хүтэлбэрийн эмхинүүдтэй суг хамта байгаалин нөөсэ эдлэгшэдтэй (үйлэдбэрилэгшэдтэй) болон тэрэ газарта заншалта ёһоороо ажаһуудаг үндэн арадуудай хоорондохой харилсаанда зүб харюу олохо ёһотой. Үсөөн тоото үндэн арадуудай хэлэ, соёл хамгаалха, аршалха, хүгжөөлгэдэ дэмжэлтэ үгтэхэ ёһотой гэнэн шийдхэбэри баталаа.

Цырега САМПИЛОВА.

«ЛЕТУЧИЙ ГОЛЛАНДЕЦ» БАЙГАЛААР ДАМЖАН, ХҮРЭЖЭ ЕРЭЭ

Буряад орондо соёлой эгээл томо гайхамшаг үйлэ үнгэрбэ. **Г.Цыдынжаповай нэрэмжэтэ Гүрэнэй академическэ оперо болон баледэй театрта "Летучий голландец" гэнэн Рихард Вагнерай оперын премьерэ дахинаа байгша апрель нарын 19-20-най үдэрнүүдтэ табигдаба. Үнгэрэгшэ 2012 оной намар энэ оперын премьерэ болоо нэн гээд хануулая.**

Эдэ үдэшнүүдтэ Буряад Республикын харагшад немец дуушад Кирстен Бланк Дирк Алешус хоёрой гүйсэдхэн наада шагнажа, гайхамшаг дээдын мэргэжэлтэ проектын ажал үзэбэ бшуу. Мүн Эрхүүгэй областной филармонийн Губернаторай симфоническэ оркестрэй гоё найхан хүгжэм шагнаха аргатай байгаа. Энэ оркестрые Илмар Лапиньш гэнэн бэлигтэй дирижер хүтэлбэрилөө. Мүн оперно зүжэгтэ Буряадай оперо болон баледэй театрай солистнар ба хоорой дуушад хабаадаа.

Оперын премьерэдэ ФРГ гүрэнэй Новосибирск хотодо байдаг генеральна консул г-н **Н.Хёфер-Виссинг**, режиссёр – найруулагша **Ханс-Иоахим Фрай**, Германиин соёлой аяншалгын эмхиин директор **Андрей Петров** болон Буряад Республикын соёлой министр **Тимур Цыбиков** гэгшэд ерэнэн байна.

Премьерын урда тээ хүндэтэ айлшад журналистнуудтай пресс-конференци үнгэргөө.

Генеральна консул Н. Хёфер-Виссинг энэ найруулга Росси дотор эмхидхэгдэн Германиин жэлэй эгээл шухала хэмжээ ябуулга гээшэ гэжэ тэмдэглээ. 2013 оной хугасаада бүхы дэлхэйн хүгжэм дуунда дуратайшуул агуу-ехэ Вагнерай түрэнөөр 200 жэлэй ойн баяр тэмдэглэнэ. «Летучий голландец» гэнэн найруулгаар Буряад орон композиторай ойн баярта

зорюулагдаһан хэмжээ ябуулгада хабаадалсаба гээшэ.

- «Летучий голландец на Байкале» гэнэн найруулгын премьерэдэ ерэнэн ушар минии Буряад орон руу айлшалгын гол зорилго гээшэ гэбэл, алдуугүй. Би ехэ дуратайгаар танай нютаг ерээб,- гэжэ консул мэдүүлээ.

Буряад ороной харагшадта Вагнерай хүгжэмтэ зохёолой эди шэдитэ юртэмсэ руу дутын харгы заажа үгэнэн Ханс-Иоахим Фрай уялгаяа дүүргээ. Линц хотын Брукнерска уласхоорондын фестивалиин директор, Дрезденэй «Оперный бал Земперопер» гэнэн хэмжээнэй президент,

Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото

«Competizione dell'Opera» гэнэн вокалистнуудай Уласхоорондын конкурсые эмхидхэгшэ Москва хотын сценораф мэргэжэлтэдтэй хамтын ажал ябуулжа шадаа.

- Бидэ хоёр жэлэй саана соёлой министр Тимур Цыбиковтэй танилсаабди. Тэрэнэй ашаар энэ мүнөөдэрэй ажал бүтэбэ ха юм. Европын талаһаа Ураалай сааша харал, оперо ород бэшэ, ондоо хэлэн дээрэ түрүүшынхиеэ

табигдаба. Немец хэлэн дээрэ энэ оперые табиһада хабаадаһамни минии нэрэ хүндые үргэнэ. Эндэ ажаллаһан сагаа үрэ дүнтэй үнгэрөө гэжэ тоолоноб. Хоёр гүрэнэй соёл холбогдожо, зохёохы нэгэдэмэл зам олобди. Би бүтэнэн ажалаараа сэдхэлээ хананхайб, - гэжэ режиссёр Фрай онсо тэмдэглээ.

Германи гүрэнэй режиссёр Байгал, Буряад орон болон Буддын шажанай дасангу-

удые найхашаагааб гэжэ мэдүүлээ.

Буряадай Гүрэнэй оперо болон баледэй театрай премьерэдэ театральна "Золотая Маска" гэнэн конкурссын жюри ерэнэн байна.

- Нүүлэй үедэ ехэ һонин шэдитэ хэдэн үйлэнүүд Росси дотор болоно. Түб бэшэ газарта хүгжэмэй соёл ехэ өөдөө бодожо, Европын түхэлэй оперно театруудта жэшээ боломоор, - гэжэ "Золотая Маска" гэнэн конкур-

сын жюриин гэшүүн **Елена Черемных** мэдээсэбэ.

Эди шэдинүүдэй нэгэн энэ «Летучий голландец» гээшэ гэжэ тэрэ тэмдэглээ.

- «Летучий голландец» Байгалай үһээр Буряад орон руу хүрэхэ ерээ. Ондоо гүрэнүүдэй соёлоороо хубаалдажа байһан үйлэ харахада, ехэ һонирхолтой байна. Энэ харилсаан үргэдхэгдэжэ, тэдэнэй үрэ дүн ниислэл хотодо эмхидхэгдэдэг хэмжээнүүдтэ ёһотой жэшээ боломоор ха,- гэжэ критик Елена Черемных хэлэбэ.

Буряад Республикын соёлой министр Тимур Цыбиков режиссёр Ханс-Иоахим Фрайтай саашанхи ажалай түсэбүүдые мэдүүлбэ. Мүнөө Моцартын "Эди шэдитэ флейтэ" гэнэн оперые найруулан табиһа тухай хэлсэн баталагдаха. Энэ найруулга 2014 оной хоёрдохи хахадта бүтээгдэхэ ёһотой.

- «Перекрестный год Австрия-Россия» гэнэн хэмжээ ябуулга хүлээгдэжэ байна. Энэнь хадаа соёлой хаһа болоод үгэхэ. Иимэ удха шанартай гаршагта зорюулагдан, Моцартын оперо табигдаха юм. Мүнөө энэ хэгдэнэн ажалаар ехэ омогорхонобди. Саашаада суг хамта нэгдэн, эрхилхэ ажалнай үрэ дүнтэй байха бээ,- гээд Тимур Гомбожапович найдалаа мэдүүлбэ.

Оперо болон баледэй танхим соо сүлөө һуури байгаагүй. Вагнерай хүгжэм, тайзан дээрэ түхээрэгдэнэн шэнэ технологиин аргууд, орёо паарти гүйсэдхэгшэдтэй гүн бэлиг, харагшадта романтическа оперын мартагдашагүй хүлдэ дамжуулан, бурьялжа байһан уһан далай соо ямаршые зорилгогүй, найдалшыгүй тэнэжэ ябаһан Онгосын хуурмаг, хии үзэгдэл тухай урданай домогой зүрхэ сэдхэл хүдэлгэмэ байдал харуулжа шадаа бшуу.

Цырега САМПИЛОВА.

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХҮДЭЛМЭРИЙН ТҮСЭБ

2013 оной апрелийн 22-26

I. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ЭЭЛЖЭЭТЭ ГУШАН ГУРБАДАХИ СЕССИ
25.04 10.00-13.00, 14.00-18.00 Ехэ танхим

II. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ТҮРҮҮЛЭГШЭ М.М.ГЕРШЕВИЧЭЙ ДЭРГЭДЭ ҮНГЭРГЭГДЭХЭ ТҮСЭБЛЭЛГЫН ЗҮБЛӨӨН
22.04 11.00 Бага танхим

III. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ АППАРАДАЙ ХҮТЭЛБЭРИЛЭГШЭ В.Б.ЭРДЫНЕЕВЭЙ ДЭРГЭДЭ ҮНГЭРГЭГДЭХЭ ХҮДЭЛМЭРИЙН ЗҮБЛӨӨНҮҮД
22.04 13.30 Бага танхим

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХОРООНУУДАТ
Буряад Республикын Арадай Хуралай Бюджетэй, Налогүүдэй болон Сан Жасын талаар хороон (түрүүлэгшэнь Ц.Э.Доржиев)
Буряад Республикын Тоололгын палатын 2012 ондо үнгэргэсэн материалуудаар
23.04 14.00 каб.235

Буряад Республикын Арадай Хуралай Гүрэнэй Байгуулалтын, нютагай өөхэдэйн хүтэлбэрийн, хуули ёноной болон гүрэнэй албанай асуудалнуудай талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.С.Скоцырская)
Хүдэлмэрийн бүлэгэй зүблөөн:
"Россиин Федерациин зарим хуули ёноной актуудта хубилалтануудые оруулха тухай" 2013 оной апрелийн 2-ой 30-ФЗ дугаарай федеральна хуулиин, мүн тийхэдэ "Россиин Федерациин эрхэтэдэй хунгаха болон референдумдэ хабаадаха эрхэнүүдэй юрэнхы найдууланууд тухай" федеральна хуулида болон "Политическэ партинууд тухай" болон "Россиин Федерациин эрхэтэдэй

хунгаха болон референдумдэ хабаадаха эрхэнүүдэй юрэнхы найдууланууд тухай" федеральна хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" федеральна хуулиин 4-дэхи статьяда хубилалтануудые оруулха тухай" 2013 оной апрелийн 5-ай 40-ФЗ дугаарай федеральна хуулиин абтаһан ушарһаа Буряад Республикын хуулинуудта хубилалтануудые оруулха тухай

23.04 14.00 каб.323
Буряад Республикын Арадай Хуралай дэргэдэхи Нютагай өөхэдэйн хүтэлбэрийн түлөөлэггэтэ зургаануудай зүблэлэй зүблөөндэ бэлдэлгэ тухай
24.04 14.00 каб.323

"Россиин Федерациин захиргаанай сүүдтэ хэрэг шийдхэлгын кодекс" гэнэн 246960-6 дугаарай федеральна хуулиин түлэб тухай
26.04 16.00 каб.323

Буряад Республикын Арадай Хуралай Газарай асуудалнуудай, аграрна политикын болон эд хэрэглэлгын дэлгүүрэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.А.Павлов)

1. "Хүдөө ажахын газарнуудта гүрэнэй налог тохолгын сэнгүүдые тогтоолгын дүнгүүд тухай" асуудалаар "дүхэриг шэрээдэ" бэлдэлгэ тухай

2. "Хүдөө ажахын газарнуудта гүрэнэй налог тохолгын сэнгүүдые тогтоолгын дүнгүүд тухай Буряад Республикын Правительствын мэдээсэл тухай" Буряад Республикын Арадай Хуралай тогтоолой түлэб тухай
22.04 14.00, 15.00 каб.119

"Буряад Республикын дэбисхэр дээрэ үе хаһын эд бараанай шанар найдуулан болзор, мүн хэрэглэлэйнь болзор тоолон гаргахаар сагай болзорнуудые тогтоохо тухай" Буряад Республикын хуулиин түлэб бэлдэлгэ тухай
24.04 10.00 каб.119

Буряад Республикын Арадай Хуралай Регионууд хоорондын холбоонуудай, үндэһэ

яһатануудай асуудалнуудай, залуушуулай политикын, ниитын болон шажан мүргэлэй нэгэдэлнүүдэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.Р.Булдаев)

"Буряад Республикада үндэһэн соёлой түбүүдые дэмжэлгэ тухай" Буряад Республикын Хуули бэелүүлгын ябаса тухай
22.04 14.00 каб.212

"Буряад Республикын дэбисхэр дээрэ ажаһуудаг Россиин Федерациин үндэһэн бага арадуудые гүрэнэй талаһаа дэмжэлгын хэмжээнүүд тухай" Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай
23.04 14.00 каб.212

"Соёлой баялигай объектүүд тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай
24.04 14.00 каб.212

Буряад Республикын Арадай Хуралай Социальна политикын талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.Т.Стопичев)

1. "Россиин Федерацида нуралсал тухай" федеральна хуулиин 71-дэхи статьягай гурбадахы хубида хубилалтануудые оруулха тухай" 220721-6 дугаарай федеральна хуулиин түлэб тухай

2. "Россиин Федерацида нуралсал тухай" федеральна хуулиин 18-дахы статьяда хубилалтануудые оруулха тухай" 219743-6 дугаарай федеральна хуулиин түлэб тухай

3. "Россиин Федерацида ажаһуугшадые социальна хангалгын үндэһэ нуури тухай" 249303-6 дугаарай федеральна хуулиин түлэб тухай

4. "Россиин Федерацида эрэмдэг бэетэй зоной социальна хамгаалга тухай" федеральна хуулиин 4-дэхи болон 22-дохи статьюудта хубилалтануудые оруулха тухай" 250266-6 дугаарай федеральна хуулиин түлэб тухай

5. "Хүүгэдтэй эрхэтэдтэ гүрэнэй мүнгэн туһаламжа тухай" федеральна хуулиин 4-дэхи болон 41 статьюудта хубилалтануудые оруулха тухай" 222848-6 дугаарай федеральна хуулиин түлэб тухай
22.04 14.30, 15.00, 15.30, 16.00, 16.30 каб.218

Буряад Республикын Арадай Хуралай Экономическа политикын, байгааалин нөөсөнүүдые ашаглалгын болон оршон тойронхи хамгаалгын талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.Г.Ирильдеев)

1. "Россиин Федерациин налогууд болон татабари суглуулбаринууд тухай хууляар Россиин Федерациин субъектнүүдэй мэдэлдэ дамжуулагдаһан Буряад Республикада налогово гуримшуулгын зарим асуудалнууд тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай

2. "Тушаагдаһан автотранспорты тусхай байрада абаашалгын, харууһалалгын болон эзэндэнь бусалгын, эдэ бүгэдэйн гаргашануудые түлэлгын дүрим тухай" Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай
23.04 9.00, 10.00 каб.209

Газар дорохи ашагта малтамалнуудые олзборилгын асуудалнууд тухай
23.04 14.00 каб.211

"Буряад Республикын гүрэнэй мэдээсэлгын байгууланууд тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай
24.04 15.00 каб.209

"Буряад Республикада гүрэнэй-хубийн суг хүдэлмэрилгэ тухай" Буряад Республикын Хуули бэелүүлгын ябаса тухай
24.04 15.00 каб.209

IV. "ДҮХЭРИГ ШЭРЭЭ" Буряад Республикын Арадай Хуралай Газарай асуудалнуудай, аграрна политикын болон эд хэрэглэлгын дэлгүүрэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.А.Павлов)

Хүдөө ажахын газарнуудта гүрэнэй налог тохолгын сэнгүүдые тогтоолгын дүнгүүд тухай
23.04 10.00 Бага танхим.

ПОЛОЖЕНИЕ

о 67-й легкоатлетической эстафете на призы Издательского дома «Буряад үнэн», посвященной 90-летию со дня образования Республики Бурятия

1. Общие положения
Легкоатлетическая эстафета проводится в целях:
- привлечения трудящихся и учащейся молодежи к регулярным занятиям физической культурой;
- пропаганды физической культуры и спорта среди населения;
- пропаганды здорового образа жизни.

2. Место и сроки проведения
Легкоатлетическая эстафета проводится 2 мая 2013 года. Парад участников в 10 часов 30 минут на площади Советов. Старт в 11 часов.

3. Организаторы мероприятия
Общее руководство подготовкой и проведением легкоатлетической эстафеты осуществляет Республиканским агентством по физической культуре и спорту, Издательским домом «Буряад үнэн».

Непосредственное проведение соревнований возлагается на главную судейскую коллегию.

4. Участники
Соревнования проводятся по группам. Количество забегов будет определено на заседании судейской коллегии.

1 группа. Девятилетние школы. Состав – 10 девочек.
2 группа. Девятилетние школы. Состав – 10 мальчиков.

3 группа. Специальные школы. Состав – 10 девочек.

4 группа. Специальные школы. Состав – 10 мальчиков.

5 группа. Средние школы. Состав – 10 девушек.

6 группа. Средние школы. Состав – 10 юношей.

7 группа. СПТУ. Состав – 10 девушек.

8 группа. СПТУ. Состав – 10 юношей.

9 группа. Техникумы. Состав – 10 девушек.

10 группа. Техникумы. Состав – 10 юношей.

11 группа. КФК предприятий, учреждений. Состав – 10 женщин.

12 группа. КФК предприятий, учреждений. Состав – 10 мужчин.

13. ВУЗы. Состав – 10 девушек.

14. ВУЗы. Состав – 10 юношей.

учреждений участие принимают только работники данных предприятий и учреждений. Всем командам иметь собственные номера.

5. Маршрут эстафеты для 1-4 групп

1 этап. 190 метров. От здания ПГО «Бурятгеология» вниз по улице Ленина до кинотеатра «Прогресс».

2 этап. 200 м. От кинотеатра «Прогресс» по проспекту Победы до гостиницы «Бурятия».

3 этап. 300 м. От гостиницы «Бурятия» по проспекту Победы по эстакаде до детской библиотеки.

4 этап. 300 м. От детской библиотеки по проспекту Победы до мемориала Победы.

5 этап. 350 м. От мемориала Победы по проспекту Победы до магазина «Алтан».

6 этап. 350 м. От магазина «Алтан» по проспекту Победы до мемориала Победы.

7 этап. 300 м. От мемориала Победы по проспекту Победы до детской библиотеки.

8 этап. 300 м. От детской библиотеки по эстакаде до гостиницы «Бурятия».

9 этап. 200 м. От гостиницы «Бурятия» до кинотеатра «Прогресс».

10 этап. 190 м. От кинотеатра «Прогресс» - по улице Ленина до здания ПГО «Бурятгеология». Финиш.

6. Маршрут эстафеты для 5-14 групп

1 этап. 530 метров. От здания ПГО «Бурятгеология» - вниз по улице Ленина вокруг площади Советов до здания ПГО «Бурятгеология».

2 этап. 390 м. От здания ПГО «Бурятгеология» - по проспекту Победы до гостиницы «Бурятия».

3 этап. 300 м. От гостиницы «Бурятия» по проспекту Победы по эстакаде до детской библиотеки.

4 этап. 300 м. От детской библиотеки по проспекту Победы до мемориала Победы.

5 этап. 350 м. От мемориала Победы по проспекту Победы до магазина «Алтан».

6 этап. 350 м. От магазина «Алтан» по проспекту Победы до мемориала Победы.

7 этап. 300 м. От мемориала Победы по проспекту Победы до детской библиотеки.

8 этап. 300 м. От детской библиотеки по эстакаде до гостиницы «Бурятия».

9 этап. 200 м. От гостиницы «Бурятия» до кинотеатра «Прогресс».

10 этап. 510 м. От кинотеатра «Прогресс» поворот направо по улице Ербанова, вокруг площади Советов до здания ПГО «Бурятгеология». Финиш.

7. Награждение
Команда-победительница в каждой группе награждается Кубком и дипломом первой степени.

Команды-призеры награждаются дипломами соответствующих степеней. Девушки и юноши из 5-6 групп и 7-14 групп, показавшие абсолютно лучшие результаты на 1 этапе, награждаются специальными призами Республиканского агентства по физической культуре и спорту, Издательского дома «Буряад үнэн» и ценными призами.

8. Заявки
Заявки по установленной форме подаются на заседании судейской коллегии, которое состоится 29 апреля 2013 года в 16 часов 30 минут в Республиканском агентстве по физической культуре и спорту (ул. Ербанова, 7).

Справки по телефону:
21-44-68, 8-950-387-90-78
(Темников Геннадий Иванович).

Буряадай Правительство: хүгжэлтын шэглэл

РОССИИН БУРЯАД ОРОН БОЛОН ГЕРМАНИИН САКСОНИ: ХАРИЛСАА ХОЛБООНУУДАЙ АРГА БОЛОМЖОНУУД

Улаан-Үдэ хотодо Саксониин экономикын болон эрдэм ухааныг халбарин түлөөлгүшэдэй хабаадалгатайгаар "Үйлдбэри найжаруулгын болон ашаг урыень дээшлүүлгын шэнэ оньон аргууд" гэнэн технологическа форум үнгэргэгдөө. Саксониин Экономико дэмжэлгын департаментын вице-президент Томас Рихтер, Россида Саксониин экономикын түлөөлгүшэ Манфред Либль, профессор Дитер Вайдликх, мүн тиихэдэ 20 гаран олзын хэрэг эрхилэгшэд болон эрдэмтэд машина бүтээлгын, ой модо болбосоруулгын талаар харилсаа холбоонуудыг тогтоохо зорилготойгоор Буряад орон ерээ. Харин манай республика Германиин бүридэлдэ ородог энэ ороной шэнэ оньон аргуудыг нэбтэрүүлхэ болон экономикын хайн талануудыг дагажа абаха хүсэлтэй.

"Саксониин экономико эршэ ехэтэйгээр хүгжэжэ байнхай. Нэгэ хүдэлмэрилэгшын үрэ бүтээсэ манайхида орходоо 6-7 дахин ехэ юм, - гэжэ Буряадай Толгойлогшо Вячеслав Наговицын хэлээ. - Тус орон шэнэ оньон аргуудыг зохион бүтээжэ, үйлдбэридөө эдэбхитэйгээр нэбтэрүүлхэнэ гадна тэдэнэ бүхы дэлхэйгээр дэлгэрүүлдэг". Тиимэнэ эрдэм ухаан болон үйлдбэри хоёрыг нэгэдүүлэн хүгжэдэг экономиконь тон ехэ һонирхол татана. Тодорхойлол, Саксониин Фраунгоферай институт эрдэмэй туйлалтануудыг туршан шэнжэлжэ, үйлдбэридэ нэбтэрүүлдэг юм. Харин Россида оборонно-промышленна

комплексн хандархада, эрдэм ухаан болон үйлдбэриимнай хоорондохи холбоон таһаршаһан байна. Мүнөө Буряадай Правительство эрдэм ухаанай туйлалтанууд дээрэ үндэһэлһэн шэнэ үйлдбэринүүдыг тогтоолгодо, мүн бии байгаа предпритинуудайнгаа хуушан тоног түхээрэлгэнүүдыг шэнэ оньон аргуудаар хэлгэн найжаруулгада шэглүүлэгдэн хүгжэлтын зам баримталанхай. Тиигэжэ түрүү тоног хэрэгсэлээр эбсэжүүлэлгын программа бэелүүлэгдэжэ эхилээ. Эрдэмэй туйлалтануудыг нэбтэрүүлһэн предпритинуудыг эмхидхэын тула промышленна парк, технопарк, бизнес-инкубатор тогтоогдоно. "Алдуу эндүү хэнгүй,

эдэ байгуулгануудаа эхин шатаһаан зүбөөр хүгжөөхын тула Саксониин дүй дүршэл шэнжэлжэ, республикадаа нэбтэрүүлхэ ёһотойбди", - гэжэ Вячеслав Владимирович онсолон тэмдэглээ.

Саксониин Экономико дэмжэлгын департаментын вице-президент Томас Рихтер гол түлэб машина бүтээлгын болон комплекснуудыг барилгын халбаринуудта онсо анхарал хандуулагдаха гэжэ хэлээ. "Бидэ танай предпритинуудтай харилсаа холбоотойгоор хүдэлхэ хүсэлтэйбди. Тиимэнэ тус форум саашадаа баталагдаха хэлсэнүүдыг бэлдэхэ хэрэгтэ ехэ нүлөө үзүүлхэ", - гэжэ тэрэ хэлээ.

Буряад орон хадаа үйлдбэриин болон оньон аргуудай талаар нилээд ехээр хүгжэхэ аргатай регион гэжэ мэдээжэ. Промышленностиимнай байгуулгада бүхы шахуу халбаринууд бии. Республикадамай вертолет бүтээлгын заводуудаа эхилээд, модо болбосоруулгын предпритинууд хүрэтэр бии. Тиин Улаан-Үдын авиационно заводто, ЛВРЗ-дэ, түмэр армагуудыг бүтээдэг "Улаан-Удэстальмост" болон бусад заводуудта үйлдбэри

найжаруулгын инвестиционно программанууд бэелүүлэгдэнэ. Саксониин айлшад модо болбосоруулгын халбаряар баһа һонирхоно. Тиигэжэ тэдэ ой модоной талаар Россиин-Германиин хүдэлмэриин бүлэгэй бүридэлдэ суг хамта орохыг дурадхаа. "Таанад ой модоор баянта, харин бидэндэ эрдэмэй туйлалтанууд дээрэ үндэһэлһэн оньон аргууд бии", - гэжэ Манфред Либль хэлээ. Үнэхөөрөөшье, республикын дэбисхэрэй 84 процентые ой модон эзэлдэг юм. Энэ баялигаа ашаг

үрэтэйгөөр эдлэхын тула түрүү инвестиционно проектнүүд бэелүүлэгдэдэг: модо отолһонһоо үлэһэн хибэдэһэн буйлуулагдахааа эхилээд, био-тулишэ үйлдбэрилэгдэдэг юм. Эрдэмэй туйлалтануудыг үйлдбэридэ хэрэглэхэ зорилготойгоор инновационно компанинууд байгуулагдана. Тиин энэ талаар Буряад орон болон Саксони хүсэ шадалаа элсүүлжэ, бэе бээдэ аша туйлалтануудтай харилсан хүдэлхэ аргатай.

Дьжигт МАРХАДАЕВА.

ПЕНСИОННО ЖАСЫЕ ХҮГЖӨӨЛГЫН ТАБАН ТҮРҮҮ ЗОРИЛГОНУУД

Апрелин 19-дэ Россиин Пенсионно жасын Буряадахи территориальна зургаануудай дүнгэй зүблөөн үнгэргэгдөө. Эндэ республикада ахамад федеральна инспектор Александр Ключихин, Пенсионно жасатай харилсаа холбоотойгоор хүдэлдэг министерствэнүүд болон албан зургаануудай, мүн олонийтын эмхинүүдэй түлөөлгүшэд хабаадаһан байна.

Үнгэрэгшэ жэлдэ нилээд үндэр амжалтанууд туйлагдаа гэжэ хэлэлтэй. Страховой түлбэринүүдэй аяар 99 процентые суглуулжа, республикамнай Сибириин федеральна тойрогто 1-дэхи нуури, гүрэн дотороо 5-дахи нуурида гараа. Хүн бүхэниг тудалһан мэдээнүүдыг бүхыдөө шахуу электрон аргаар согсологдодог болон дамжуулагдадаг. Гадна социальна түлбэринүүдэй болон пенсинүүдэй хэлтэсүүд баһал эрхим хүдэлмэриин түлбэриг харуулаа: социальна түлбэринүүд болон пенсинүүд саг соогоо болон зүбөөр тогтоогдоно. Гэхэтэй хамта амин шухала шийдхэгдээгүй асуудалнууд бии гэжэ Россиин Пенсионно жасын Буряадахи таһагай хүтэлбэрилэгшэ Евгений Ханхалаев онсолон тэмдэглээ.

Хэнэйшье мэдэнээр, пенсионно байгуулга 2002 онһоо хойшо шэнэдхэн найжаруулагдажа эхилээ. Тодорхойлол, хүдэлдэг эрхэтэн бүхэнэй пенсидэ хараха эрхэ бүридхэлдэ абалгын байгуулга болон уялгата пенсионно страхованиин нөөсэлгын хуби нэбтэрүүлэгдээ. Гадна аха үеын зоной пенсидэ абаха эрхэ даяад сэгнэгдээ, харин нэгдэхэмэл социальна налог сэхэ Пенсионно жасада түлэгдэдэг страховой түлбэринүүдээр хэлгэгдээ. Гэбэшье, Евгений Казаковичай хэлһээр, үнгэрһэн энэ арбан жэл хадаа хубилгагдажа байһан пенсионно байгуулга ханаһанда хүрэнгүй гэжэ харуулаа: пен-

си түлэхэ мүнгэн дуталдана, саһаа урид пенсидэ гараһан хүнүүдыг хангалгын асуудал шийдхэгдээгүй, харин хубийн хэрэг эрхилдэг зонуудай пенсионно хангалга бүри мүнэн хубилгагдаха ёһотой. Энээнэ гадна пенсийн нөөсэлгын хуби бусад пенсионернүүдэй пенсинүүдхэ хоёр дахин багаар нэмэгдэнэ. Эдэ бүгэдыг хараадаа абан, мүнөө дээрээ Россиин пенсионно байгуулга найжаруулгын гол зорилгонууд табигданхай: социальна талаар зохистой пенсинүүдыг найдуулга, пенсионно байгуулгын олзо гарша хоёрой тэнсүүри болон удаан болзорто мүнгэн зөөрөөр ядамаггүй байлгыг хангалга.

Пенсионно байгуулга хүгжөөхын тула түрүү табан зорилго хараалагдана. **НЭГЭДЭХИНЬ – НАНАНАЙ АМАРАЛТАДА ГАРАХАДА ТҮЛЭГДЭДЭГ АЖАЛАЙ ПЕНСИИН ХЭМЖЭЭ САЛИНГАЙН 40 ПРОЦЕНТДЭ ХҮРГЭХЭ.**

Үнгэрэгшэ жэлдэ Россида наһанай амаралтада гарахада түлэгдэдэг ажалай пенсийн дунда зэргын хэмжээн 9700 түхэриг, харин Буряада 9400 түхэриг байгаа. Байгша оной февраль болон апрель соо пенсийн нэмэхэдэ, республикын ажаһуугшадай дунда зэргын пенсидэ 790 түхэригээр дээшлэжэ, мүнөө дээрээ 10 мянган түхэриг үлүүтэй болоходоо, дунда зэргын салынгай 40 процентдэнэ хүрөө.

Гадна бага пенситэй эрхэтэдэ 2010 онһоо хойшо федеральна социальна нэмэлтэ мүнгэн түлэгдэдэг. Тиин мүнөө дээрээ республикадамай ажамадаралгын эгээл бага хэмжээнхэ доошо пенситэй нэгэшье хүн үгы. Бүхыдөө 37 мянган пенсионер тус тустаа дунда зэргээр 1600 түхэриг нэмэлтэ мүнгэ абана гэшье.

Тиихэдэ Буряадай 90 мянган хүн гүрэнэй үшөө нэгэ дэмжэлгын хэмжээндэ – нара бүрийн мүнгэн тэдхэмжэдэ хүртэдэг гэжэ хануулаа. Тиигэжэ хүн бүхэндэ дунда зэргээр 1805 түхэриг түлэгдэнэ.

ХОЁРДОХИ ЗОРИЛГО – ГҮРЭНЭЙ ЭКОМИКОДО ЗОХИСТОЙ ХЭМЖЭЭНЭЙ СТРАХОВОЙ ТҮЛБЭРИНҮҮДЫГ ХАНГАЛГА, АЖАЛААР ХАНГАШАДА БОЛОН ХУБИИН ХЭРЭГ ЭРХИЛЭГШЭДТЭ ТОН ТААРАМА ТАРИФУУДЫГ НЭБТЭРҮҮЛГЭ.

2012 оной дүнгүүдээр, бүхыдөө 12,8 миллиард түхэригэй хэмжээндэ страховой түлбэринүүд суглуулагдаа. Энэнь түлбэриинхөө 101,2 процент болоно. Хубийн хэрэг эрхилэгшэдхэ баһал бултанһаан мүнгэн ороо.

Тиигэбэшье зондо пенсинүүдыг түлэхэ мүнгэнэй оройдоол 47,5 процент хангагдаа. Иимэ байдалай гол шалтагаан гэхэдэ, страховой түлбэри түлэгшэдтэ зохистой хэмжээнэй тарифууд тогтоогдоогүй. Тодорхойлол, бээдэ муу нүлөөтэй болон аюултай үйлдбэритэй предпритинуудта нэмэлтэ тарифуудай тогтоогдоогүй байһанһаа боложо, саһаа урид наһанайнгаа амаралтада гараһан хүнүүдэй пенсинүүд Пенсионно жасын хамтын олзо оршоноо һомологдодог байгаа.

Гадна хубийн хэрэг эрхилдэг зон жэлдэ оройдоол 14 мянган

түхэриг түлэдэг хэн. Сасуулбал, хүлһөөр хүдэлдэг ажалшанайнгаа түлөө хүтэлбэрилэгшэнь жэлэй туршада 58 мянган түхэриг түлөө. Тиихэлээрэ хубийн хэрэг эрхилэгшэдэй пенсинүүд хүлһөөр хүдэлдэг хүнүүдэй страховой түлбэринүүдхэ һомологдоһон болоно.

Тус байдал заһаруулхын тула байгша ондо газар, бээдэ муу эрхэ байдалда, халуун цехүүдтэ хүдэлмэриин түлөө 4 процентын хэмжээнэй нэмэлтэ тариф тогтоогдоо. Мүн саһаа урид пенсидэ гараха эрхэ олгодог хүндэ ажалай түлөө 2 процент нэмэгдэн түлэгдэхэ. Харин хубийн хэрэг эрхилэгшэдтэ жэлэй 32480 түхэригэй хэмжээнэй страховой түлбэри тогтоогдонхой.

ГУРБАДАХИНЬ – ПЕНСИДЭ ГАРАХА ЭРХЭНҮҮДЫГ МҮНГӨӨР ХАНГАДАХА ХЭМЖЭЭНҮҮДТЭЙН ТЭНСҮҮЛЭН ТОГТООЛГО.

Энэ ушарта пенсийн хэмжээн хүдэлмэрилһэн стажһаа болон ажалайнгаа бүхы намтарай туршада олоһон салынгайн хэмжээнхэ дулдыдаха болоно. Хүн зоной тоо хараадаа абан, страховой түлбэри түлэхэ ажалай стажыг 35 жэл болотор һунаахаар, мүн пенсидэ гараха эрхэ тогтоохын тула хэрэгтэй ажалай эгээл бага стажыг 15 жэл болотор һунаахаар хараалагдана. Гэхэтэй хамта пенсидэ гараха наһан дээшлэгдэхгүй. Зүгөөр наһанайнгаа амаралтада орой гараһан хүн ехэ пенсидэ абаха.

ДҮРБЭДЭХИНЬ – ДУНДА ШАДАЛТАНДА ГУРБАН ШАТАНАА БҮРИДЭН ПЕНСИОННО БАЙГУУЛГА ХҮГЖӨӨЛГЭ.

Нэгэдэхи шата – уялгата пенсионно страхованиин гүрэнэй байгуулгын хэмжээнэ ажалай пенсидэ (гүрэнэй пенсидэ). Тус пенсидэ страховой түлбэринүүдэй болон

зарим ушарнуудта федеральна бюджетһэ һомололгын ашаар бүридхэгдэдэг. Эндэ эрхэтэнэй салынгай 40 процент түлэгдэхэ.

• Хоёрдохи шата – корпоративна пенсидэ. Тус пенсидэ ажалаар хангагша ажалай гү, али хамтын, үгышье һаа, халбарин хэлсэнүүдэй үндэһөөр бүридхэдэг. Эндэ эрхэтэнэй салынгай 15 процент хараалагдана.

• Гурбадахы шата – хубийн пенсидэ. Тус пенсидэ хүдэлмэрилэгшэ өөрөө бүридхэнэ. Эндэ салынгайн 5 процент түлэгдэхэ.

Тиин 2030 он болотор эдэ гурбан шатанууд суг хамта эрхэтэнэй пенсидэ салынгайн 60 процентдэ хүргэжэ ёһотой.

ТАБАДАХИ ЗОРИЛГО – ПЕНСИОННО ЖАСЫН НӨӨСЭЛГЫН ХУБИИН АШАГ ҮРЭ ДЭЭШЛҮҮЛГЭ.

Пенсидэ нөөсэллэгийг урмашуулхын тула Пенсийн нөөсэлгүүдыг һомололсолгын гүрэнэй программа бэелүүлэгдэнэ. Үнгэрэгшэ жэлэй дүнгүүдээр тус программада хабаадаһан зоной тоо 95,3 мянганда хүрөө. Байгша оной октябриин 1 болотор энэ программада орожо үрдийн зондо удаадахи арбан жэлэй туршада эрилтэнүүд хубилхагүй.

2012 оной июлийн 1-һэ "түлбэрин хуули" гэжэ нэрлэгдэн хэмжээн бэелүүлэгдэжэ эхилээ гэжэ хануулаа. Тиигэжэ пенсидэ нөөсэлһэн хүн нэгэ дахин дунда зэргээр 9500 түхэриг абаһан байна. Бүхыдөө энэ зорилгоор 64 миллион түхэриг түлэгдөө. Пенсийн нөөсэлгын хубийн нэбтэрүүлэгдэнээр, арбан жэл үнгэршэбэ. Энэ хугасада республикымнай 235 мянган хүн ерээдүйнгөө пенсидэ өһөдөөл шийдхэнэ гэшье.

Дьжигт МАРХАДАЕВА.

Пресс-конференци

«ЭХЭ НЮТАГАЙ ЭЛШЭ ХҮСЭН ЕХЭ...»

Имэ удхатай хони пресс-конференци хаяхан Москвагай мэдээжэ "одод" – Оперно театрай бэлигтэй дуушад, республикын габьяата артист, Зэдэ тоонтой, Станиславскийн нэрэмжэтэ театрай солист Чингис наһанайнгаа хани нүхэр, бүхэдэлхэйн суута театрнуудта дууладаг Елена Аюшееватая, республикын габьяата артистка Бадма-Ханда Аюшеева гээд, "Байкал-Плаза" гэнэн отелин актов зал эмхидхэжэ, журналистнуудай асуудалнуудта харюусаһан байна. Ямар ушартайб гэхэдэ, апрелин 23-да, 24-дэ "Тоонто: энергия долголетия" гэнэн өөрын дабтагдашагүй шэнжэтэй, хайхан концерт Н.Бестужевай нэрэмжэтэ Ород драматическа театр соо тэдэнэр дуунуудта дуратайшуулда дурадхаба. Тус концертыень XXIV Бандидо Хамба лама Дамба Аюшеев арамнайлан уншажа, найнаар үнгэргэгдэхыень заяаһан байха юм. Проектын продюсер Эльвира Доржиева энэ концерт, ерээдүйн түсэбүүд тухайгаа хөөрбэ. Шагнагдадай зүрхэ сэдхэл баясуулжа шададаг, Рождественскэ үдэшэнүүдые шэмэглэжэ байдаг Аюшеевтэй дууша бүлэ, арадай болон мүнөө үеын дуунууды аргагүй гоёор, дабтагдашагүй онол маягаар гүйсэдхэдэг ехэ бэлиг талаантай Бадма-Ханда Аюшеева өөһэд тухайгаа хөөрбэ.

Дмигрий АЛТАЕВАЙ фото

- Хайшан гэжэ, хэзээ иимэ проект бүтээхэ тухай ханамжа, бодол, хүсэл түрөө нэм? Нүүлэй үедэ Оперно театраймнай заһабарилгын үедэ залуу зон баледшье, оперошье харангүй үлөө, зүгөөр нүүлэй үедэ оло дахин айлшалһан Монголой "Нюанс" поп-опера бүлэгэй концерт манай харагдай хонирхол татаа. Тиймэһээ танай концерт хараха дуратайшуул олон...

Эльвира Доржиева: «Нёдондо зундаа иимэ проект бэлүүлхэ түсэб, хүсэл, бодол түрөө. Нэгэ фамилинуудтай артистнууд Аюшеевүүдэй ерээдүйн концертые Бандидо Хамба лама арамнайлаа. Түрэл Буряадаа дуратайгаар ерэжэ байдаг Чингиснай Елена нүхэртээ буряад,

ород композиторнуудай хайхан дуунуудые дууладаг. Үнэхөөрөө эхэ нютагай элшэ хүсэн ехэ, шанга гэжэ зуб даа... Бултанай хүлээдэг, байгаалиһаа үгтэнэн талаан бэлигтэй Бадма-Ханда Аюшеева гургалдай хайхан хоолойгоороо энэ концертыемнай шэмэглэхэл ёһоороо шэмэглээ. Бэлигтэй "ододыемнай" анха түрүүшынхией ерэнэн Монголой үндэнэн оркестр (Дархан) аялга хүгжэмөөрөө дэмжэбэ. Зарим залуушуулнай Оперно театраа холодожо байгаа, гэбэшье Рождественскэ үдэшэнүүд, шэнэ манай проектынүүд бидэниие харагшадта, хүн зондо, шагнагдада дүтэ болгоно, саашадаашье болгохо байха гэжэ найданабди...»

- Ямар газараар ябаха дуратайбта гэртээ ерэхэдээ?

Елена АЮШЕЕВА: "Бидэ нэн түрүүн Ивалгынгаа дасан, Хандагайннуудтай хада, Зэдэеэ дуратайгаар ошодогбди. Дасанһаа зурхайгаа мэдэжэ абадагбди. Ехэ һонёор мүнөө самолёдоор һуужа ерээбди: Чингиснай оперно зүжэгтэй байжа, 10 часнаа театраа сээхэ гримтээе, прическотоёо аэропорт таксигаар гүйлгэжэ ерээд, 11 час 40 минутада дүүрэжэ байха үедэ регистрацида орожо үрдэе, тийгэжэ Бандидо Хамбын үршөөлтэй байжа, бурханай туһаар гэр тээшээ харгытай байгаабди (энеэлдэнэ). Бидэ нилээд стресстэ орожо байгаабди. Буряад дуу оршуулхыень Чингистээ хандадагби, "Энэ дуун дуран тухай, Эхэ орон тухай" гэхэдэнь, үшөө тодорхойгоор оршуула гэдэби. Би мүнөө аргагүй хайхан хүгжэмтэй "Агамнай" гэнэн Б.Бальжинимаевай дуу бэлдэжэ байнаб..."

Чингис АЮШЕЕВ: "Баруун тээ манай дуунай буряад хургуулиие магтадаг байна, тус хургуулиин эхиндэ бэрхэ багшанар Лхасаран Лодонович Линховоин, Вера Дашиевна Лыгденова гэгшэд байгаа. Буряад зоной үргэн нюур, сээжэ байгаалиһаа дуулаха шадабари түрүүлнэ гэжэ зуб. Тиймэһээ манай Улаан-Үдые "Милан-Үдэ" гэжэ нэрлэнэ бшуу. Нүхэднай манай Буряад орон, Улаан-Үдэ ерэхэ дуратай..."

Бадма-Ханда АЮШЕЕВА: "Хүн бүхэн өөрын хүсэл, түсэбтэй. Бидэ хүдөөһөө гараһан зон гээшэбди. Тиймэһээ буян хэжэ, хүдөө нютагуудаар яба-

ха, гастрольнуудые үнгэргэхэ гол шухала хүсэлтэйб. Жэшэнь, Хэжэнгэ ошожо, Хэжэнгэ, Заганаһа тухай дуунуудые дуулаха ханан бии. Бидэ булта өөһэдүнгөө хүсэл бодолнуудые бэлүүлхэ ёһотойбди".

- Энэ проектнай Бандидо хамба ламын үндэр шан Хани барисанай орденотой баһал холбоотой ха. Тиймэһээ эб найрамдалай концерт болобо...

Эльвира ДОРЖИЕВА: «Зүб даа. Энэһээ эб найрамдалай баһал үүргэтэй, хани барисанай концерт болохол ёһоороо болоһон байха. Юуб гэхэдэ, бэлигтэй дуушадые Монголой оркестрай хүгжэмшэд дэмжэһэн байна.

Бэлигма ОРБОДОЕВА.

Хүдөө ажахын харюусалгата хаһа

ХАБАРАЙ ТАРИЛГАДА БЭЛЭН ГЭЭШЭ ГҮБДИ?

Буряад Республикын Арадай Хуралай Газарай асуудалаар, хүдөө ажахын политикын ба эд хэрэглэлэй дэлгүүрэй талаар комитедэй ээлжэ-этэ зүблөөн дээрэ хүдөө ажахын болон эдээ хоолой министрэй орлогшо Михаил Костриков хабарай тарилгын асуудалаар тоосоо хэбэ.

ХАБАРАЙ ТАРИЛГАДА ХАРААЛАГДАНАН ТҮСЭБ

БУРЯАД Республика дотор хүдөө ажахын комплекс ба хүдөөгэй дэбисхэр хүгжөөлгын республикын зорилгото программын ёһоор, 2013 ондо 114, 6 мянган тонно тарья, 167,8 мянган тонно хартаабха, 53,4 мянган тонно овош, 413 мянган тонно тэжээл бэлдэгдэхэ ёһотой.

Хүдөө ажахын мал үйлэдбэридэ хүнэй шэглэлээр нэгэ толгойн 30 центнер тэжээл, мяханай шэглэлээр нэгэ толгойн 12 центнер тэжээл бэлдэгдэхэ түсэбтэй. Энэ табигдаһан түсэб бүтээхын тула бүхыдөө 113,6 мянган гектар газарта ороһотот тарья, 14,2 мянган гектар хартаабха, 2,22 мянган гектар овош, 50,5 мянган гектар газарнуудта тэжээл гээд таригдаха ёһотой.

Бүхыдөө хабарай тарилгын ябуулгада- 628 миллион түхэриг, тэрэнэй тоодо 214 миллионоор үрэнэ, минеральна үтэгжүүлгэдэ -148 миллион түхэриг, ургамал хамгаалгада - 27,5 миллион түхэриг, тоһо түлишэдэ - 145, 9 миллион түхэриг, техникын хэрэгсэлнүүдтэ - 92,7 миллион түхэриг мүнгэн хэрэгтэй.

ТАРИЛГАДА АЖАЛЛАХА ТЕХНИКЭ ТУХАЙ

РЕСПУБЛИКА дотор хабарай тарилга эрхилгэдэ бүхыдөө 1855 тракторнууд, 229 элшэ хүсэтэй техникэ, 821 плуг, 621 культиватор, дисковаторнууд, 608 сеялкэ, тарилгын 49 түхээрлэгэнүүд бии. Эдэ техникын хэрэгсэлнүүд хабарай тарилгын эхиндэ 89 процентээр бэлдэгдээд байна.

Буряад Республикын Правительствын дэмжэлтээр 2009 онһоо эхилээд, бэлүүлэгдэнэн технологическа ба техникэскэ ээбсэгжэлгын программын ашаар ургамал үрэгжүүлгэдэ, газар элдэлгэдэ, хүрһэ малтаха болон тариха ашаглалгада ехэ туһа хүргэгдөө. 2009-2012 оной хугасаада шэнэ онол аргатай олон хэрэгтэй техникэ худалдан абтаһан байха юм.

Тарилгын ажаябуулгада 286 тарилгын агрегадууд хэрэглэгдэжэ, үдэрэй хэмжүүрэй 6907 гектар газарта ороһо тарьян таригдабал, 18 үдэр соо, тэжээлэй тарья 7 үдэр соо ажаллаад, бүхы тарилга 25 ажалта үдэрэй хугасаада дүүргэхэ түсэбтэй.

2013 ондо бүхыдөө тарилгын хэрэгтэ 4290 тонно дизель түлишэ, 300 тонно бензин, 343 тонно дизель тоһон гаргашалагдаха юм.

Арадай Хуралай Хүдөө ажахын талаар комитедэй түрүүлэгшэ Владимир Анатольевич Павлов зүблөөнэй удаа бидэндэ тайлбари үгэнэн байна.

ВТО-ДО ОРОБОШЬЕ, ГҮРЭНЭЙ ТЭДХЭМЖЭДЭ ХҮРТЭХЭБДИ

ГҮРЭНЭЙ тэдхэмжэ мүнөө жэл нёдондонойхидо орходоо адлишаг хэмтэй үгтэхэ. WTO-до ороһоной шалтагаар минеральна үтэгжүүлгэдэ, ургаса хамгаалгын хэрэгтэ гаргашалагдаһан мүнгэнэй түлөө гүрэнэй тэдхэмжэ үгтэхгүй. Зүгөөр, 1 гектар талмайн түлөө түлбэри үгтэхэ гэнэн шэнэ тэдхэмжэ бии болоо. Үнэ сэнтэй үрэнэ худалдан абалгада үгтэдэг тэдхэмжэ үлөөгдөө, харин шэнгэн түлишын үнэ сэн хүнгэлэлтгүй болоо.

- Энэ хүнгэлэлтгүйгөөр хүдөө ажахын хидта мүнөө жэл хэсүүшэ байхан гэшэ ааб даа. Гэхэтэй хамта, урьһаламжын мүнгэ бусаалгада түлбэри үгтэдэг зандаа үлөө. Мүн лизингын ашаар хүдөө ажахын техникэ худалдан абтагдадаг лэ байха, гэжэ Владимир Павлов мэдээсэбэ.

Ургаса үрэгжүүлгэдэ гүрэнэй тэдхэмжэ нёдондонойхидоо багаар үгтэхэ хаа, малай ажалда хэдэн тэдхэмжэнүүд олгуулагдаха байна. Жэшэнь: республикын зорилгото программада хабарадаг эмхинүүдтэ хүнэй үйлэдбэрийн хайн шанартай хүнэй нэгэ килограммай түлөө тэдхэмжэнүүд хэгдэхэ. Республикын бюджетдэ 3 түхэриг, федеральна бюджетдэ үшөө гурбан түхэриг үгтэхэ юм. Нэгэдэхи соортын хүнэй зүйлдэ федеральна бюджетдэ нэгэ түхэриг, республикаһаа хоёр түхэриг гээд тэдхэгдэхэ.

РЦП-ДЭ ОРООГУЙ АЖАХЫНУУДА ДНХАРАЛ ХЭРЭГТЭЙ

БУРЯАД Республика байгааалин шэрүүн уларилтай хадаа ургаса тариха, ургуулха дулаан регионуудтай зурилдэхөөр бэшэ. Нёдондонойхидо адли хура бороотой зун дайралдабал, хайн ургаса абтаха гэжэ найдахаар.

- Хэрбээ муу ургаса абабал, хүдөө ажахыда байдал хэсүү болохо бшуу. Гэбэшье, республикын хүдөө ажахынхид оролдототой ажал эрхилжэ, хабарай тарилгада бэлдэжэ байна. Энэ зүблөөн дээрэ Хүдөө ажахын министрствэдэ ажалай дутуу дунданууд тухай хэлсэгдэбэшье, тэдэнэр ехэ ажал ябуулдаг. Россиин Федерациин Хүдөө ажахын министрствэтэй ехэ ажал ябуулна. Хэлсэнүүд баталалгада бэлдэгдэжэ байна, гэжэ комитедэй түрүүлэгшэ тэмдэглээ.

Региональна удха шанартай хүгжэлтын зорилгото экономическа программнуудай хүнэй, мяханай, үүлтэр хүгжөөлгын, овош ургалгын, газар талмай хайжаруулгын, үйлэдбэрийн шэглэлнүүдтэ Буряад Республика оруулагдаа. Мүн ажалаа эхилжэ байһан фермернүүдые дэмжэлгын программа бэлүүлэгдэнэ. Эдэ программын ашаар ехэ мүнгэн тэдхэмжэнүүд үгтэхэ бшуу.

- Гүрэнэй тэдхэмжэ зүб мүрөөр хэрэглэгдэхэ ёһотой. Сэхыень хэлэхэдэ, хүдөө ажахын байдал нилээн хэсүү. Ганса республикын зорилгото программа ороһон эмхинүүдтэ тэдхэмжэ үгэхэ бэшэ, хүдөө ажахын үйлэдбэрийн 24 процент дүүргэдэг бусад ажахынуудта баһал тэдхэмжэ хэрэгтэй бшуу. Тэдэнэр ажал хэнэл ха юм. Наян сагта тэдэндэ анхарал табигдаха хэрэгтэй, гэжэ Владимир Павлов тэмдэглэбэ.

"Хүдөө ажахые хүгжөөлгэ тухай" Россиин Федерациин хуулида нэмэлтэ хэгдэхэнь. Тэрэнэй ёһоор, манай Буряад Республика Росси дотор хүдөө ажахын эгээл тогтууригүй, таарамжагүй газарнуудай түрүүшын табанай тоодо оруулагдаха. Ган гасууртай, хуурай, хагсуу уларилтай газартай, хайн ургаса абажа шадахагүй гэжэ тодорюулагдана.

-Хэрбээ энэ хуулида нэмэлтэ хэгдэжэ, Буряад Республика үнэхөөрөө хүдөө ажахы хүгжэлтын таарамжагүй газарнуудай тоодо оробол, WTO-до ороһоншье хаа, гүрэнэй тэдхэмжэдэ хүртэгдэжэл байхабди. Энэнь бидэндэ шухала ха юм. Энэ талаар ажал ябуулагдажа байна, гэжэ Арадай Хуралай Хүдөө ажахын талаар комитедэй түрүүлэгшэ тайлбарилба.

Цырегма САМПИЛОВА.

2013 он – Аяншалгын болон хүндэмүүшээр угталгын жэл

“БҮХЫ ДЭЛХЭЙГЭЭР АЙЛШАЛХЫЕТНАЙ УРИЯ”

(Фоторепортаж)

Имэл уряануудыг дэлгээн «Туризм и отдых в Бурятии – 2013» гэгэн X республиканска үзэсхэлэн-яармаг Улаан-Үдын Физкультурно-спортивна комплекс соо нээгдэж, олон турфирмэнүүдэй, аяншалагшадтай хонирхол татаба. Эхилхын үрдэ тээ унгийн найхан хубсаһатай “Тоонто”, “Забава” ансамбльнууд, “Байгал” театрай мэргэжэлтэ артистнууд амаршалгын хатар, дуунуудыг зорюулба, ФСК-гай үргэн салуу гэшхүүрнүүд дээрэ уран бэлигээ харуулба.

Республикын Арадай Хуралай Түрүүлэгшэ М.М.Гершевич 90 жэлэй ойн хүндэлэлдэ зорюулагдаһан юбилейнэ выставкэ-яармагай нээгдэһээр халуунаар амаршалха үедөө 80 гаран аяншалгын эмхинүүд хабаадажа, олон айлшад ерээ, 2012-2017 онуудта Байгал дээрэ бэлүүлэгдэхэ амаралтын, аяншалгын ажал хэрэгүүдтээ хамта дээрээ 11 миллиард гаран мүнгэн номологдохо, тиихэдэ Аяншалга тухай хуули бэлүүлэгдэхэ, хани харилсатата ажалай гүрэнэй стандарт ажабайдалда нэбтэрүүлэгдэхэ гэжэ тэмдэглээд, хэдэн хонгогто үргэлжэлхэ выставкэ-яармагта хабаадагшадта ехэ амжалта хүсэһэн байна. Буряад Республикын Толгойлогшын-Правительствын түрүүлэгшын зүгһөө үнэн зүрхэнэйнгөө амаршалга дамжуулан РБ-гэй Правительствын Түрүүлэгшын экономика хүгжэлтын талаар орлогшо А.Е.Чепик үгэ хэлэжэ, “750 мянган хүн аяншалба гэхэ гү, али нёдондонойхиһоо 35 процентээр олон хүн хариин оронүүдта, мүн манай республикаар айлшалаа, 15 мянган хүн тэдэниие яһала найнаар хангаа гэжэ онсолбо. Улаан-Үдэ хотын мэрэй орлогшо М.А.Ян амаршалхадаа, улаан-үдынхидэй олон турфирмэнүүд эдэбхитэй ажаллажа байна гэжэ хэлээ.

Олон аяншалагшадые угтадаг Түнхэнэй аймагай, Усть-Ордын арадай мэргэжэл бэлигэй үндэһэн түбэй, Сэлэнгын, Загарайн, Байгал эрьедэхэ аймагуудай, Улаан-Үдын турфирмэнүүдэй ажал хэрэгүүдтэй, баян үзэсхэлэнтэй танилсабди. Холын, хариин аяншалагшадта арһаар, дэлһээр, торгоор бүтээдэг хэсэ хэнгэрэг, хубсаһа, гарай бэлэгүүдые дурадхадаг, худалдадаг Усть-Ордын тусхай түбэй мастернууд-оёдолшод, уран зураашад

В.В.Ажунова, Ю.Б.Харгаева, А.П.Романов, М.Ю.Маглаева, С.Ф. Николаев, Э.А.Куклин, бусад бэлигтэй зоной бүтээһэн урлал, хубсаһан, зэр зэмсэгүүд, зүүдхэлнүүд, онгонууд олоной анхарал татаба. Түнхэнэй мастер, уран дархан Д.Д.Мантуровагай бүтээлнүүд найшаагдаа.

Тиихэдэ Максимихада оршодог “Радуга” гэгэн соёлой-элүүржүүлгын түбтэ (даргань Дарья Кириенко) ерэхьемнай мэргэжэлтэн Дарима Николаева урижа, «эндэмнай бүхы диагностико, нидхэрэлгэ хэдэг, Мёртво далайн шабартал шабар хүнүүдэй нюур, гарта хэрэглэдэг, фитобочко соо эмшэлдэг, бээр залуу, элүүр энхэ болохо аргатайт, тиимэһээ хүүгэдтээ ехэшүүл ерыг» гэжэ уриба. “ЖаС-СО ТУР” турфирмынхидай мэдээсэлээр бүхы дэлхэйн гүрэнүүдээр, ямар сэнгээр, ямар зохид буудалда байлгахаар аяншалхада найн бэ гэгэн ойлгууламжын материалнууд олон байна. Жэшэнь, 4 хоногоор Улаан-Баатар (шопинг) ошохо ханабал, юу харахабта, хаана байхабта гэжэ хуу найнаар ойлгуулан бэшэгдэһэн прайс-хуудануудтай байна. Эндэ Асагадай дасантай, аяншалгын комплекстой танилсуулгын найхан альбом олоной хонирхол татана.

Байгалда, хүүгэдэй амаралтын лагерьнуудта ошохо маршрудууд тон олон байна. “Байкалкурорт-тынхид” амархьены, бээр аргалхьены Горячинск, Аршаанда урина. Харин эндэ ерэхэн зоной хонирхол татаһан “Бэлиг-Я” гэгэн туроператорай дурадхаһан “Янгаажанай аршаан”, “Ута Булаг”, Итигэловэй арамнайлан бурхантай газарнууд, Гильбэрын, Асагадай, Баргажанай (Янжима бурханай), Тарбагатайн үзэсхэлэнтэй танилсуулгын комплексууд Буряад ороноймнай адис, аршаанта газарнуудыг харуулна. Тиихэдэ Улаан-Үдын, бусад газарнуудай

зониие, хүүгэдые гайхуулан астрономическа турнуудай үедэ холын одо мүшэдые хараха телескоп хэрэглэгдэдэг байна. Бурханай газарнуудаар Хитад, Монгол, Түбэдөөр аяншалха дуратайшуул “Бэлиг-Я” гэгэн турфирмэдэ (Улаан-Үдэ, Советская, 28, 216-дахи офис) «Баргажан» гэгэн зохид буудал соо хандаха аргатайт гэжэ уншагшадтаа дуулганабди. Дуулим найхан зунай, намарай үедэ бээр амаруулаха, элүүржүүлхэ “Нефритовый Байкал” гэгэн турфирмэдэ (Улаан-Үдэ, Бабушкинай үйлсын 14 “а”, 260-дахи офис) хандажа, Хитадай, Монголой хүниие аргалдаг газарнуудта ошохо аргатайт гэжэ мэргэжэлтэдынь ойлгуулна. Эхэнэрнүүдэй үбшэнтэй зон “БК Тур” (Эрхүү хото, Сүхэ-Баторай үйлсын 7, 207-дохи офис) гэгэн ООО-до хандаха арга олгогдоно. Зунай зулгы хаһада бээр элүүржүүлжэ, амаруулжа, холын оронуудаар Аяншалгын болон хүндэмүүшээр угталгын жэлдэ аяншалыг гэжэ уншагшадтаа урьялнабди.

Бэлигма ОРБОДОЕВА, Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото.

РЕСПУБЛИКЫН СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКА ХҮГЖЭЛТЫН ПРОГРАММА АШАГ ҮРЭТЭЙГӨӨР БЭЛҮҮЛЭГДЭНЭ

Буряадай экономикын министр Татьяна Думнова Правительствын зүблөөн дээрэ Буряадай социально-экономическа хүгжэлтын программы 2012 ондо бэлүүлхэнэй дүнгүүд тухай тоосоо.

Тиин юрэнхылэн хэлэхэ бо-лоо наа, нилээд урагштай жэл тохёолдоо гэжэ тобшолхоор: экономикын түрүү хэлтэсүүдэй ажал харуулхан тоо баримтанууд яһала дээгүүр бүридхэгдэн байна. Тодорхойлбол, республика дотор бүхыдөө 168,7 миллиард түхэригэй хэмжээндэ эд бараан үйлэдбэрилэгдөө. Ургалтын эршэ - 103, 6 процент, энэнь Россиин дунда зэргын харуулалтаһаа ехэ юм. Экономикын байгуулгада бодото хэлтэсэй үрэ дүн яһала дээшлээ. 2007 ондо 30 процентые хангадаг наа, үнгэрхэн жэлдэ тэрэнь 10 процентээр нэмээ. Транспорт, хэлхээ холбоон, худалдаа наймаанай халбаринуудай хамтын үрэ бүтээсэ 32 процентдэ хүрөө, харин гүрэнэй хүтэлбэри, һуралсал, элүүрые хамгаалга, ажаһуугшадай социальна хамгаалгын халбаринуудта 1,4 процентын доошололго үзэгдөөшье наа, энэнь бусад хэлтэсүүдэй эршэтэй ургалтаһаа дулдыдана. Бүхыдөө үйлэдбэрилэгдэн эд бараанай (ВРП) бүридэлдэ хари гүрэн руу эд бараа гаргалгын хуби 2011 оной 14 процентиһэ 17 хүрэтэр ургаа. Бүхыдөө гадаадын наймаанай эрьесэ 1 миллиард долларто хүрэжэ, урзанданайхи дүнгүүдһээ 28 процентээр ехэ болоо. ВРП-гэй ургалтые элдүүрилгын промышленностийн, транспортын болон хэлхээ холбооной, худалдаа наймаан болон хүдөө ажыхын халбаринууд хангаһан байна. Тиихэлээрэ 80 процентын ажалай үрэ бүтээсын хайжаралгаһаа, харин үлээшэ 20-ниинь ажаһуугшадай тоогой олошоролгоһоо дулдыдаа.

ВРП бүрилдүүлгын гол халбари болохо промышленностьда үнгэрэгшэ жэлэй үйлэдбэрийн дүнгүүд 2011 оной харуулалтаһаа 4,7 процентээр дээшлэжэ, бүхыдөө гүрэн доторхи дунда зэргын туйлалтаһаа 2 процентээр үлүү гараа. Эндэ элдүүрилгын предпрятинууд тон эршэтэйгээр хүдэлжэ, ажал ябуулгын 12 гол шэглэлнүүдэй 8-дань ургалта үзэгдөө. Тиин элдүүрилгын үйлэдбэрийн оруулхан хубита 88 процент бүридхөө.

Хүдөө ажыхын эд бараа үйлэдбэрилгын хэмжээн 5 про-

центээр дээшлэжэ, дүн хамта 14 миллиард түхэригһөө үлүүтэй хэмжээндэ үрэ бүтээл үйлэдбэрилэгдөө. Тиигэжэ республикамнай гүрэнэй дунда зэргын харуулалтануудые уридшалжа, хүдөө ажыхын хүгжэлтэ харуулхан Россиин 40 регионуудай тоодо ороо.

Гэр байрада үгтэһэн урьһаламжын хэмжээн 30 процентээр дээшлээ - үнгэрэгшэ жэлдэ 3 миллиард гаран түхэриг урьһалагдаа. Республикада 330 мянган гаран дүрбэлжэн метр талмайда гэр байра баригдаа. Энэнь Россиин дунда зэргын харуулалтаһаа 100 мянган дүрбэлжэн метрээр бага болоно.

Бүхыдөө үнгэрэгшэ жэлэй дүнгүүдээр республикамнай промышленна үйлэдбэрийнгөө хэмжээгээр гүрэн соогоо 32-дохи һуури эзэлээ, гэр байрын барилгаар - 19-дэхи, хүдөө ажыхын үрэ бүтээлээр - 15-дахы, жэжэ худалдаа наймаанай эрьесээр - 46-дахы. Гадна ажалгүй зоной тоо үсөөрөө, мүнгэнэй сэнгэй бууралга доошолоо, ажаһуугшадай мүнгэн илзын илгаа яһала "ургалдажа" эхилээ. Тиигэжэ дунда зэргын салин 22900 түхэригтэ хүрөө.

Гэбэшье экономикын байдалые гүнзгыгөөр шэнжэлээд үзэхэдэ, хэдэн шийдхэгдээгүй асуудалнууд гаража ерэнэ гэжэ экономикын министр Татьяна Думнова онслоо. Дэлхэйн экономикын доройтоходо, бүхыдөө гүрэнэймнай экономикын ургалта баһал аалидана. Россиин 60 региондо, тэрэ тоодо Буряадта инвестицинуудэй хэмжээн доошолоо. Гадна үйлэдбэрийнүүд, тоног түхээрэлгэ хуушараа. Энэнь гол түлэб промышленностьда хабаатай: хуушаралгын хэмжээн 40 процент бүридхэнэ. Харин мэргэжэл багатай хүдэлмэрилэгшэдэй олон байһые хараадаа абалш, үйлэдбэрийн ашаг үрэ эхэлшэгүй бага юм. Байдалаа заһаруулха гэбэл, 2020 он болотор бүтээсэ ехэтэй 40 мянган хүдэлмэрийн һуури нээжэ, мүн хаа хаанагүй шэнэ онһон аргуудые нэбтэрүүлжэ шухала. Хүдэлмэрийн бага гаргашатай болон шанар хайтай эд бараа үйлэдбэрилгэдэ хандасаяа хубилгаагүй наа, урдаа табиһан зорилгонуудаа

бэлүүлжэ шадахагүйбди гэжэ Татьяна Гавриловна тэмдэглээ.

Минерально-түүхэй эдэй комплексдо ашагта малтамалуудые олзоборилгын хэмжээнэй 6 процентээр дээшлэбэшье, бүхыдөө халбарин үрэ бүтээсэ 100 процентдэ хүрөөгүй. Эндэ алта олзоборилгын предпрятинуудай үйлэдбэрийн доошолого ехэ нүлөө үзүүлээ. Юуб гэбэл, алтанай сэн нэгэ унана, нэгэ дээшлэнэ. Энэ ушарһаа уридшалан багсаамжалжа, зохистой түсэб хараалхын аргагүй. Гадна ашагта малтамалуудые олзоборилдог предпрятинуудай тоног түхээрэлгэнүүдэй аяр 53 процентын хуушаранхай. Тиихэлээрэ алта олзоборилгын предпрятинуудта балай мүнгэнэнье номологдоногүй. Нёдондо шэглүүлэгдэнэ бүхыдөө 6 миллиард түхэригэй 86 процентын Хиагдын болон Түгнын нүүрһэнэй предпрятинуудта үгтөө. Тиигэжэ Түгнын уурхайда үйлэдбэрийн хүсэн хайжаруулагдажа, нёдондо 21 процентээр ехэ нүүрһэн олзоборилгодоо. Бүхыдөө нүүрһэнэй предпрятинуудай олзоборилгон нүүрһэнэй хэмжээн 2,5 миллион тоннодо хүрөө. Шулуун нүүрһэ хари гүрэнүүдтэ худалдаһанай ашаар хилын саана эльгэгдэнэ түүхэй эдэй хэмжээн 43 дахин эбхэгдээ. Гадна 2012 ондо шэнэ уурхайнуудые нээжэ талаар эдэбхитэй ажал ябуулагдаһан байна. Иимэ ажал ехэ гаргашатай байхаһаа гадна түргэн шууд олзо асаржа эхилдэггүй юм. Гэбэшье хубин инвесторнууд 2 миллиард гаран түхэриг ашагта малтамал бэдэрэлгын ажалда шэглүүлээ.

Олзоборилгын промышленностийн предпрятинуудай юрэнхы дүн согсолхо болоо наа, 2012 ондо ВРП-гэй нэмэлтэ сэнгэй ургалтые 6 процент бүридхөөд, республикын хамтадхагдаһан бюджеттэ ороһон налогуудай ургалтын 20 процентые хангаа, 700-гаад хүдэлмэрийн һуури нээжэ.

Агропромышленна комплексын хүгжэлтэдэ 1 миллиард түхэригһөө үлүүтэй мүнгэн номологдоо. Тиигэжэ хүдөө ажыхын үйлэдбэрилхэн дүн хамтын эд бараанай хэмжээн 14 миллиард түхэригтэ хүрөө. Мяха үйлэдбэрилгэ 4 процентээр дээшлээ, хартаабха - 3, овоц - 9, орооһон - 28, үндэгэн - 11, һү үйлэдбэрилгэ хахад процентиера дээшлээ. Буряад Республика гурбан жэлэй үргэлжэдэ үхэр

малайнгаа тоо үсөөлөөгүй регионуудай тоодо ороно. Энэмнай ехэ хайн гэшэ. 2012 ондо үхэр малай тоо 3 процентээр дээшлээ. Тарилгын талмай нёдондо 12 мянган гектараар үргэн болоо, тэдэнэнь 15 процент газар дээрэ шанар хайтай орооһон таригдаа. Мал ажал хүгжөөхын тула республикада хүнэй болон шухалгын фермэнүүд, мал үүсэлэлгын предпрятинууд нээгдээ. Ажаһуугшадай хамһабариин ажаһуунуудаа худалдажа абанан хүнэй хэмжээнэ дээшлээ. һү буйлуулдаг шэнэ эмхинүүд байгуулагдаа. Ургамал тарилгын халбарин туйлалтанууд тухай хэлэбэл, Мухар-Шэбэрэй аймагта теплицын ехэ комплекс тогтоогдоо. Прибайкалиин аймагта хартаабха болон овоц үйлэдбэрилхэ, хадагалха болон буйлуулха талаар проектнүүд бэлүүлэгдэнэ. Үнгэрэгшэ жэлдэ хүдөө ажыхын ашаг үрэ дээшлүүлхын тула 300 миллион түхэригэй хэмжээнэй техникэ абтаа. Гэбэшье бүхыдөө халбарин хүгжэлтын ашаг үрэ дээшлүүлхэ шухала. Нэгэ хүнэнь үрэ бүтээсэ экономикын бусад халбаринуудта орходоо, тон бага зандаа. Үнгэрэгшэ жэлдэ гектараа абтанан ургаса 2011 онойхидо орходоо 11 процентээр доошолоо. Мүн тиихэдэ 2012 ондо эдэе хоолой болон буйлуулгын промышленностийн предпрятинуудта 100 миллион гаран түхэригэй дэмжэлгын үзүүлэгдэбэшье, хүдөө ажыхын нэгэшье предпрятэй инновационно ажал ябуулга бэлүүлэнгүй. Өөрынгөө эдэе хоолой зүйлнүүдээр дэлгүүрээ баяжуулха зорилгоёо баһал бэлүүлжэ шадаагүйбди. Мяханай зүйлнүүд 50 процент эзэлээ, заһанан - 41, һүн - 70 процент. Өөрынгөө эдэе хоолоор дэлгүүрээ хангадаггүй ушарһаанай боложо, мүнгэмнай бусад регионууд руу ябашана.

2012 ондо аяншалгын халбари нилээд хайн харуулалтануудтай байгаа. Буряад орон руу 600 мянга гаран аяншалгад ерээ. Энэнь 2011 онойхидо орходоо 15 процентээр ехэ юм. Түлбэритэ хангалгануудай хэмжээн 1,6 миллиард түхэригтэ хүрөө. Инвестицинууд гурба дахин дээшлээ. Кабанскын, Хяагтын, Ивалгын аймагуудта аяншалга хүгжөөлгын ехэ проектнүүд бэлүүлэгдэжэ эхилээ. Аяншалгын арга боломжонуудтай танилсуулхын тула республикамнай

улахоорондын, региональна олон тоото үзэсхэлэнүүдтэ хабаадажа, 150 гаран хэлсэнүүдые баталаа. Шийдхэгдээгүй асуудалнууд баһал бии. Илангаяа Байгал далай дээрэ амаралгые зохид болгохо, дэбисхэрыень сэбэрлэжэ, эзэгүй талмайнуудые болон турбаазануудые болбосоруулха хэрэгтэй. "Аяншалга хүгжөөхэ гэбэл, айлашад аюулгүйе нэн түрүүн хангаха ёһотойбди", - гэжэ экономикын министр хэлээ. Үнгэрэгшэ жэлдэ гэмтэ ябадалнуудай тоогой 2,5 процентээр доошолоошье наань, республикамнай энэ талаар ядуу регионуудай дунда үлэһэн зандаа. Гэмтэ ябадалнуудайнгаа талаар гурбадахи һуури эзэлнэбди. Иимэ байдалда аяншалгагые дуудаханышье хайшаа юм.

Үнгэрэгшэ жэлдэ ой модоной комплекс ехэ тулкуур дүн харуулаа. Ехэнхидэ энэнь Хитадта модоной хэрэгсэлэй доошололготой холбоотой. Тиимэһээ модоёо худалдаха бусад дэлгүүрнүүдые бэдэрхэ шухала болоод байна. Инновационно ажал ябуулгые хүгжөөхэ талаар республикамнай түрүүшын алхамуудые хэжэ байна гэшэ ааб даа. Тиин эрдэм ухаанай түрүү туйлалтануудые гүрэнөөр үйлэдбэридэ нэбтэрүүлжэ эхилхын тула промышленна болон технологическа паркнууд, бизнес-инкубаторнууд баригдана. Инвестицинуудэй талаар республикамнай 2011 ондо Сибирийн федеральна тойрогто 8-дахы һуури эзэлхэн байна. Энэл жэлдэ республикын ойн баярта дашарамдуулагдаһан ехэ-ехэ проектнүүд бэлүүлэгдээ гэжэ мэдэнэбди. 2012 ондо шэглүүлэгдэнэ мүнгэнэй хэмжээн 8 процентын доошолоо. Хайн юумэниинь гэхэдэ, жэлһээ жэлдэ бюджетһээ гадуур мүнгэн ехээр номологдоно.

Тоосоонойнгоо түгэсхэлдэ Татьяна Думнова Буряадай социально-экономическа хүгжэлтын программа 2012 ондо ашаг үрэтэйгөөр бэлүүлэгдээ гэжэ тобшолоо. Программын хараалһон 135 харуулалтануудай оройдоол 12-ынь түсэблэнхэндэ хүрөөгүй. Зарим министрствэнүүд болон албан зургаануудай ёһотойгоор ажалаа дүүргэе наань, бүри хайн дүнгүүдые абаха байгаабди. Эдэ 12 харуулалтануудай 7-иинь сохом гүйсэд бэлүүлхээр гэжэ Татьяна Думнова онслоо.

Дьжит МАРХАДАЕВА.

ТҮЙМЭРҮӨӨ ҺЭРГЫЛЭГТЫ!

Халуун хаһа ерэжэл байна, ойн ажахынхид Түймэрһөө һэргылэмжын ажалаа эртэнһээ бэлүүлжэ захалаа. Ерэхэ зун хура бороо багатай байха гээд мэргэжэлтэд багсаамжална. Жэл бүхэн Ойн ажахын республиканска агентство ой модо агаарһаа болон газарһаа хамгаалха бүлгэмтэй суг хамта энэ ажал ябуулдаг юм. Тиин Тарбагатайн аймагта хагда ногоон галдагдажа эхилэнхэй.

Зунай үедэ ой соо түймэр болохогүйн тула һэргылэмжын ажал хабарай хоёрдохи нарада үнгэрэгдэдэг юм. Ойн ажалшад харгын захидахи ногоо зорюута галдажа, унтартарнь хахидаг. Модоной шатажа эхилхэдэ, түргэжэнөөр унтаргаана. Мүнөө сагта газар үшөө гэдээдүй. Үшөө тиихэдэ гол горхонууд мульһөөр хушаатай, һүүдэртэй газарта саһан хэбтэнэ. Мэнэ гэнээр газар дулаан боложо, наран шангаар шаража эхилхэ.

«Энэ жэлдэ республика дотор 260 гектар талмай галдаха түсэб табяатай. Мүнөө түб болон баруун аймагуудаар иимэ хэмжэе ябуулганууд үнгэргэгдэнэ. Удаань хойто аймагуудаар иимэ ажал ябуулагдаха. Мүнөө тэндэ саһан үшөө хайлаадүй», - гэжэ Ой модо агаарһаа болон газарһаа хамгаалгын бүлгэмэй хүтэлбэрилэгшын орлошо Григорий Сердюков хэлээ. Нёдондо хура бороотой байжа, ехэ хайнаар ургаһан ногоон мүнөө ой тайгада аюултай болоод байна. Ойн ажалшадай тэмдэглэнээр, дулаан боложо эхилхэдэ, модоной тортог гарадаг. Тэрэнь ехэ аюултай юм. Мүнөө Тарбагатайн аймагтай Никольск һуурин шадархи харгын хажуугаархи ногоон галдагдаа.

Тала дайдаар ногоо бү галдагты, хагда галдаха зүбшөөлтэй наа, тэрэнэе һахяад унтаргагты гэжэ Ойн ажахын республиканска агентство ажаһуугшадта хандана. Гал түймэр обёорбол, 20-44-44 гэнэн "халуун утаһаар" хонходогты.

Эрдэни РАДНАЕВ.

СЫРЕН НАЦОВ (ШОЙЖЕЛОВ) (1898-1943)

Түнхэнэй аймагай Улбагай нютагта 1898 оной намар түрэнэн юм. 10 наһатайһаань нютагай баяшуулда хүлһөөр ажал хэзэ баатай болоо һэн. Үдэшэндөө ном үзэжэ, эрмэлзэл оролдолгын ашаар 15 наһандаа экстернээр Пономаревско училищи дүүргэһэн байна. Политическэ сүлэлгэндэ Түнхэндэ байһан В.А.Денисов тэрэнэй хуби заяанда ехээр нүлөөлөө. Денисовтэнэй библиотекэһээ революционн демокрадуудай, марксизмын үндэһэ табигшадай зохёолнуудые абажа үншадэг бэлэй.

1917 онһоо Түнхэнэй болон Хатхалай почтын-телеграфай таһагта хүдэлхэ үедөө РКП(б)-гэй гэшүүн болоо һэн. 1920 ондо Сырен Шойжелов РКП(б)-гэй Түнхэнэй айкомой секретарь, удаань Эрхүүгэй телеграфай политкомиссараар томилогдоо һэн. Эрхүүдэ 5-дахи армийн политтаһагай үүсхэлээр партийна хургуули нээгдэһэн юм. "Буряад үнэн" газетымнай үндэһэ табигша Ярослав Гашек энэ хургуулида багшалдаг байгаа. Сырен Шойжеловтэй хамта эндэ монгол арадай хубисхалые хүтэлһэн Сүхэ-Баатар Чойбалсан хоёр баһа һураһан юм.

Партийн Эрхүүгэй губкомой үндэһэ яһатанай хэрэгүүдэй талаар таһагыг даагшаар хүдэлхэ үедөө Сырен Арабданович Шойжелов (Нацов) эмхидхэлшын, пропагандистын ехэ бэлигтэй байһанаа гэршлээ һэн.

1921 оной апрель соо Коминтернын Алас Дурнын таһаг Сырен Нацовые Монголдо боложо байһан хубисхалай үйлэ хэрэгүүдтэ хам оролсохыень түлөөлэн эльгээгээ. Шэнэ засагай арадай – хубисхалта правительствын Баруун Монголой хизаарай гадаадын хэрэгүүдэй министрэй орлогшоор алба хэбэ. Сентябрыта Хобдо хото шадар хубисхалда эсэргүүсгэшдэй сэрэгүүд эблэрэн нэгдэжэ, хизаарай засаг түрые үгы хэхэ, удаань Урга тээшэ добтолон орохоор нэдэбэ. Хубисхалта засагай сэрэг арба дахин үсөөн тоотойшые һаа, хидэй ханануудай саана хороод, хүрээлһэн дайсадтай эрэлхэг зоригтойгоор тэмсэбэ. Аяар 43 үдэр соо байлдаан үргэлжэлөө. Ниислэлһээ тухаламжа ержэ, хүрээлэгдэһэн нүхэдөө абарһан юм. Эрэлхэг сэрэгшэдэй зэргэдэ С.А.Нацов (монголнууд тэрэ-

ниие Нацаг гээд нэрлэдэг байгаа), Ю.С.Широких-Полянский, Ф.Р.Коняев, мүн алдарта сэрэг хүтэлэгшэ Хас баатар (тэрэ үедэ хизаарай правительствода сэрэгэй министр) дайралдаһан юм.

Баруун Монголдо Совет гүрэнэй консулоор, удаань Коминтернын Монголоор болон Солонгос ороноор референтын тушаалда алба хэһэн Сырен Нацов 1924 ондо Монгол гүрэнэй "Эрдэни Вачир" орденээр шагнагдаһан габьяатай (Ц.Субанов. "Тунка: история и современность". 1998, н.89).

Коминтернын V Бүхэдэлхэйн Конгрессэй, VI болон VII Конгрессэй делегадаар һунгагдаһан түүхэтэй. 1927 ондо Москвада һуралсал гараһанай һүүлээр Зүүн зүгэй ажалшадай коммунист университетэй доцентээр томилогдобо. 1930 ондо дахинаа Монголдо эльгээгдэжэ, МНРП-гэй ЦК-гай харюусалгата ажалшанаар, "Социализм тээшэ зам" журналай редактораар, "Үнэн" газетын редколлегиин гэшүүнээр хүдэлөө.

1931 ондо Сырен Нацов Дайшалхы Улаан Тугай орденээр шагнагдаһан юм. 1936 ондо Тувагай Арадай революционн партиин ЦК-гай дэргэдэ зүбшэлэгшөөр томилогдоо һэн.

С.А.Нацов олон жэлнүүдэй хугасаада Монголдо, Тувада, Москвада хүдэлһэн байна. Ехэ олон нүхэдтэй һэн. Тэрэ үедэ Ленинградтай Зүүн зүгэй институттай ректорээр хүдэлжэ байһанаа хардалгада орожо, тушаагдаһан М.И.Амагаев баһал дүтын нүхэрын бэлэй. "Арадай дайсан" ходо С.А.Нацовта ородог байһан тухайн хобложо хардаһан бэшгэй хойшолонгоор Тувада алба хэжэ байһан Сырен Нацовые Москвада дуудажэ асараад, 1938 оной августын 16-да хаһан юм.

1943 оной март соо хаалтада байха үедөө тэрэ наһа бараа һэн. 14 жэл үнгэрһэн хойно, 1957 ондо Сырен Арабданович Нацовай нэрэ сагааруулагдаһан байна.

Буряад арадай эрхим түрүү хүбүүдэй нэгэн С.А.Нацов түүхэ шэнжэлэгшэ, публицист һэн: тэрэнэй гуурһаар дүшэ гаран статья болон очеркнүүд бэшэгдэнхэй. "Тувагай Арадай Республика" гэһэн номой автор юм. Шэнжэлхы ажалнуудын "Коммунистический интернационал", «Новый Восток», «Хозяйство Монголии», «Жизнь Бурятии» журналнуудта, Монголой, Тувагай, Буряад-Монголой хэблэлнүүдтэ барлагдаһан байна. (Д.Улымжиев. Сырен Нацов. Выдающиеся бурятские деятели. 2009, н.169).

Буряадай арадай поэт Шагдар Байминов «Түнхэнэй бэрхэшүүл» гэжэ поэмэ соогоо Сырен Нацов тухай бэшэһэн юм. Энэ поэмэһээ хэһэг хүндэтэ үншагдайингаа анхаралда дурадханабди.

Туйна САМБЯЛОВА.

ДЭЛХЭЙН ХУБИЛГААН ДЭН НҮБЭЛГЭН НАЦОВ

Оронойнгоо, хүн зонойнгоо
Омогорхол болон үлэһэн
Хубисхалай баатар
Нацов тухай
Хуряангыгаар хөөрөө һаа,
Түрэнэн обогоорнь тэрэниие
Түнхэнөөрхид
Шойжолов гэдэг.
Нацов гэдэгнай
Намын томошуулай зэргэдэ
Хубисхалые толгойлох
Хурса хүндэ хаһа дээрэ
Үгтэдэг байһан псевдоним-нэрэ,
Үнэндөө - үндэр ехэ соло һэн.
...Зүблэлтын үндэһэн
Зүрилдөөн соогуур буридхөө.

Түрымнай түүхын эхи табигшад

С.А.Нацов – түрүүшын зэргэдэ, тэгэн дундань

Намын хэрэгэй илаха тума
Нацов бүришые һаа
шалгараа.
Эгээл энэ хубисхалай
Эрид хатуу үедэ
Бүхэ Монголой зүгһөө
Сүхэ-Баатар
Ленин багшад хандажа,
Тугай тулгуури болохо
Тухаламжа хүлээн
эриһэн юм.
Тэгшэрэн үшөө урьдээгүй
Тэмсэхээр байһан
Зүблэлтэ
Тэнжэн тухашаран
байбашье,
Ганса болохо нүхэрөө
Газарта мүнөө орхоогүйл,
Галай хорон түймэрһөө
Гаргахыел шийдэһэн юм.
Намын найдал
бээлүүлхээр
Нацовые Ленин номолжо,
Монгол арадай
хубисхалые
Толгойлолсохоор
табиһан юм.
Унгерн, Семенов
гэгшэдые
Үй бута сохиһоор,
Тугаа үргэһэн монгол
арад

Газаа, досоо дайсадаа
Галаар хайран шатаагаа.
Зүблэлтэ Монгол хоёрые
Зүрхэн шэжэмээр
холбожо,
Сүлөөлэлгөөр амилһан
Сүхэ Нацов хоёр һэн.
Хожомын Нацов
Танга-Тубын
Коммунист хүдэлөө
толгойлон,
Хубиинь золон тэмсэлые
Хубисхалда хүргэжэ,
Үшөө дахин дэлхэйдэ
Үндэр габьяа харуулаа.
Үшөө нэгэ орондо
Хубисхалай түг
мандуулаа.
Ленинизмые хамгаалһан
Элитэ ехэ зохёолнуудшые
Нацовай гараар бэшэгдэн,
Нангин һуурияа олоһон
байха.
Куусинен, Сен Катаяма,
Нацоваар
Коминтернын
ударигдаһан үе
Уласхоорондын түүхэдэ
Угалза худал болоһон
байха.
Шагдар БАЙМИНОВ,
Буряадай арадай поэт.

БУРЯАД ДРАМЫН ТЕАТР ЕХЭ АМЖАЛТАТАЙ ГАСТРОЛЬЕО БУСАБА

Үнгэрһэн долоон хоногой туршада Гүрэнэй Буряад драмын академическэ театры Агын тойрогой нютагуудаар Б.Ширибазаровай "Энэрил хайра", У.Шекспирэй "Комедия ошибок" гэһэн жүжэгүүдые табиһан байна.

- наһа урид Буряад драмынхид ерэхэнь гээд, Забайкалийн хизаарай нютаг бүхэн биледүүдые уридшалан худалдажа абаһан юм. Агын тойрогтомнай соёлой байдалда һайхан шухала үйлэ хэрэг болобо. Зүжэгүүдые арад зон халуунаар угтажа абаа. Театрай уран һайханай хүтэлбэрилэгшэ, режиссёр Ц. Бальжановай табиһан "Энэрил хайра" гэһэн жүжэгэй бүхы үйлэдэнь, актёрнуудай һонирхолтойгоор рольнуудаа гүйсэдхэхэдэнь, сценэ дээрэхи гал болон сценографиень аргагүй һонирхожо, анхаран хараһан байна. Тэрэшэлэн залуу актёрнууд "Комедия ошибок" гэһэн жүжэгтэ магтаалда хүрэмөөр наадаа,- гэжэ Агын ара-

дай театрай режиссёр Б.Ц.Ринчинова һанамжаараа хубаалдаба.

-Гастролиингоо түгэхсэлдэ гайхалтай һонин хоёр часай гала-концерт Ага тосхон дээрэ харуулжа баярлуулаа. Олон зоной гуйлтаар дахин гайхамшагта концертээ дабтажа хужарлуулаа. Эндэ жүжэгһөө хэһэгүүдые Марта Зоригтуева, Дамба-Дугар Бочиктоев харуулба. Залуушуул "Бууза", "Соседки" гэһэн уран һайхан фильмһээ хэһэгүүдые, Цыден-Еши Бимбаевай һайхан хоолойдонь, дуундань зон дурлаа. Нэръемэ альга ташалгаар, баглаа сэсэгээр хүл дээрэ зогсон, хүндэтэ артистнараа үдэшөө. "Согто-Хангил" нютагай захиргаанай толгойлогшо Б.Б. Цыдыпов болон "Соёлой хүрдэ" гэһэн соёлой үндэһэтэнэй түбэй коллектив нютагайингаа хүбүүдтэ Б.Динганорбоевто, З.Цыбендоржиевта үнэтэ конвертэнүүдые бэлэглээ. Агымнай арад зон ехэ баяртайнууд үлөө. Дахинаа гастролёор Буряад драмын театрайхидаа хүлээнэбди,- гэжэ "Соёлой хүрдэ" түбэй директор Б.Б. Шойдакова телефоноор һониноо хөөрэбэ.

Нээрээшые, наяд гаран жэлнүүд соо Буряад драмын театрайхид арад зоноо ходо баярлуулжа, арадайнгаа хүлдэ үргэжэ ябадаг гээшэ. Театрнай ээлжээтэ гастролёор

Забайкалийн хизаарта амжалтатай ябаад ерэбэ.

Ниитын холбооной менеджер
Лариса ЛЫГДЕНОВА.

Понедельник, 29

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 "ДОБРОЕ УТРО"
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.05 "КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА"
10.35, 14.50 "ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ"
10.45 "ЖИТЬ ЗДОРОВО!" (12+)
11.55 "МОДНЫЙ ПРИГОВОР"
13.10 "ВРЕМЯ ОБЕДАТЬ!"
13.50 "ДОБРОГО ЗДОРОВЬЦА!" С ГЕННАДИЕМ МАЛАХОВЫМ (12+)
15.00 "ДРУГИЕ НОВОСТИ"
15.25 Д/С "ПОНЯТЬ. ПРОСТИТЬ"
16.20 Т/С "ТОРГОВЫЙ ЦЕНТР"
17.10 "ПОКА ЕЩЕ НЕ ПОЗДНО" (16+)
18.00 "Я ПОДАЮ НА РАЗВОД" (16+)
19.00 ВЕЧЕРНИЕ НОВОСТИ С СУБТИТРАМИ
19.50 "ДАВАЙ ПОЖЕНИМСЯ!" (16+)
20.50 "ПУСТЬ ГОВОРЯТ" (16+)
22.00 "ВРЕМЯ"
22.30 Т/С "КРАСАВИЦА"
00.30 Х/Ф "АНАТОМИЯ ЛЮБВИ"
01.30 "НОЧНЫЕ НОВОСТИ"
01.50 Х/Ф "КРАДУЩИЙСЯ ТИГР, ЗАТАИВШИЙСЯ ДРАКОН"
04.00 Х/Ф "ФЛИКА-2"

«РОССИЯ»

06.00 "УТРО РОССИИ"
06.07, 06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35, 09.07, 09.35 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО
10.00 "1000 МЕЛОЧЕЙ"
10.45 "О САМОМ ГЛАВНОМ"
11.30 "КУЛАГИН И ПАРТНЕРЫ" (12+)
12.00, 15.00, 18.00, 21.00 ВЕСТИ
12.30, 15.30, 18.30, 20.40 "ВЕСТИ-БУРЯТИЯ"
12.50 Т/С "ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ"
13.50 "ДЕЛО Х. СЛЕДСТВИЕ ПРОДОЛЖАЕТСЯ" (12+)
14.50, 17.35 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ
15.50 "ЧУЖИЕ ТАЙНЫ. ВРЕМЕНА ГОДА" (12+)
16.35 Т/С "ТАЙНЫ ИНСТИТУТА БЛАГОРОДНЫХ ДЕВИЦ"
18.50 Т/С "СЕМЕЙНЫЙ ДЕТЕКТИВ"

21.30 "СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!"
21.40 "ПРЯМОЙ ЭФИР" (12+)
22.25 Х/Ф "РАЗ, ДВА! ЛЮБЛЮ ТЕБЯ!"
02.15 "ДЕВЧАТА" (16+)
02.50 "БОЛЬШИЕ ТАНЦЫ. КРУПНЫМ ПЛАНОМ"
03.05 ВЕСТИ +

КУЛЬТУРА

08.00 "ЕВРОНЬЮС"
11.00 "НАБЛЮДАТЕЛЬ"
12.15 Т/С "ПЕРРИ МЭЙСОН"
13.10 Д/Ф "ВИСБЮ. РАСЦВЕТ И УПАДОК ГАНЗЕЙСКОГО ГОРОДА"
13.30 Д/Ф "САМУИЛ МАРШАК. ОБЫКНОВЕННЫЙ ГЕНИЙ"
14.20, 19.35 Д/Ф "ТАЙНЫ БЕЗДНЫ. РЕВОЛЮЦИЯ В НАУКЕ"
15.15 "ЛИНИЯ ЖИЗНИ"
16.10 Д/С "ПЕШКОМ..."
16.40, 20.30, 01.15 НОВОСТИ КУЛЬТУРЫ
16.50 Х/Ф "ПРИВАЛОВСКИЕ МИЛЛИОНЫ"
18.15 Д/Ф "МОНАСТЫРИ СЕВЕРНОЙ МОЛДАВИИ. ОПЛОТ ВЕРЫ"
18.30 "ШЕДЕВРЫ РУССКОЙ ХОРОВОЙ МУЗЫКИ"
19.25 Д/Ф "ГИППОКРАТ"
20.45 "ГЛАВНАЯ РОЛЬ"
21.05 "САТИ. НЕСКУЧНАЯ КЛАССИКА..."
21.45 "ТЕ, С КОТОРЫМИ Я..."
22.15 "ТЕМ ВРЕМЕНЕМ"
23.00, 02.40 Д/Ф "ПАЛОМНИЧЕСТВО В ВЕЧНЫЙ ГОРОД. АПОСТОЛ ПЕТР"
23.45 Х/Ф "ЖИЗНЬ ВЕРДИ"
01.35 "ВООБРАЖАЕМЫЙ МУЗЕЙ МИХАИЛА ШЕМЯКИНА"
02.15 Э. ГРИГ. "ПЕР ГЮНТ"
03.25 В. А. МОЦАРТ. КОНЦЕРТ №21 ДЛЯ ФОРТЕПИАНО С ОРКЕСТРОМ

АРИГ УС

07.00 М/Ф "КАК КАЗАКИ СЧАСТЬЯ ИСКАЛИ", "КАК КАЗАКИ В ФУТБОЛ ИГРАЛА" "КАК КАЗАКИ МУШКЕТЕРАМ ПОМОГАЛИ", "КАК КАЗАКИ НЕВЕСТ ВYРУЧАЛИ", "КАК КАЗАКИ ИНОПЛАНЕТЯН ВYРУЧАЛИ"
08.10 "БУДЬТЕ ЗДОРОВЫ" (6+)

08.30 "ВСЯ БУРЯТИЯ". ПОГОДА (6+)
09.00 "УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ". "НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ" (16+)
09.15 "МУЗЕЙНЫЕ ТАЙНЫ". ПОГОДА (6+)
09.25 М/С "ГРОМОКОШКИ"
10.00 Х/Ф "ПЯТОЕ ИЗМЕРЕНИЕ"
12.00, 17.00 Т/С "УНИВЕР. НОВАЯ ОБЩАГА" (16+)
13.00, 18.00 Т/С "ДЕФФОНКИ" (16+)
14.00, 19.30 "ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС" (16+)
14.20 "МУЗЕЙНЫЕ ТАЙНЫ" (12+)
14.30 "БИТВА ЭКСТРАСЕНСОВ" (16+)
15.30 "ДОМ-2. LIVE" (16+)
19.00 "УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ". "НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ" (16+). ПОГОДА
19.20 "СПОРТ-ЭКСПРЕСС" (12+)
20.00 РЕАЛЬНЫЕ ПАЦАНЫ (16+)
21.00 Х/Ф "ВПРИТЫК"
23.00, 00.30 "ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС" (16+). ПОГОДА
23.30 ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ (16+)
01.00 Х/Ф "ТРУП НЕВЕСТЫ"

ТИВИКОМ

06.30 "ДОМАШНИЙ ЗООПАРК" (0+)
07.00, 09.00 "В ТЕМЕ" (16+)
07.30 "ВЫЖИТЬ В МЕГАПОЛИСЕ" (16+). ЗУРХАЙ
08.00 Т/С "СПАЛЬНЫЙ РАЙОН"
09.30 "СТИЛИСТИКА" (12+)
10.00, 21.00 Д/Ф "ПАРТИЗАНЫ ПРОТИВ ВЕРМАХТА"
11.00, 12.00, 13.00, 14.00, 15.00, 16.00, 17.00, 19.30, 21.30, 23.00, 01.30 НОВОСТИ ДНЯ (16+)
11.05 Д/Ф "СМЕРТЬ С ДЫМКОМ"
12.05 Т/С "АДЪЮТАНТЫ ЛЮБВИ"
13.05 Х/Ф "НА БЕЛОМ КАТЕРЕ"
15.50 Х/Ф "ВО БОРУ БРУСНИКА"
17.20 "ШКОЛЬНОЕ ТВ" (6+)
17.40 "ВАШЕ ПРАВО" (16+)
18.05 Т/С "ГОВОРЯЩАЯ С ПРИЗРАКАМИ"
19.00 "ГОРЯЧАЯ ЛИНИЯ" (16+). ЗУРХАЙ
20.05 Т/С "ЧИСЛА"
22.00 Т/С "ТАЙНЫ РАЗУМА"
23.30 "ГОРЯЧАЯ ЛИНИЯ" (16+)

00.00 "ТОП-МОДЕЛЬ ПО-АМЕРИКАНСКИ" (16+)
02.00 "НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ" (16+)

СТС «БАЙКАЛ»

17.05, 18.50, 20.05, 21.55, 23.45, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)
06.00 М/С "МСТИТЕЛИ. ВЕЛИЧАЙШИЕ ГЕРОИ ЗЕМЛИ"
07.00 М/С "СУПЕРГЕРОЙСКИЙ ОТРЯД" (6+)
07.30 М/С "КЛУБ ВИНКС - ШКОЛА ВОЛШЕБНИЦ"
08.00, 23.55, 01.30 Т/С "6 КАДРОВ"
09.00, 13.30, 19.30, 00.00 "МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ" (0+)
09.30, 11.00, 22.30 ШОУ "УРАЛЬСКИХ ПЕЛЬМЕНЕЙ"
12.30 Т/С "ПАПИНЫ ДОЧКИ. СУПЕРНЕВЕСТЫ"
14.00 Х/Ф "ЧЕЛОВЕК-ПАУК - 2"
16.30 Т/С "ДАЕШЬ, МОЛОДЕЖЬ!"
17.00, 18.30, 19.00 Т/С "ВОРОНИНЫ"
20.00 Т/С "КУХНЯ" (16+)
21.00 М/Ф "ИЛЬЯ МУРОМЕЦ И СОЛОВЕЙ-РАЗБОЙНИК"
00.30 "КИНО В ДЕТАЛЯХ"
01.45 Х/Ф "ЗАТЕРЯННЫЙ ОСТРОВ"
03.35 ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ

НТВ

07.00 "НТВ УТРОМ"
09.10 Т/С "ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА"
11.00, 14.00, 17.00, 20.00 "СЕГОДНЯ"
11.20 "ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ. ОБЗОР ЗА НЕДЕЛЮ" (16+)
11.50 "ДО СУДА" (16+)
12.55 "СУД ПРИСЯЖНЫХ" (16+)
14.25 "СУД ПРИСЯЖНЫХ. ОКОНЧАТЕЛЬНЫЙ ВЕРДИКТ" (16+)
15.35 "ТАИНСТВЕННАЯ РОССИЯ" (16+)
16.30, 19.30 "ОБЗОР. ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ"
17.25 "ПРОКУРОРСКАЯ ПРОВЕРКА" (16+)
18.40 "ГОВОРИМ И ПОКАЗЫВАЕМ" С ЛЕОНИДОМ ЗАКОШАНСКИМ" (16+)
20.30 Т/С "ЛЕСНИК"
22.25 Т/С "ЧУЖОЙ РАЙОН-2"
00.15 "СЕГОДНЯ. ИТОГИ"

00.35 Х/Ф "МОЙ ДОМ - МОЯ КРЕПОСТЬ"
02.30 Д/С "НАШ КОСМОС"
03.30 "ДИКИЙ МИР" (0+)
04.00 Т/С "ЗАКОН И ПОРЯДОК"
06.00 Т/С "МОСКВА. ТРИ ВОКЗАЛА"

5 КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00, 16.30, 19.30, 23.00 "СЕЙЧАС"
07.10 Д/Ф "ГОВОРИТ И ПОКАЗЫВАЕТ"
08.00 "УТРО НА 5" (6+)
10.45, 19.00 "МЕСТО ПРОИСШЕСТВИЯ"
11.30, 12.35, 13.30, 14.15, 15.20, 16.20, 17.00, 17.55 Т/С "ОПЕРА. ХРОНИКИ УБОЙНОГО ОТДЕЛА"
20.00, 20.30, 21.00 Т/С "ДЕТЕКТИВЫ"
21.30, 22.20, 23.25 Т/С "СЛЕД"
00.10 "МОМЕНТ ИСТИНЫ" (16+)
01.15 "МЕСТО ПРОИСШЕСТВИЯ. О ГЛАВНОМ" (16+)
02.15 Х/Ф "СВОИ"
04.30 Х/Ф "ЧЕЛОВЕК-АМФИБИЯ"

ДТВ

06.00 М/Ф
08.00 "ПОЛЕЗНОЕ УТРО" (0+)
08.30, 18.30 "ОБМЕН БЫТОВОЙ ТЕХНИКИ" (0+)
09.00, 12.00, 19.00 "УЛЕТНЫЕ ЖИВОТНЫЕ" (16+)
09.30 Х/Ф "ГРУЗ 300"
11.05, 22.00, 00.30 "ВЕСЕЛЫЕ ИСТОРИИ ИЗ ЖИЗНИ" (16+)
13.00 "ЧТО ДЕЛАТЬ? С МИХАИЛОМ ПОРЕЧЕНКОВЫМ" (16+)
14.00, 21.00 "ДОРОЖНЫЕ ВОЙНЫ" (16+)
15.30, 20.00 "ДОРОЖНЫЕ ДРАМЫ" (16+)
16.30, 17.00, 17.30 "ВНЕ ЗАКОНА" (16+)
18.00 "С.У.П." (16+)
22.30, 23.30 АНЕКДОТЫ (16+)
23.00 "УЛЕТНОЕ ВИДЕО" (16+)
00.00 "ГОЛЫЕ И СМЕШНЫЕ" (18+)
01.00 "УДАЧНАЯ НОЧЬ" (0+)
01.30 Х/Ф "КОЧЕВНИК"
03.40 Т/С "МОРСКАЯ ПОЛИЦИЯ-6"
04.30 Д/С "АВИАКАТАСТРОФЫ"
05.40 "САМОЕ СМЕШНОЕ ВИДЕО" (16+)

Вторник, 30

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 "ДОБРОЕ УТРО"
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.05, 06.05 "КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА"
10.35, 14.50 "ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ"
10.45 "ЖИТЬ ЗДОРОВО!" (12+)
11.55 "МОДНЫЙ ПРИГОВОР"
13.10 "ВРЕМЯ ОБЕДАТЬ!"
13.50 "ДОБРОГО ЗДОРОВЬЦА!" С ГЕННАДИЕМ МАЛАХОВЫМ (12+)
15.00 "ДРУГИЕ НОВОСТИ"
15.25 Д/С "ПОНЯТЬ. ПРОСТИТЬ"
16.20 Т/С "ТОРГОВЫЙ ЦЕНТР"
17.10 "ПОКА ЕЩЕ НЕ ПОЗДНО" (16+)
18.00 "Я ПОДАЮ НА РАЗВОД" (16+)
19.00 ВЕЧЕРНИЕ НОВОСТИ С СУБТИТРАМИ
19.50 "ДАВАЙ ПОЖЕНИМСЯ!" (16+)
20.50 "ПУСТЬ ГОВОРЯТ" (16+)
22.00 "ВРЕМЯ"
22.30 Т/С "КРАСАВИЦА"
00.30 "YESTERDAY LIVE" (16+)
01.30 Х/Ф "ПАПАШИ-2"
03.20 Х/Ф "ТРИНАДЦАТЫЙ ВОИН"
05.15 Т/С "ГРИММ"

«РОССИЯ»

06.00 "УТРО РОССИИ"
06.07, 06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35, 09.07, 09.35 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО
10.00 "ТАЙЗАН"
10.15 "УЛГУР"
10.45 "О САМОМ ГЛАВНОМ"
11.30 "КУЛАГИН И ПАРТНЕРЫ" (12+)
12.00, 15.00, 18.00, 21.00 ВЕСТИ
12.30, 15.30, 18.30, 20.40 "ВЕСТИ-БУРЯТИЯ"
12.50 Т/С "ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ"
13.50 "ПРАВО НА ВСТРЕЧУ" (12+)
14.50, 17.35 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ
15.50 "ЧУЖИЕ ТАЙНЫ. ВРЕМЕНА ГОДА" (12+)
16.35 Т/С "ТАЙНЫ ИНСТИТУТА БЛАГОРОДНЫХ ДЕВИЦ"
18.50 Т/С "СЕМЕЙНЫЙ ДЕТЕКТИВ"
21.30 "СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МА-

ЛЫШИ!"
21.40 "ПРЯМОЙ ЭФИР" (12+)
22.25 АНШЛАГ И КОМПАНИЯ
01.00 Х/Ф "МАМА НАПРОКАТ"
02.55 "БОЛЬШИЕ ТАНЦЫ. КРУПНЫМ ПЛАНОМ"

КУЛЬТУРА

07.30 "ЕВРОНЬЮС"
11.00 "НАБЛЮДАТЕЛЬ"
12.15 Т/С "ПЕРРИ МЭЙСОН"
13.10 Д/Ф "ТЕОРИЯ ОТНОСИТЕЛЬНОСТИ СЧАСТЬЯ. ПО АНДРЕЮ БУДКЕРУ"
13.50 "САТИ. НЕСКУЧНАЯ КЛАССИКА..."
14.30, 19.35 Д/Ф "ОКЕАНИЯ - ОГНЕННОЕ КОЛЬЦО"
15.30 "ОСТРОВА"
16.10 "МОЙ ЭРМИТАЖ"
16.40, 20.30, 01.15 НОВОСТИ КУЛЬТУРЫ
16.50 Х/Ф "ПРИВАЛОВСКИЕ МИЛЛИОНЫ"
18.15 Д/Ф "СВЯТЫЕ СКАЛЫ МЕТЕОРЫ"
18.30 "ПЕВЧЕСКИЕ СВЯТЫНИ ДРЕВНЕЙ РУСИ"
19.25 Д/Ф "ЛЕСЯ УКРАИНКА"
20.45 "ГЛАВНАЯ РОЛЬ"
21.05 "ВЛАСТЬ ФАКТА"
21.45 "ТЕ, С КОТОРЫМИ Я..."
22.15 "ИГРА В БИСЕР" С ИГОРЕМ ВОЛГИНЫМ
23.00, 02.55 Д/Ф "ПАЛОМНИЧЕСТВО В ВЕЧНЫЙ ГОРОД. АПОСТОЛ ПАВЕЛ"
23.45 Х/Ф "ЖИЗНЬ ВЕРДИ"
01.35 "ВООБРАЖАЕМЫЙ МУЗЕЙ МИХАИЛА ШЕМЯКИНА"
02.15 С. РАХМАНИНОВ. КОНЦЕРТ №3
03.40 Р. ЩЕДРИН. СЮИТА ИЗ ОПЕРЫ "НЕ ТОЛЬКО ЛЮБОВЬ"

АРИГ УС

07.00, 23.00, 00.30 "ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС" (16+). ПОГОДА
07.35 УТРЕННЕЕ ШОУ "ТЭЦ-3". ПОГОДА
08.30, 14.00, 19.30 "ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС" (16+)
09.00, 19.00 "УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ". "НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕ-

ЧЕНИЙ" (16+). ПОГОДА
09.25 М/С "ГРОМОКОШКИ"
10.00 Х/Ф "ВПРИТЫК"
12.00, 17.00 Т/С "УНИВЕР. НОВАЯ ОБЩАГА" (16+)
13.00, 18.00 Т/С "ДЕФФОНКИ" (16+)
14.20 "СПОРТИВНЫЙ ЭКСПРЕСС" (12+)
14.30 "БИТВА ЭКСТРАСЕНСОВ" (16+)
15.30 "ДОМ-2. LIVE" (16+)
19.15 "ТОЧКА ЗРЕНИЯ" (12+)
20.00 РЕАЛЬНЫЕ ПАЦАНЫ (16+)
21.00 Х/Ф "ЛИПУЧКА"
23.30 ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ (16+)
01.00 Х/Ф "ЛИЦА В ТОЛПЕ"

ТИВИКОМ

06.30, 09.30, 11.00, 12.00, 13.00, 14.00, 15.00, 16.00, 17.00, 19.30, 21.30, 23.00, 01.00 НОВОСТИ ДНЯ (16+)
07.05 "В ТЕМЕ" (16+)
07.35 "ВЫЖИТЬ В МЕГАПОЛИСЕ" (16+). ЗУРХАЙ
08.00 НОВОСТИ ДНЯ (16+). ЗУРХАЙ
08.35 "ГОРЯЧАЯ ЛИНИЯ" (16+)
09.00 "В ТЕМЕ" (16+). ЗУРХАЙ
10.05 Д/Ф "СИНДРОМ ЗОЛУШКИ"
11.05 Т/С "КАК СКАЗАЛ ДЖИМ"
11.30 Д/Ф "5 ИСТОРИЙ"
12.05 Т/С "АДЪЮТАНТЫ ЛЮБВИ"
13.05 Х/Ф "СПИСОК КОНТАКТОВ"
15.05 Х/Ф "ВО БОРУ БРУСНИКА"
16.30 М/Ф
17.05 "УТУМАТА" (12+)
17.30 "ДОМАШНИЙ ЗООПАРК" (0+)
18.05 Т/С "ГОВОРЯЩАЯ С ПРИЗРАКАМИ"
19.00 "НОВОСТИ ГОРСОВЕТА" (16+)
20.05 Т/С "ЧИСЛА"
21.00 Д/Ф "ПАРТИЗАНЫ ПРОТИВ ВЕРМАХТА"
22.00 Т/С "ТАЙНЫ РАЗУМА"
23.30 "ТОП-МОДЕЛЬ ПО-АМЕРИКАНСКИ" (16+)
01.30 "НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ" (16+)

СТС «БАЙКАЛ»

05.55, 07.00, 09.20, 11.05, 12.05,

13.05, 17.05, 18.50, 20.05, 21.55, 23.45, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)
06.00 М/С "МСТИТЕЛИ. ВЕЛИЧАЙШИЕ ГЕРОИ ЗЕМЛИ"
07.00 М/С "СУПЕРГЕРОЙСКИЙ ОТРЯД" (6+)
07.30 М/С "КЛУБ ВИНКС - ШКОЛА ВОЛШЕБНИЦ"
08.00 Т/С "6 КАДРОВ"
09.00, 13.30, 19.30 "МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ" (0+)
09.30, 17.00, 18.30, 19.00 Т/С "ВОРОНИНЫ"
12.00, 15.30 Т/С "ДАЕШЬ, МОЛОДЕЖЬ!"
12.30 Т/С "ПАПИНЫ ДОЧКИ. СУПЕРНЕВЕСТЫ"
14.00 М/Ф "ИЛЬЯ МУРОМЕЦ И СОЛОВЕЙ-РАЗБОЙНИК"
20.00 Т/С "КУХНЯ" (16+)
21.00 М/Ф "АЛЁША ПОПОВИЧ И ТУГАРИН ЗМЕЙ"
22.30 ШОУ "УРАЛЬСКИХ ПЕЛЬМЕНЕЙ"
23.50 Х/Ф "МАДЕМУАЗЕЛЬ МУШКЕТЁР"
03.10 ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ

НТВ

07.00 "НТВ УТРОМ"
09.10 Т/С "ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА"
11.00, 14.00, 17.00, 20.00 "СЕГОДНЯ"
11.20 "ЧИСТОСЕРДЕЧНОЕ ПРИЗНАНИЕ" (16+)
11.50 "ДО СУДА" (16+)
12.55 "СУД ПРИСЯЖНЫХ" (16+)
14.25 "СУД ПРИСЯЖНЫХ. ОКОНЧАТЕЛЬНЫЙ ВЕРДИКТ" (16+)
15.35 "ТАИНСТВЕННАЯ РОССИЯ" (16+)
16.30, 19.30 "ОБЗОР. ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ"
17.25 "ПРОКУРОРСКАЯ ПРОВЕРКА" (16+)
18.40 "ГОВОРИМ И ПОКАЗЫВАЕМ" С ЛЕОНИДОМ ЗАКОШАНСКИМ" (16+)
20.30 Т/С "ЛЕСНИК"
22.25 Т/С "ЧУЖОЙ РАЙОН-2"
23.30 Т/С "СВОЙ ЧУЖОЙ РАЙОН"
00.25 ВСЕНАРОДНАЯ ПРЕМИЯ "ШАНСОН ГОДА-2013" (16+)
03.30 "ГЛАВНАЯ ДОРОГА" (16+)
04.05 Т/С "ЗАКОН И ПОРЯДОК"

06.00 Т/С "МОСКВА. ТРИ ВОКЗАЛА"

5 КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00, 16.30, 19.30 "СЕЙЧАС"
07.10 "МОМЕНТ ИСТИНЫ" (16+)
08.00 "УТРО НА 5" (6+)
10.45, 16.00, 19.00 "МЕСТО ПРОИСШЕСТВИЯ"
11.30, 12.30, 13.30, 14.00, 15.00 Т/С "ЛЕНИНГРАД"
17.00 "ОТКРЫТАЯ СТУДИЯ"
18.00, 18.30, 02.55, 03.30 Д/С "ВНЕ ЗАКОНА. РЕАЛЬНЫЕ РАССЛЕДОВАНИЯ"
20.00, 20.50, 21.35, 22.20, 23.05, 23.55, 00.40, 01.25, 02.10 Т/С "СЛЕД"
03.55 Х/Ф "РЕСПУБЛИКА ШКИД"
06.00 Д/Ф "ЛЕНИНГРАДСКИЕ ИСТОРИИ. ДЕТИ ПОБЕДЫ"

ДТВ

06.00 М/Ф
08.00 "ПОЛЕЗНОЕ УТРО" (0+)
08.30, 18.30 "ОБМЕН БЫТОВОЙ ТЕХНИКИ" (0+)
09.00, 12.00, 19.00 "УЛЕТНЫЕ ЖИВОТНЫЕ" (16+)
09.30 Х/Ф "КУРЬЕР НА ВОСТОК"
11.30, 22.00, 00.30 "ВЕСЕЛЫЕ ИСТОРИИ ИЗ ЖИЗНИ" (16+)
13.00 "ЧТО ДЕЛАТЬ? С МИХАИЛОМ ПОРЕЧЕНКОВЫМ" (16+)
14.00, 21.00 "ДОРОЖНЫЕ ВОЙНЫ" (16+)
15.30, 20.00 "ДОРОЖНЫЕ ДРАМЫ" (16+)
16.30, 17.00, 17.30 "ВНЕ ЗАКОНА" (16+)
18.00 "С.У.П." (16+)
22.30, 23.30 АНЕКДОТЫ (16+)
23.00 "УЛЕТНОЕ ВИДЕО" (16+)
00.00 "ГОЛЫЕ И СМЕШНЫЕ" (18+)
01.00 "УДАЧНАЯ НОЧЬ" (0+)
01.30 Х/Ф "СОЛДАТСКИЙ ДЕКАМЕРОН"
03.30 Т/С "МОРСКАЯ ПОЛИЦИЯ-6"
04.30 Д/С "АВИАКАТАСТРОФЫ"
05.30 "САМОЕ СМЕШНОЕ ВИДЕО" (16+)

Түрэл хэлэмнай - түшэг баялигнай

БЭШҮҮРЭЙ ШЭМЭЭШЭГҮҮД – ВИВАТ!

Бэшүүрэй шэмээшгүүд манда, буряадуудта, ехэ түхатай юумэ хэжэ үгэбэ. Хэрбээ тэдэнэй буряад хэлэ үзэхэгүйбди гэхэн мэдүүлгэ гүрэн түрын захиргаануудта оруулаагүй хаань, буряадай сэхээтэн, магад, хүдэлэнгүй хуужал хууха хэн гү? Өөхэд өөхэдэгөө хайса шүүмжэлжэ үзэхэ, юунһээ иимэ асуудал табигдабаб гэжэ бодомжолхо саг ерээ.

Һая республикымнай эгээ хүндэтэй хүнүүдэй нэгэндэ, композитор Базыр Цырендашиевта «буряад хэлэн – хосоржо эхилхэн хэлэн» гэжэ ЮНЕСКО-ын таһагай шэнжэлэл хэһэнэй дүнгые, буряад хэлэнэй «Улаан дэбтэртэ» оруулагдаһые дуулгаһамни, харюусаа хэн: «Би Улаан-Үдэдэ 59 жэл байнаб, жэл бүхэндэ дуулагдаби: «Буряад хэлэн хосоржо байна». Эдэ 59 жэл соо буряад хэлэмнай улам һалбарна, шэнэ-шэнэ залуу буряад дуушад жэл бири олошорно. Буряад хэлэн хосорно гэдэг тон худал».

2011 оной ноябрь-декабрь һарануудта Дондок Улзытуевай түрэнһөөр 75 жэлэй ойн баярай үдэрнүүд Буряад орондомнай болоо хэн. Тэдэнэй нэгэндэ Исай Калашниковай нэрэмжэтэ хотын санда болоһон викторина-конкурсдо байжа шагнаа хэм. Хоёр аймагай һурагшад хоорондоо Улзытуевай намтараар, зохёолнуудаар, дуунуудаар хуралдаа-таалга хээ, шүлэгүүдыень уншаа, дуу дуулаа. Нэгэндэнь иимэ асуудал дайралдаа: «Назовите композиторов Бурятии, чьи имена вы знаете». Нэгэшье (нэгэшье!) композиторые нэрлэжэ шадаагүйбди даа. Базыр Цырендашиевтай, Юрий Ирдынеевэй, Анатолий Андреевэй, Гур-Дарма Дашипыловэй, Чингис Павловай, Сергей

Манжигеевэй болон бусад олон буряад композиторнуудай дуунуудые шагнаһаншье хаа (тэрэшье үдэр дуулаһаншье хаа), хэн тэрэ дуунуудые зохёһон бэ гэжэ мэдэхгүй байшоо. Бэшүүрэй шэмээшгүүд гэмтэй гү? Али, магад, гүрэн түрэ гү?

Буряад драмтеатрай тайзан дээрэ нэгэ аймагай арадай театрай тоосоото концерт болоо, танхим соо хүн зон дүүрэн байгаа. Нэгэ номер иигэжэ сонсохогодо: «Песня композитора Пурбо Дамиранова на слова Владилена Пантаева, «Наһанай ошолго», поёт ...». Тайзанай арадахи экран дээрэ томо гышын үзгүүдээр «Наһанай ошолго». Слова Вл. Пантаева. Музыка П.Дамиранова» гээд бэшээтэй байгаа. Угайдахада Цырен-Дондок Хамаевай дурасхаалда (Пантаев гэжэ поэдые хаана олоһон юм?) алдуугаа заһыг даа, танхим соо хууһан зонһоо хүлисэл гуйжа, алдуу болошоо гэжэ сонсохыг даа гэжэ бэшэһэн саарһа забһарай үедэ ошохо, сонсохогодо барюулһамни, урдаһаамни тэндэхин: «Он не виноват, он прочитал так, как там написано» гэжэ намда харюусаад, алдуу гаргаһанаа мэдэрээгүй, хүлисэл хэды зуун хотын хүнүүдһээ гуйгаагүй.

Буряадай мэдээжэ композиторнуудай, дуушадай сольно гү, али зорюулһан концертүүдые ошохо харадагби, шагнадагби. Зүгөөр тиимэ концертүүдэй үедэ нэгэшье шэнэ дуунай эдэлхье дуулаагүйб, үнөөхил 20-30-50 жэлнүүдэй саана зада дуулагдаһан дуунуудаа дуулажал гарадаг. Энэнь муу гэнэгүйб. Бэлэн юумэ дуулахадань, шэнэ дуу шэнжэлхэһээ, сээжэлдэхэһээ бээдэ хүнгэн ааб даа. Тиимэһээ ород дуунуудые буряадаһаа үлүү олоор дууладаг болонхой. Тан-

хим соо 5-6 европейскэ шарайтай хүнүүдэй хууһаншье хаа, сонсохолнууд ород хэлэн дээрэ хэлэгдэдэг. Буряад хэлэгүй буряадууд буряадаар хэлээ хаа, ойлгохогүй гэжэ зободог гү, али буряадаараа хэлэхээ ородуудһаа эшэдэг гү, мэдэдэггүйб. **Шэмээшгүүдые бажуугаад, буряад хэлэндэ хургаашамнай баришатай гү, али тайзан дээрэһээ зүрхэлжэ, буряадаараа аингүй хэлэжэ хураашамнай дээрэ гү?**

Хэлэ, соёлоо ёһотоор хүгжөөн абажа шадаад ябаа хаамнай, бусад яһатан буряадта хурахамнай гэжэ өөһэдөө ерэхэ. Буряадаар хөөрэдэг, шүлэг уншадаг, дуу дууладаг, буряад хатар гүйсэдхэдэг ондоо яһатанай үхибүүд жэл бири олошорно (тэрэ тоодо Бэшүүрһээ). Бельканто маягаар дууладаг байһан Вячеслав Бальжинимеев хөөрэнэ: «Бадма Балдаковой «Инаг шамдаа» гэжэ дууемни шагнаад, СССР-эй арадай артист Ирина Архипова намда хэлээ хэн: «Слава, ты не пой всякие арии, а пой всегда свои бурятские песни».

Үсгэлдэр Будаев Владимир гэжэ ажалай ветеран нүхэртөө Шэбэртэ хонходохо, зорюута асуубаб: «Шэбэртэнгээ хургуулида буряад хэлэнэйнгээ хэшээлнүүдые болуулаад, хойшоодо буряад хэлээ үзэхээ болёобди гээд, амараад байна гүт?». Иимэ харюу дуулааб: «Хоёр бэримни буряад хэлэ бэшэгэй багшанар. Хэнээшье юуншье гэжэ хэлэжэ байгаа хаа, Шэбэртэдэ һүүлшын буряадай хосортор буряад хэлээ орхихогүйбди. Шэмээшгүүднай тон зүб юумэ хээ – өөһэдөө сэсэрлигһээ эхилжэ, буряад хэлэгүй боложо байһан аад лэ, ородуудые баалажа, буряад хэлэндэ заатагүй хургаха ёһотойбди гэжэ уй-

марлахын ябадал хэндэ, юундэ түхатайб? Манай Бэшүүрэй аймагта 25352 зон ажаһуудаг, тэдэнэй 21938-инь ородууд. Бичура – ород (шэмээшэг) тосхон, тэндэ 9847 хүн ажаһуудаг, буряад Шэбэртэдэ – 1456 хүн. Тэдэниие тоогоороо ахиһан хойноо «бидэбди», «үндэһэн зомди» гэлдэжэ, үбсүүгээ шаажа байгаа хаамнай үшөө болохо хэн. Харин мүнөө... Болигтыл даа, юрэдөө, тэнэг ябадал бү гаргагты, бодолгүй хуулиа орхигты, зоние яһанай хэрэлдээн рүү бү түлхигты».

2012 оной августын 9-дэ «Буряад үнэндэ» бултаараа хэлсэхые дурадхаһан «Алтарганын» амин хүнэһэниинь – буряад хэлэн» гэжэ статья толилогдоһон бэлэй. Тэндэ «Хайраншье буряад хэлэмнай» гэжэ номой автор Сэдэнэй Намсарайн һанамжанууд дурадхагдаһан юм. Нэгэнь дурдабал: «Алишье үндэһэтэн угсаатанай оршон тогтонихын амин хүнэһэниинь хэлэ, соёлоо хэр зэргэ сахижа хамгаалһантай яшаагүй холбоотой юм. Тиимэл хадаа «Алтаргана» нааданаймин амин хүнэһэниинь буряад хэлэ аялга болоно. Сохом хайса энээниие ойлгоогүй хаа, буряад угсаатанай Ехэ Наадые зохёохын хэрэг юун бэ – ондоо найр нааданууд дүүрэн ха юм, тэдэндэнь хари хэлээрээ ярилдыт». Нэгэшье хүн хэншье гээгүй.

Буряадаар ном уншаха хүнүүдэй үгы болоһон ушарһаа республикын сангуудта «оптимизаци» боложо байна (сэхын хэлэхэдэ, ородооршье уншагшад үсөөрөө, ехэнхидээ студентүүд сан рүү ябадаг). Номой дэлгүүрһээ хүн буряад ном худалдажа абахага болонхой. «Полином» бүлгэмэйхин: «Книги на бурятском языке, включая поэзию, на реализацию не при-

нимаем, их никто не покупает».

Буряад хэлээ бусаалтагүй алдахагүйн тула иимэ һанамжа дурадхаһан хүм («Буряад үнэн», 21.03.2013): бүхы Буряадта субботын үдэрие хэшээлнүүдһээ сүм сүлөөлөөд, энэ үдэрие буряад хэлэнэй үдэр гэжэ сонсохо, буряадбди гэжэ өөрыгөө тоолодог айл үхибүүдээ тэрэ үдэрэй гурбан хэшээлнүүдтэ эрхэбэшэ ябуулха ёһотой. Бусад яһатаниие баалажа огто болохогүй, һайн дураараа ерээшэдые хорихогүй. Хөөрэлдэһэн хүнүүдни намда хэлэдэг: «Болиш, юу хэлэнэ гэшэбши, амаралтын хоёр үдэр бидэ үхибүүдээ амаруулха ёһотойбди». (Улаан-Үдын зарим хургуулинуудта субботын үдэр хэшээлнүүд огто хэгдэдэггүй, жэшэнь, 51-дэхи хургуулида. Харин 49-дэхи хургуулида субботодо хурагшад 5 хэшээлнүүдтэй). Би харюусадагби: «Хургуулин жэлнүүд мэдээгүй байтартнай үнгрэшоод байха. Бидэнэй һурадаг үедэ амаралтын үдэр ганса воскресени байһан. Зарим үхибүүд Дабаатаһаа, Үртьөөһөө, Заганһаа, Добуунһаа үдэр бири 6-7 модоной зайн газарһаа хүйтэ нойтон гэхэгүй ябагаар ябажа, ном үзэдэг байһан, тэдэнэр булта хүдэр шанга бээтэй, спортсменүүд болоһон. Мүнөө минии зээ хүбүүн нэгэшье үдэрэй амаралта гэжэ мэдэдэггүй, хурашаһан, неделидээ долоон хоног һурадаг – хүгжэмдэ, хэлэнүүдтэ, тэрэ тоодо хитад үзэг хэлэндэ яг хураһан».

Угсаатамнай хүн болохо баһаһаа, хүлэг болохо унаганһаа гээ нэмнай даа.

Валерий ДАБАЕВ.

Үндэһэн арадайминэй ёһо заншал

БУУРАЛ АБГАЙН АЛТАН ҺУРГААЛНУУД

НАҺАТАЙШУУЛАА ХҮНДЭЛХЭ ЁҺО ГУРИМ
Багшын ажалай ветеран Цымжид Дамдиновна «Ёһо заншал» гаршагай хуудаһанда айлшан боложо, буряад арадайминэй элинсэгүүдэй сахижа ябаһан ёһо заншалай хургаалнуудтай хубаалдана.

Мүнөө сагта аха захатанаа хүндэлхэ ёһо гурим мартагдажа байнхай. Үйлсэ гудамжаар, хотын унаагаар ябаханда, наһатайшуулда һуури үгэхэһөө байха, түлхижэ унаагаагүйнь хүрөө. Нэгэ ушар жэшээ болгон хөөрһүү.

БУЛТА ДҮЛИИ БАЛАЙ БОЛОШОО ХЭН

Нэгэтэ үдэшлэн 6 сагай һүүлээр трамвайгаар дүтын түрэлэйдөө ошохо гэжэ зорибоб. Минии талаан болоходо трамвай соо нэгэ сүлөө һуури байжа, би тэрээн дээрэ һуужа, хүлөө амаруулха гэжэ шиидэбэб. Удаадахи буудалда намһаа нэгэ хэды эгшэ хэбэртэй хүгшэн орожо ерээб. Арай шамай үхилһаар, сүлөө һуури хараашалхадань, тойроод хууһан залуушуулай нэгэнииньшье бодожо, хуурияа дурадхабагүй. Хоёр басагад сүлөөгүй сонхо рүү шагаана. Нэгэ хүбүүн нүдөө аняад унташаба хэбэртэй, удаадахиинь, үнэхөөрөө, юушье мэдэрнэ, шагнанашьегүй хаш, шэхэээ наушнигаар тагланхай. Юрэдөө, бүхы зон дүлии балай, һохор болошонхойнууд. Би талхиганан бодожо, хуурияа дурадхабаб. Тэрэ абгай нам рүү хараад: "Һайн даа, яагаа бэрхэ басагамши? Удаан наһа эдлэжэ, жаргалтай ябаарай",- гээбэл даа. Би өөрөө ная наһа

хүрэхэ ябаһан хүгшэн залуу мэтээр үшөө хэдэн буудал дабажа, хүрэхэ газартаа хүрөө бэлэйб.

АХА ЗАХЫН ЁҺО

Анхан сагта олон уеын үбгэ эсэгэнэрэйнгээ, малшан арадайингаа ёһо заншалануудые шудалжа, ехэ юумэ мэдэдэг, зүбшэдэг байһан тула аха захатаниие шүтэн хүндэлхэ ёһо гараһан гээшэ. Наһатайшуулай хажууда ябаһан дүүнэр зон тэдэнэй алишье ажалда түһалдаг. Багшуул томо хүнүүдэй хөөрэлдөөндэ оролсодоггүй. Аба эжы, аха заха зоной эд зөөридэ һурангүй гар хүрэдэггүй хэн. Айлдашье, түрэн найрташье, суглаа хуралдашье аха захатан дээгүйр һуудаг заншалтай. Хүндэтэй аха захатанайнгаа һэеы гэрэнь хотонойнгоо баруун талада бариха ёһотой. Тэрэгүйдэ аха захынгаа бурхан рүү хүлөө жиижэ унтаһандал адли бшуу. Мүн лэ аха захынгаа гэрэйнэ зүүн тээһээ ерэхэ орохо ёһотой. Хэрбээ баруун гү, али урдаһаа ерээ хаа, нара зүб тойроод, зүүн хажууһаань ерэхэ ородог байгаа.

АХА ХҮНЭЙ ҮГЭ СЭГНЭДЭГ ХЭН

Аха захатанаа, юрэшье аха хүниие, наһатайшуулаа мэндэшлэхэһээ эхилээд, ехэ хүндэлдэг байгаа. Олон жэлдэ дэлхэй дээрэ хүлөө шэрэхэ ябаханда, дүй дүршэл ехэтэй ухаансар болоһыень сэгнэдэг бэлэй. Сэдьхэлһээ хүндэлжэ, аха хүнэй урдаһаа һөөргэдэдэггүй, үгыень дууладаг, хэлэһэн үгыень хүндэтэй дээрэ тооложо, шагнажа, ойлгожо, хожомоо мартахагүйгөөр хадужа абадаг хэн.

УУЛЗАХАДАА ТҮАЛАДАГ, ТЭБЭРИДЭГҮЙ БАЙҺАН

Өөрөө аха наһатай хүнтэй уулзажа мэндэшлэхэдэ, дүү хүниинь малгайгаа абажа, һуга дороо хабшуулаад, хоёр гараараа ахатайингаа гарые дороһоонь үргэн баридаг байгаа. Энэ урданай буряадай уулзахадаа мэндэшлэсэдэг ёһо гурим мүнөө гансал Сагаалганай үедэ золгодог гэжэ ойлгодог.

Ород арадаа һажаажа, уулзахадаа, гараа барилсаха гү, али аргагүй хүхиһэн баярлаһанаа мэдүүлхэдэ, тэбэрилдэдэг, таалалдаг заншалтай болонхойбди. Урданай зон иимэ хөөрүү, хүхирүү абари зангые, баяр баясхангаа гү, сүхал уураа багтаажа ядаһан дэжэгэнүүр заншалые өөгшөөдөггүй. Даруу түбшэн, хүлээсэтэй, тэсэмгэй, бодомжотой байлгые һайшаадаг байһан гээшэ. Энэнь мүн гүнзэгы удхатай. Түргэн дундаа хүн алдуу эндүү гаргаха гү, али буруу шиидхэбэри абажа болохо ха юм. Тиимэһээ "түргэн-түүхэй, удаан- дамай", "яарахада-даараха" гэхэн урданай сэсэн үгэнүүд бии ха юм.

ЮРЫН БАЙДАЛАЙ ЁҺО ГУРИМ

Эхэнэр хүн бүһэтэйшүүлэй урдуур, дүү хүн аха хүнэй урдуур ябахайгүй, харгыда уулзабал, урдуурнь гарадаггүй, үнгэрһэн хойнонь гараха. Тогтоод, хүлээн абаха. Хаалга гү, али гэрэй үүдээр орохо, гарахадаа, аха, эгшэ хүниие урдаа оруулха, гаргаха.

Буряад зон хүндэмүүшэ, налгай зөөлэн зантай зон ха юм даа. Илангаяа урданай буряадууд абари зангаа хүрэ хүрэхөөр элеэр газашань гаргаад орхихогүй. һананан һаналаа хэрэгүйдэ дурд гэжэ хэлэхэгүй, хүлээсэтэй, даруу, хүниие түрүүн адаглажа,

Һаналаа хэлэлтэй гү, али үгы гү гэжэ бодожо үзэдэг зон байгаал даа.

НАҺАТАЙШУУЛАЙ ХАЖУУДА ҮНДЫНЭН ҮХИБҮҮД УРИН

Гэбэшье, мүнөө сагта һайхан заншалаар хүмүүжүүлгэдэһэн үхибүүд олон бии. Хүгшэн аба эжынгээ хажууда үндыһэн үхибүүд наһатайшуулда нимгэн, дулаан хандасатай байдаг. Буряад зон үншэн хэнзэгүй арад гэжэ суурхадаг байһан. Наһатайшуул үри хүүгэдэйнгээ одхон хүбүүнэйдөө үргүүлдэг заншалтай хэн. Үри хүүгэдгүй наһатайшуулые холыншье түрэлэйхид гү, али хүршээн, нютгайхид үргэдэг һайхан заншал байһан.

Цырегма САМПИЛОВА.

Элитэ поэт Даши Дамбаевай 75 жэлэй ойдо

«...ДУУЛАН ЯБАХАА ЭНДЭ ТҮРӨӨ НЭМ, ДУУШАН ХЭЗЭЭШ БАЙХАЛБИ...»

Сэлэнгын аймагай тоонто нютаг Харганаада эмхидхэгдэнэн хайндэрһөө тэмдэглэлнүүд

Дууша сэдхэлэйн үлгы болоһон дуулим найхан Харганаа нютагын бидэниие дулаан хэбшээгээр, дура сэдхэл булама дуунуудаарнь, дурасхаал болон үлэнэн аялгата найхан шүлэгүүдээрнь хаяхан угтажа байгаа бэлэй... Республика соогоо мэдээжэ болоһон, «Умная школа» гэнэн Буряад оронойгоо конкурсдо илаһан Харганаагай дунда нургуулида апрелин 17-до Даши Дамбаевай жэлдэ зорюулагдаһан дурасхаалайн үдэр нээгдэбэ. Удаань «Пора сплошных стихотворений» гэжэ нэрлэгдэнэн шүлэгүүдыень сээжэ мэдэхэ уран уншагшадай конкурс эмхидхэгдээ. Тиихэдэ забхарлалай удаа суута поэдэй үгэнүүд дээрэ бэшэгдэнэн уянгата найхан дуунуудыень дуулагшадай хоорондо аймагай конкурс үнгэрбэ. Эрхимүүдынь найхан дипломуудта, шангуудта хүртөө.

ДАШИ ДАМБАЕВ – БУРЯАДАЙ ПОЭЗИИН БУЛЖАМУУР

Авторнууд Арина Родионова, Александр Булдаев гэгшэдэй найруулһан видеофильм харуулагдажа, тоонто нютаг, зохоохы замайн эхин алхамууд, суг хураһан нүхэдэйн дурсалганууд, баян намтарайн үзэгдэлнүүд тайлбарилгадаба. нургуулин бэрхэ директор Д.Д. Дымбрылов, «Нижне-Убукуновское» поселениин урагшаа ханаатай ударидагша С.Д. Бубеева, Сэлэнгын аймагай захиргаанай гулваа С.Д. Гармаев халуун амаршалга хүргэнэнгөө удаа аймаг соо эмхидхэгдэжэ байһан конкурснууд, Дамбаевай уншалганууд, Улаан-Үдэдэ амжалтатайгаар эмхидхэгдэнэн буян үйлэдэлгын марафон-концерт тухай хэлэбэ. Ажабайдалда дабташагүй өөрын хандасатай, поэзидэ өөрын гол хубита (оройдоо 37 наһатай болоо) оруулһан ялас гэмэ хурса бэйлгэтэй байһан, Харганаагайнгаа дунда нургуули мүнгэн медалээр дүүргэнэн (хоер хуудаһан дээрэ шалгалтаа бэшэхэ аад, нэгэ хуудаһа бэшэн алдуутай), Буряад ороноо, нютагаа суурхуулһан үндэнэн поэзиин булжамуур гэжэ алдаршаһан суута хүбүүндээ, арадтаа мэдээжэ поэдтэ июниин 28-да хүшөө-бюст байгуулахди гэжэ тэдэнэр баталба, найдуулба. Энэрхы сэдхэлтэй эжыһээ, шанга эрилтэтэй, эрхим багша ябаһан, наһанайнгаа амаралтада байһан, эды олон жэлдэ Харганаадаа ород, буряад, англи хэлэ зааһан, дүү хүбүүн Дашынгаа нэрэ сольёе дээрэ үргэжэ ябаһан эгэшэ Ханда Цыретаровнаһаа халуун амар мэндэ басаганиин – соелой эдэбхитэн Л.А. Банзаракцаева-Ринчинова хүргэжэ, нагасынгаа шэнэ ном үндэр юбилейдэнэ бэлдэжэ байһанаа дуулгаба.

Секцинуудээр хубаарһан (эхин, дунда, аха классуудаар) уран уншагшадые Улаан-Үдэһөө ерэнэн журиниин гэшүүд – поэдүүд, журналистнууд, багшанар сэгнэнэн байна. Журиниин бүлэгүүдтэ хэд орооб гэхэдэ, БГУ-гай профессор, хэлэ бэшэгэй эрдэмэй доктор Е.Е. Балданмаксарова, режиссер, дуушан, республикын

искусствын габьяата ажал ябуулагша Ж.Д. Дандаров, Россиин габьяата артист, поэт Ч.Ц. Гурьев, багша, поэт, олон номой, дуунуудай автор, республикын габьяата багша Н.Т. Ленхобоева-Артугаева (делегациин хүтэлбэрилэгшэ), Эдир журналистнуудай лигын түрүүлэгшэ, педагогикын эрдэмэй кандидат Л.Б. Доржиева, Үндэнэтэнэй номой сангай таһагыёе даагша О.Ж. Рыгзенова, «Информ полисой» блогер Н.Н. Балжинимаева, «Буряад үнэнһөө» би, БГТРК-гай радиожурналист Е.Ц. Цыбенова, Д.Ц. Дамбаевай зээ басаган Л.А. Банзаракцаева-Ринчинова гээд ороһон, хурагшадай талаан бэйлгыёе элирүүлһэн байха юм.

Багашуулай секцидэ ажаллажа, заахан хүүгэдэй Сэлэнгэ нютагаа суурхуулһан поэдэй шүлэгүүдыень уншаһан үхибүүдыёе шагнажа хөөршөөбэбди. Илангаяа эгээл жаахануудынь – “Солнышко” гэнэн хүүгэдэй саадай багашуул Сэлэн-Дүүмэнээ ерэнэн байгаа. Ородоор, буряадаар шүлэгүүдынь уншагшадые, мүн бусад поэдэй зохоолнуудтай танилсуулһан эди ршүүлые шагнажа, эрхимүүдыень шэлэбэбди.

БЭРХЭ УНШАГШАД, БЭЛИГТЭЙ ДУУШАД

Удын хоолой һүүлдэ дуушад аймагай конкурсын урда тээ литературна час фойе соонь эмхидхэгдэжэ, мэдээжэ поэдэйнгээ шүлэгүүдыёе бэрхээр уншаһан үхибүүд шагнагдаба. Багашуул соо өөһэдэйнгөө шүлэгүүдыёе уншаһан Гусиноозерскын 4-дэхи нургуулин Юлия Малитина, Сарюна Дамдинова гэгшэд урмашуулагдаба. Харин конкурсын дүнгөөр ородоор уншаһан Сэлэн-Дүүмын Дарья Сутурина (1-дэхи хуури), Гусиноозерскын 6-дахи нургуулин Даниил Недорезов (2-дохи хуури), Гусиноозерскых гимназиин Олег Кочетов (3-дахи хуури), харин буряадаар уншаһан Гусиноозерскых 4-дэхи нургуулин Сарюна Раднаева (1-дэхи хуури), Жаргалантын Арслан Халзанов (2-дохи хуури), Юрөөгэй Оюна Доржиева (3-дахи хуури) гэгшэд шалгаржа, дипломуудта, гарай бэлэгүүдтэ хүртэнэн байна.

Аха классайхидһаа Гусиноозерскын 1-дэхи СОШ-ой Евгений Загузин, Николай Конев (4-дэхи хуури), Новоселенгинскын СОШ-ойхид (3-дахи хуури) эзэлээ, Чингис Гуревай шанда хүртөө. Харин Гусиноозерскын 4-дэхи СОШ-ойхид (2-дохи хуури), тиихэдэ харганагайхид (1-дэхи хуури) эрхимлэжэ, шангуудыёе абаба. Бэрхээр уншаһан Гусиноозерскын техникумэй хурагша Арюна Аюрова майн 12-то үнгэргэгдэхөө байһан республиканска юбилейнэ үдэшэдэнэ (Оперно театр соо) хабаадахаар уригдаа.

Аха наһанай үхибүүд соо Владимир Тагаров (Гусиноозерскын 4-дэхи СОШ), Елена Афанасьева (Гусиноозерскын 4-дэхи СОШ), Сэсэг Митыпова (Новоселенгинскын СОШ) гэгшэдтэ, багшанартань дипломууд үгтэнэн байна. “Информ полисой” шан Осор Тучиновта (Харганаа) дамжуулагдаба. Шүлэг зохоодог Гусиноозерскын 4-дэхи СОШ-ой Туяна Чагдурова (“Информ полисой” шан), тиихэдэ Харганаагай Бабаасан Дымбрылов (4-дэхи хуури), Гусиноозерскын 6-дахи нургуулин Надежда Яшина (3-дахи хуури), Сэлэн-Дүүмын Эржена Николаева (2-дохи хуури), Гусиноозерскын 4-дэхи нургуулин Елизавета Луценко (1-дэхи хуури) гэгшэд дунда наһанай классуудай хурагшадай дунда шалгарба. Илагшадые, багшанарые хани халуунаар амаршалһан республикын Уран зохоолшодой холбоной түрүүлэгшэ, мэдээжэ санаартан М.Р. Чойбонов үгэ хэлэхэдэ, бэйлгэтэй үхибүүдыёе Байгалай эрьедэ үнгэргэгдэхэ лабораториин-хуралсалда уриба, бэлэгэй дээжэ-хайхан хадагуудыёе эмхидхэгшэдтэ барюулба.

ДУУН – СЭДХЭЛЭЙ БЭЛЭГ, СЭЭЖЫН ШЭМЭГ

Сэлэнгын аймагай байгуулагдаһаар 90 жэлэй ойн хүндэлэлдэ, мүн суута поэдэйнгээ 75 жэлэй ойдо зорюулагдаһан дуушад аймагай конкурсдо хабаадагдахад мурсысбэ, 50 гаран найхан дуу бэшэнэн алдар солото хүбүүнэйнгээ зохоолнуудыёе гоёор гүйсэдхэгдэбэ. Аймагай соелой, спортын, залуушуулай политикын, аяншалгын талаар таһагыёе даагша Ц.Г. Базаржапова бултаниие амаршалба. Журиниин сэгнэнэнэй дүнгөөр ансамбльнуудай дунда Новоселенгинскын интернат-нургуулинхид (1-дэхи хуури), Гусиноозерскын «Тунгалаг» бүлэг (2-дохи хуури), Харганаагай нургуулинхид (3-дахи хуури) шалгарба. Харин лауреадай нэрэ зэргэдэ ехэ бэрхээр дуулаһан Юрөөгэй коллектив (Ольга Мункожапова) хүртөө. «Шахтер» ДК-гай Эржена Ци-

бикжапова, Харганын Дугар Бадмажапов, Загастайн Баярма Дамбаева, Улаан-Үдын оюутан Виктор Лубсанов гэгшэд түрүү хууринуудыёе эзэлбэ. Харин лауреадай дипломоор найхан хоолойтой Ирина Соктоева шагнагдаа.

Суута поэдэйнгээ нэрыёе мүнхэрүүлжэ байһан харганагайхидта баярыёе хүргэбэбди, харгы замдаа зорибобди. Элитэ композитор Базар Цырендашиевтай суг бэшэнэн гайхамшагта дуунуудынь зүрхэ сэдхэлымнай дулааханаар жэгнэн, харгыдамнай хани болон ханхинан, досоомнай эздэлэн байгаа бэлэй:

...Налгай аба, эжын юрөөһэн
Нангин газар хэды
найхан бэ...

Бэйлигма ОРБОДОЕВА.
Намжилма
БАЛЬЖИНИМАЕВАГАЙ,
Людмила ДОРЖИЕВАГАЙ
фото.

МАНАЙ ЭЖЫН НАМТАР

Уг гарбалайнгаа түүхэ уудалан, өөрынгөө хүгшэн нагаса эжы Гунганимын Балжи тухай намтарыень хөөрэхэдэ, иимэ байна.

1921 ондо Доодо-Элеэ нутагта Сэрэнэй Дэлэгэй бүлэдэ түрөөд, гурбан наһатайдаа Зүдхэли нутагай Пандайн Гунганима гэжэ хүнэй басаган боложо үгтэнэн байгаа ха. Өөһэдөө хүүгэдгүй байһан Гунганима Жамсаранай Сэрэн хоерой Балжи басага үргэжэ абаад байхадань, дүү хүбүүнтэниинь халуун үбшэндэ дайрагдаад, наһа бараба. Үшөө хүбүүн басаган хоёрынь абажа, гурбан хүүгэдтэй болоод байтараа, бага басаган Дулмань үбдөөд, наһа барашоо. Тиигэжэ Балжи Дугарнима хоёр хүүгэд Гунганимында үндүнэн юм. Балжи басаганиинь арбан наһатайдаа нургуулида оробо. Үбэлэй амаралта болотор

нураад байхадань, карантин болоод, дахин нургуулида эльгээггүй байлгажархиһан. Энээгээр эжымнай нургуули дүүрэнэн ха. Тиигэбэшье ном, газетэ уншаха болоһон лэ байна.

Аба, эжытээ мал харалсаад байһанаа, дайнай урда жэл, 1939 ондо трактористнууды бэлдэхэ хэрэг гаража, Зүдхэлиин МТС шадар хэгдэхэ курсада эльгээгдээ нэн ха. Зургаан нара нураха курсые үлэжэ ошоһон дээрэнэ гурбан нара соо дүүргэбэ. Апрель нарын 10-да гэртээ ерэмсээрээ, сахаригта тракторта нуужа, хабарай тарилгада гараһан байгаа. Зүдхэлиин Адаг, Аршаан гүбээ, Шара Хотогоор шэнэ газар хахалжа эхилһэн. Дамбын Дамдинжабай Даша хүбүүн прицепцигээр ябаһанаа дайнда ошоод эрээгүй. Дориин Жунды бригадиртай тракторна бригадада манай эжы, Жигжиджабай Дэжэдма, Дамдинай Адлибэ-

шэ, Батожаргалай Дулмажаан гээд, ная курса дүүргэнэн басагад трактористнуудаар хүдэлөө. Үргэнэ нойргүй 2-3 сүүдхээр ябаха саг болодог байгаа. Дэжэдма Балжи хоёр сахаригта трактор жолоодохо, Адлибэшэ Дулмажаан хоерынь универсал сеялкэ шэрэдэг тракторта ябадаг байгаа.

Хамта зургаан жэлэй туршада тракторист ябахадаа, үбэлын ремонт хэдэг байха, зуниинь Үлэнгын модондо хэдэн эхэнэрнүүдээр нарһан модо унагаажа, модо мухариулжа ябаа. Хатуу журамтай шанга ажаллаһан байгаа юм. Үдэрэйнгөө дүн дүүргээгүй наань, 600 грамм нормо хилээмынь хаһадаг байгаа ха.

Дайнай дүүрэхэдэ, хадам эжытээ хонишоноор хүдэлөө. һүүлдэнь өөрынгөө аба, эжытэй 1950 онһоо түрүү хонишодой тоодо орожо ябахадаа, хэдэн грамотаар шагнагдаһаншье байха. һүүлдэнь олохон жэл хабарай

түл абалгада гараха, тэжээбэрийн хони хаража ябаа. Азарга хаража, Доодо Нууртын эхиндэшье байһан, хусашаншье байгаад үзөө.

Тиийээр наһан ошожо, ажал хэхэ шадал бууража, пенсидэ гараһаар, гушаад гаран жэл болобо. Мүнөө 4 басагад, 9 эээнэр, 13 зээнсэр, 2 дүшые хаража, тэдэндээ өөрөө ноһо ээрээд, бээлэй, оймһо оёжо,

ехэ туһатай, элүүр энхэ 90-ээд наһа хүрэжэ байнхай.

Дарима РИНЧИНОВА, Агын тойрогой гимназиин 11-дэхи ангиин нурагша.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Гунганимаева Бальжи хүгшөөдэй үнэр баян үри хүүгэдэйнгээ зарим нэгэнтэй. Нэгэ бүлын табан үе харуулагданхай.

ҮРИ ХҮҮГЭДНИ, ГЭР БҮЛЭМНИ - МИНИИ АМЖАЛТА

Арбагархан платитай бишыхан басаган хүдөөгэй соёлой байшан соо суглаанда ерэнэн гэртэхинээ хүлээхэ үедөө һамбаашалан, тайзан дээрэ гүйжэ гараад эрьелдэнэ. Хэншье заажа үгөө бэшэ, юрэ өөрөө мэдэржэ, зохёһон хатарраа гүйсэдхэнэ. Суглаанда байһан томошуул булта энээлдэн, альгаа ташаба. Цыпелма мэгдэншьегүй, сүлөөтэйгөөр доро дохин, гүйжэ газашаа гарашаба.

Суутай солотой Согто-Хангил нутагайхид дууша, хатарша зон гэжэ мэдээжэ. Энэ нутагһаа суута хүгжэмшэд Абида ба Аюша Арсалановтан, Базар Цырендашиев, хатаршад Валиджан Цыренжапов, Баир Базаргуруев, Цыцык Базаржапова болон бусад олон. Тэдэнэй тоодо Тангадай Жаргалай 9 хүүгэдэй гурбадахи үхибүүн Цыпелма Шалановае оруулбал, алдуугүй.

Цыпелма басагаханай дунда классуудта нуража байхада, нутагайнь Вера Ракшаева гэжэ басаган дуу дууладаг, шүлэг уран гоёор уншадаг болон нугархай найханаар хатардаг хэн. 10-дахи класс дүүргэжэ байһан Вера доогуур нураһан Цыпелмае обёоржо хараад, өөрынгөө гүйсэдхэдэг хатарнууды заажа үгөө бэлэй. Тэрээнһээ эхилжэ, Цыпелма Жаргалова (Шаланова) нургуулингаа хатарай багша мэтэ басагадта заажа, өөрөөшье хатаржа эхилээ нэн.

8-дахи класс дүүргэхэдэнь, нутагайнь Цыдып Чимитов гэжэ хүбүүн культпросвет училищида нуража байгаа. Тэрэ Цыпелмагай уран нугархайнь, хатарта абьяастай байһыень мэдээд, гэртэхиндэнь ошожо, басагага хатарай училищи эльгээхые дурадхаһан юм. Тиигэжэ Цыпелма Цыдып ахайе дахажа, Улаан-Үдэ эрээд, оюутан болоһон юм.

Улаан-Үдын соёлой гэгээрлэй училищида нуража эхилхэдэнь, ямар бэрхэ багшанар дайралдааб даа! Классическа хатарай багша Баранов, ардай хатарай багша, республикын мэдээжэ артистка Татьяна Гергесова. Тэрэ үедэ Москвагай ГИТИС дүүргээд ерэнэн залуу-

хан багша Татьяна Базаровна, Валентина Санжиевна гэгшэд бэлиг дүршлөөрөө хубалдажа, ёһотойл артистын харгы заажа үгэнэн юм.

Оюутан ябаха үедэнь СССР-эй арадай артист, суута хатаршан Махмуд Эсембаев гастрольдо Улаан-Үдэ ерэжэ, концерт наадаяа дэлгэбэ. Тэрэ нааданда орохо ори ганса билет багшань асараад, оюутад соо жээрэб татуулаа. 30 оюутад бултал суута артистын хатар хараха дуратайл байгаа бээ. Теэд тэрэ талаан Цыпелмада тудашоо бшуу. Жаргалтай басаган олон зоной хорхой хүдэлгэн, гоё найхан концерт наада хаража, зүрхэ сэдхэлээ хүдэлгэнэнь мүнөөшье хүрэтэр мартадаггүй.

Хатарай училищияа дүүргэжэ, «Байгал» ансамблиин хатаршан болоһон юм. Баһал эндэ шэлэгдээ нэн. Эгээл тиэхэдэ хара баһаһаа «Байгал» ансамблиин артист болохоб гэжэ ходол хүсэжэ, ханажа ябаһан юмэнэйнэ эди шэди мэтээр хүсэлдэшэхэдэнь, Цыпелма ехэтэ гайхаа бэлэй. Ушар юуб гэхэдэ, Цыпелмагай балшар бага наһандань нутагтань Буряад драмын театр болон «Байгал» ансамбль гээд гастрольдо ерэдэг нэн. Цыпелма хатаршадые ехэтэ һонирходог, ямар бэ даа дээдын тэнгэрийн зон мэтээр үзэгдэдэг байгаа. Магад, тиимэнэ мүнөө Должон дүү басаганиинь Буряад драмын театрай мэдээжэ артистка болонхой ха гү?

Цыпелма хара бага наһандаа нутагайнгаа клуб соо хатарһанаа мэргэжэлтэ хатаршан болоод, ходол ханажа ябаа. һүүлдэнь оло дахин гастрольдо ансамбльтаа ерэжэ,

энэл тайзан дээрээ хэды дахин хатаржа, нутагайхидайнгаа шанга халуун альга ташалганда хүртэнэн лэ ааб даа.

Хатарша артистын ажал нилээн хэсүү ааб даа. Ажабайдалдаа тэгшэ эхэнэр хүнэй үүргэ дүүргэхэ хэрэгтэй. Оюутан ябаха үедөө Хурамхаан аймаг тоонтотой Улаан-Үдэдэ ажаһуудаг хүбүүндэ хадамда гаража, гурбан хүбүүдые мүнделһэн. Эндэ гэр бүлэ гү, али хатар гэнэн хоёр харгы шэлэхэ гээд, гэр бүлэ, үри хүүгэдни - ажабайдалаймни амжалта гэжэ шиидэнэн байна.

Хоёр хүбүүдээ хүүгэдэй сээрлигтэ ябуулаад, өөрөө Зүүн Сибириин соёлой академи очно түхэлөөр дүүргэжэ гараа. Гурбадахи хүбүүгээ түрэнэнэй удаа Улаан-Үдэ хотын 29-дэхи гимназиин хатарай багшаар ажаллажа эхилээ.

Мүнөө Доодо Ивалгын соёлой байшанай хатарай хүтэлбэрлэгшөөр ажаллана. Цыпелма Тангатовнагай урда тээ эндэ бии болгодоһон «Ургы» гэнэн бүлгэм «Ургыхан» гэжэ нэрлээд, нутагай үхибүүдтэ хатар наада заадаг юм. «Ургыхан» мүнөө Ивалгын аймаг соогоо суутай ансамбль

болонхой. Улаан-Үдын элдэб харалганда ходол хабаадааг. Хитад гүрэндэ, Ангарск хотодо үнгэргэгдэнэн Уласхоорондын фестивальнуудта хабаадажа, амжалта туйлаһан юм. Эндэ һаяхан тэдэнэр Гусиноозерск хотодо эмхидхэгдэнэн харалганда эдэбхитэй хабаадаа. Мүнөө жэл Цыпелма Тангатовна Шаланова 55 наһанайнгаа ойн баяр угтахань.

- Залуудаа өөрөө хатаррааб, мүнөө эдиршүүлдэ хатар заажа байхадаа, ехэ баяртайб, - гэжэ тэрэ мэдэрнэ.

Цырегма САМПИЛОВА.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Ивалгынхидай Сагаалганай нааданай үедэ; Цыпелма Шаланова Должон Тангатова дүү басагантаа.

Буряад эрдэмэй шэнэ бүтээл

БУРЯАД ХЭЛЭНЭЙ ОРФОЭПИЧЕСКЭ СЛОВАРЬ ЗОХЁОХО ДҮРИМҮҮД ТУХАЙ

Иимэ словарь түрэлхи хэлэндэмнай үгы, БГУ-гай буряад хэлэнэй кафедра анха түрүүшынхиеэ тэрэниие хэблэхэ гэжэ түсэблэнэ байна. Тэрэниие зохёохо дүримүүдын шэнжэлэгдээгүй байһан.

Иимэ ушарһаа зохёогдохоёо байһан шэнэ словариие уридшалан, уншагшадтай танилсуулха, зүбшэн хэлсэхэ гэжэ бидэ һанан байһабди.

БУРЯАД ХЭЛЭН ТУХАЙ ТОБШО МЭДЭЭН

Буряад хэлэн хадаа буряад арадай түрэлхи, эхэ хэлэн. Тэрэ буряад арадайнгаа түүхэтэй нягта холбоотой, суг хүгжэнэн юм. Буряадууд уг гарбалаараа монгол угсаатан. XII-XIII зуун жэлдэ монголнууд нэгэдэжэ, Ехэ-Монгол гэхэн нэрэтэй гүрэн бии болгоһон түүхэтэй. Эдэнэр монгол народность тогтоожо, народностиин аман, бэшэмэл хэлэтэй болоһон юм. Хожомын Чингис хаанай үүдхэнэ дайнда хабаадаһан монголнууд бүхы дэлхэйгээр таража, хоорондоо холбоогоо алдаа. Тиэхэдэнь хэлэнүүдын ондо ондоогоор хүгжэжэ, суг зэргэлхэн зонуудай хэлэнэй нүлөөдэ ороо. Иимэ ушарһаа аминдаа бээ даһан монгол хэлэнүүд бии болоһон байна.

Мүнөө үедэ иимэ монгол хэлэнүүд бии: буряад, монгол (халха-монгол), хальмаг, дотор монгол, дагуур, дунсян, баоань, могоол, монгоор. Эдэнэрэй түрүүшын дүрбэниинь өөрын бэшэмэл хэлэтэй (буряад, дотор монгол, халха-монгол, хальмаг), хоёрын Россида (буряад, хальмаг), нэгэниинь Афганистанда (могоол), бэшэниинь Хитадта. Эдэ хэлэнүүд (буряад, дотор монгол, хальмаг, халха-монгол) бээ бээдэ мүнөө үедэ дүтэрхышэг, бээ бээ ойлгожо боломоор. Бээ хэлэнүүдын ехээр хубилжа, ондоо хэлэнүүдэй нүлөөдэ орожо, ойлгосогүй болоо. Мүнөө үедэ дэлхэй дээрэ 6 миллион хахад шахуу монголнууд бии.

Монгол хэлэнүүд түркэ хэлэнүүдтэ дүтэрхы байдаг. Урдань эдэ хэлэтэйшүүл харилсажа, зэргэлжэ суг ажаһууһан юм. Иимэ түркэ хэлэнүүд бии: казах, яхад, татар, чуваш, башкир, түркмен, уйгур, хакас, киргиз, азербайджан, узбек, алтай, тува, тофалар...

Монгол хэлэнүүд, тэдэнэй тоодо буряад хэлэн, тунгус-маньжуур хэлэнүүдтэй адлирхуу байдаг. Тунгус-маньжуур хэлэнүүдтэ манжа, эвенк, эвен, үдэгэй, нанай, ортон гэхэ мэтэ ороно.

Монгол, түркэ, тунгус-маньжуур хэлэнүүд соо адли юмэнүүд ушардаг. Зарим эрдэмтэд (Г.И.Рамстедт, Н.Н.Поппе, Б.Я.Владимирцов г.м.) эдэ хэлэнүүдые алтайн бүлэгэй хэлэнүүдтэ оруулдаг (алтаистика гэжэ эрдэм бии). Эдэ хэлэнүүд соо иимэ адли юмэнүүд ушардаг. Жэшээлхэдэ, фонетикэдэ: аялганай тааралдал (сингармонизм), морфологидо: агглютинаци (үгын хубилха, бии болоходо, залгалтанууд үгын үндэнэндэ сэхэ нэмэгдэдэг), лексикэдэ: паарна үгэнүүд, адли үгэнүүд (буха, тэхэ, ээж, ааб), тоогой, түлөөнэй нэрэнүүдэй үндэнэн адлирхуу байдаг.

Зарим эрдэмтэд эдэ хэлэнүүдэй адли юмэнүүдые нэгэ уг гарбалай бэшэ, имагтал бээ бээһэ абалсаһан юмэнүүд гэжэ тоолодог. Бээ эрдэмтэдын эдэ хэлэнүүд соохи адли юмэнүүд тус хэлэнүүдэй нэгэ уг гарбалтай байһан гэжэ тоолодог.

Манай ханахада, энэ ханамжа зүбшүү. Юундэб гэхэдэ, хэлэнэй грамматическа байгуулалга дамжуулагдадаггүй. Нэрлэхэдэ корей хэлэн. Энэ хэлэнэй грамматиче-

ска байгуулалга монгол хэлэнүүдтэй адлирхуу, дүтэ. Гадна тус хэлэнэй лексикэ соо монгол хэлэнүүд соохи үгэнүүдтэ адли үгэнүүд ушарна: "мал" корей хэлэндэ "морин", "абгажы" корей хэлэндэ "эсэгэ" гэхэн удхатай. Корей хэлэн мүнөө алтайн бүлэг хэлэнүүдтэ оруулагданхай.

Монгол угсаатан өөрын бэшэмэл хэлэтэй байһан (хуушан-монгол хэлэн). Энэ хэлые Г.И.Рамстедт, Б.Я.Владимирцов, Н.Н.Поппе, Г.Д.Санжеев болон бусад эрдэмтэд шэнжэлһэн, ханамжаяа бэшэһэн юм.

Хуушан-монгол хэлэн гурбан үе боложо гараһан түүхэтэй:

1-дэхи үен XIII зуун жэлэй һүүл болотор. Энэ үедэ монголнууд тус хэлые гүрэнэйнгөө хэрэгсэлдэ хэрэглэдэг байһан. Зарим эрдэмтэд хуушан-монгол хэлэн Чингис хаанай үеһөө урид бии болоһон гэжэ бэшэдэг.

2-дохи үен XIV-XV зуун жэлнүүд болоно. Энэ үедэ тус хэлэндэ олон янзын хубилалтанууд боложо, буддын шажанай номууд олоор оршуулагдаа.

3-дахы үен XVI зуун жэлһээ эхилнэ. Тэрэ үедэ хуушан-монгол хэлэн халха-монгол хэлэндэ дүтэрхыгөөр хубилаа, хүгжөө. Ондоогоор энэ хэлые классическа монгол хэлэн гэжэ нэрлэдэг.

Хуушан-монгол хэлэн дээрэ бэшэгдэһэн зохёолнууд бии. Тэдэнэй эгээн томо, ехэ удха шанартай зохёолын "Нюуса тобшо" болоно.

Мүнөө үедэ хуушан-монгол хэлэн монголнууд хэрэглэнгүй, тэдэнэртэ энэ хэлэн ойлгосогүй. Тиигэбэшье буряадууд литературна хэлэнэйнгээ үндэнэн, һуури болгожо, хуушан-монгол хэлые нэгэ хэды саг соо абажа, энэ бэшэг дээрэ уншадаг, оршуулдаг байгаабди.

Хожомын энэ хэлые литературна хэлэнэйнгээ үндэнэн болгохоёо болиһон байнабди.

Словарь зохёохын тула иимэ литература хэрэглээбди:

1. А.Д.Руднев "Хори-бурятский говор. Опыт исследования, тексты, перевод и применение" – СПб, 1914, вып.1.

2. Б.Я.Владимирцов "Сравнительная грамматика монгольского письменного языка и халхасского наречия. Введение и фонетика". Л., 1929.

3. Г.Д.Санжеев "Сравнительная грамматика монгольских языков", М., 1953.

4. И.Д.Бураев "Звуковой состав бурятского языка", Улан-Удэ, 1959.

5. И.Д.Бураев "Становление звукового строя бурятского языка", Новосибирск, 1987.

6. Д.-Н.Д.Доржиев "Старый бурятский язык", Улан-Удэ, 1992.

7. Д.Г.Дамдинов "К истории изучения языка хори-бурят", Улан-Удэ, 2000.

8. С.П.Соктоева "Консонантизм хоринского диалекта бурятского языка", Новосибирск, 1988.

9. Э.Р.Раднаев "Бурятское литературное произношение", Улан-Удэ, 1987.

Э.Р.Раднаев "Буряад хэлэнэй фонетикэ", Улаан-Үдэ, 2007 он.

10. Э.Р.Раднаев "Буряад хэлэнэй диалектологи", Улаан-Үдэ, 1997.

11. Б.Б.Лхасаранова "Буряад хэ-

лэнэй орфоэпи", Улаан-Үдэ, 2004.

12. Э.Р.Раднаев "Монгольское языкознание в России в I половине 19 века: проблемы, наследия", Улан-Удэ, 2012.

13. Д.Б.Очирова "Морфология бурятского языка", Улан-Удэ, 2008.

14. Буряад-оронд словарь, Улаан-Үдэ, 2002.

15. Буряад бэшэгэй дүрим ба словарь, Улаан-Үдэ, 1962.

16. Э.Р.Раднаев "Буряад хэлэнэй орфографическа словарь, һурагшадтай хэрэглэхэ пособи", Улаан-Үдэ, 2000.

17. Л.Д.Шагдаров "Становление единых норм бурятского литературного языка в советскую эпоху", Улан-Удэ, 1967.

АМАН ХЭЛЭН ТУХАЙ ОЙЛГОСО

Ямаршые литературна хэлэн хоёр янзын байдаг гэшэ: аман ба бэшэмэл. Литературна хэлэнэй энэ хоёр янзанууд өөрын онсо илгаатай, тухай дүримүүдтэй байдаг. Аман хэлые шэнжэлдэг, дүримүүдые зохёодог эрдэмые орфоэпи, бэшэмэл хэлые шэнжэлдэг эрдэмые орфографи гэнэбди. Орфоэпиин үзэхэ юмэниинь орфограмма болоно.

Бидэ ехэнхидэ аман хэлээр бээ бээтэйгээ харилсаһабди, хөөрэлдэнэбди. Аман хэлые бидэ үгүүлнэбди, шэхээрэ шагнаһабди. Бэшэмэл хэлые нүдөөрөө харанабди.

Аман хэлые бидэ түргөөр хэлэнэбди. Аман хэлэндэ простой мэдүүлэлнүүдые хэрэглэнэбди, тийхэдэ мэдүүлэл соохи гэшүүнүүд һуурияа хэлэгдэг гэшэ. Бэшэмэл хэлэндэ удаан бодожо үзэжэ, ехэнхидээ сложно мэдүүлэлнүүдые хэрэглэжэ бэшэнэбди.

ОРФОЭПИИН СТИЛЬНҮҮД

Үндэнэн буряад хэлэндэмнай иимэ стилинүүд бии:

1. Нормативна стиль (академическа театрай артистнарай, буряад

хэлэ ба литературы багшанарай, радио, телевидениин дикторнүүдэй г.м. үгүүлэлгэ эндэ ороно). 2. Ном бэшэгэй стиль (илангаяа эхин ба дунда һургуулииншые һурагшадтай үзэг нажаажа үгүүлэлгэ ороно). 3. Нютаг хэлэнэй стиль (эндэ нютаг хэлэтэйшүүл өөрынгөө нютаг хэлэнэйнгээ онсо илгаае баримталжа үгүүлдэг үгүүлэлгэ ороно).

Орфоэпиин жэшээтэ үгүүлгэнүүдые Буряадай Хоца Намсараевай нэрэмжэтэ академическа театрай артистнар, радио ба телевидениин дикторнүүд, буряад хэлэ бэшэгэй багшанар, "Буряад үнэнэй", автономно округуудай, аймагуудай газетнүүдэй, республикын журналнуудай хүдэлмэрилэгшэд, нэн түрүүн жэшээтэ үгүүлгэнүүдые харуулха, нэбтэрүүлхэ, дэлгэрүүлхэ уялгатай.

2. Буряад литературна хэлэнэй орфоэпиин дүримүүдые зохёохо үндэнүүд.

Буряад литературна хэлэнэй орфоэпиин дүримүүдые зохёоходоо, иимэ юмэнүүдые баримталха гэжэ һананабди:

1. Бүхы буряадуудай үндэнэн хэлэнэй яряанай үгүүлэлгэ. Үндэнэн хэлэндэмнай нютаг хэлэнүүд хубинуудын боложо оролсоно. 2. Литературна хэлэнэймнай үндэнэн хори нютагай аман үгүүлэлгэ хээшье баримталагдаха ёһотой. 3. Нютаг хэлэнүүдэйнгээ аман, яряанай үгүүлэлгын баялигые литературна хэлэнэйнгээ орфоэпидэ үргэнөөр оруулха, нэбтэрүүлхэ, ашаглаха ёһотойбди. 4. Бэшэмэл хэлэндэмнай тогтонижоһон бэшэгэй дүримүүд баримталагдаха, сахигдаха ёһотой. Орфографи орфоэпи хоёрой хоорондоо ехэ илгаа гаргаһанай хэрэггүй, тэдэ хоёр бээ бээдэ ехэ һаалта хэхэгүй.

Э.Р.РАДНАЕВ,
педагогикын эрдэмэй
доктор, профессор,

Б.Б.ЛХАСАРАНОВА,
педагогикын
эрдэмэй доктор.

(Үргэлжэлэлын хожом гараха).

Среда, 1

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00 НОВОСТИ
 07.10 Х/Ф "КОРОЛЕВСКАЯ РЕГАТА"
 09.10 Х/Ф "ЦИРК"
 11.15 Х/Ф "БЕЛЫЕ РОСЫ"
 13.15 Х/Ф "ПОЛОСАТЫЙ РЕЙС"
 14.50 "АБРАКАДАБРА" (16+)
 16.50 Х/Ф "АНГЕЛ В СЕРДЦЕ"
 21.00, 22.20 "20 ЛЕТ В ПУТИ". ЮБИЛЕЙ-
 НЫЙ КОНЦЕРТ СТАСА МИХАЙЛОВА
 22.00 "ВРЕМЯ"
 23.45 Х/Ф "ДВА ДНЯ"
 01.30 Х/Ф "АНГЕЛЫ ЧАРЛИ"
 03.20 Х/Ф "СОГЛЯДАТАЙ"
 04.55 Т/С "ГРИММ"
 05.45 "КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА"

«РОССИЯ»

06.40 Х/Ф "БЕРЕГИТЕ ЖЕНЩИН"
 09.20 Х/Ф "ВЫСОТА"
 11.15 Т/С "ИСАЕВ"
 15.00, 21.00 ВЕСТИ
 15.20 "DISCO ДАЧА". ВЕСЕННИЙ КОН-
 ЦЕРТ (12+)
 17.25 "КРИВОЕ ЗЕРКАЛО"
 19.25 Х/Ф "КАВКАЗСКАЯ ПЛЕННИЦА,
 ИЛИ НОВЫЕ ПРИКЛЮЧЕНИЯ ШУРИКА"
 21.35 Х/Ф "МАЙСКИЙ ДОЖДЬ"
 23.30 Х/Ф "КРЕПКИЙ БРАК"
 01.20 Х/Ф "ДОМРАБОТНИЦА"
 03.20 "БОЛЬШИЕ ТАНЦЫ. КРУПНЫМ
 ПЛАНОМ"

Четверг, 2

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.25, 07.10 Х/Ф "РОМАН В РУССКОМ
 СТИЛЕ"
 07.00, 10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
 08.00 Т/С "ПОБЕДНЫЙ ВЕТЕР, ЯСНЫЙ ДЕНЬ"
 10.15 "КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА"
 10.45 "ЖИТЬ ЗДОРОВО!" (12+)
 11.55 "МОДНЫЙ ПРИГОВОР"
 13.20 "ВРЕМЯ ОБЕДАТЬ!"
 14.00 "ДОБРОГО ЗДОРОВЬЦА!" С
 ГЕННАДИЕМ МАЛАХОВЫМ (12+)
 15.00 "ДРУГИЕ НОВОСТИ"
 15.25 Д/С "ПОНЯТЬ. ПРОСТИТЬ"
 16.20 Т/С "ТОРГОВЫЙ ЦЕНТР"
 17.10 "ПОКА ЕЩЕ НЕ ПОЗДНО" (16+)
 18.00 "Я ПОДАЮ НА РАЗВОД" (16+)
 19.00 ВЕЧЕРНИЕ НОВОСТИ С СУБТИ-
 ТРАМИ
 19.15 "УГАДАЙ МЕЛОДИЮ"
 19.55 "ДАВАЙ ПОЖЕНИМСЯ!" (16+)
 20.55 "ПУСТЬ ГОВОРЯТ" (16+)
 22.00 "ВРЕМЯ"
 22.20 "ДОСТОЯНИЕ РЕСПУБЛИКИ:
 АНДРЕЙ ДЕМЕНТЬЕВ"
 00.30 Х/Ф "КАК УКРАСТЬ НЕБОСКРЕБ"
 02.30 Х/Ф "ПРОГУЛКА В ОБЛАКАХ"
 04.25 Х/Ф "ОСКАР"

«РОССИЯ»

06.40 Х/Ф "ОТПУСК ЗА СВОЙ СЧЕТ"

КУЛЬТУРА

07.30 "ЕВРОНЬЮС"
 11.00 "ОБЫКНОВЕННЫЙ КОНЦЕРТ" С
 ЭДУАРДОМ ЭФИРОВЫМ
 11.35 Х/Ф "ДАЙТЕ ЖАЛОБНУЮ КНИГУ"
 13.00 "ОСТРОВА"
 13.45 Х/Ф "АЙБОЛИТ-66"
 15.25, 01.55 Д/С "КРАСКИ ВОДЫ"
 16.20 ЦИРК "МАССИМО"
 17.15 МОСКОВСКОЙ ОПЕРЕТТЕ - 85.
 ГАЛА-КОНЦЕРТ
 18.35 Д/Ф "ЖИЗНЬ И КИНО"
 19.15 Х/Ф "СТАРШИЙ СЫН"
 21.30 АЛЕКСАНДРА ПАХМУТОВА.
 ТВОРЧЕСКИЙ ВЕЧЕР
 23.00, 02.55 Д/Ф "ПАЛОМНИЧЕСТВО В
 ВЕЧНЫЙ ГОРОД. ИДУЩИЕ НА СМЕРТЬ"
 23.45 Х/Ф "ЖИЗНЬ ВЕРДИ"
 01.15 "ВООБРАЖАЕМЫЙ МУЗЕЙ МИ-
 ХАИЛА ШЕМЯКИНА"
 02.45 М/Ф "БРАК"
 03.40 ПЬЕСЫ ДЛЯ СКРИПКИ ИСПОЛ-
 НЯЕТ Н. БОРИСОГЛЕБСКИЙ

АРИГ УС

07.00 Х/Ф "ЗИГЗАГ УДАЧИ"
 08.30 "ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС" (16+).
 ПОГОДА
 09.00, 19.30 "УЛАН-УДЭ: ИНСТРУК-
 ЦИЯ". "НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕ-
 НИЙ". ПОГОДА (16+)
 09.20 "ДАЧНЫЕ ИСТОРИИ". ПОГО-
 ДА (12+)
 09.45 М/Ф "МАМА ДЛЯ МАМОНТЕН-

09.25 Х/Ф "ДЕВУШКА БЕЗ АДРЕСА"
 11.15 Т/С "ИСАЕВ"
 15.00, 21.00 ВЕСТИ
 15.20 "ЦВЕТЫ И ПЕСНИ ВЕСНЫ".
 ПРАЗДНИЧНЫЙ КОНЦЕРТ (12+)
 17.30 Х/Ф "КАВКАЗСКАЯ ПЛЕННИЦА,
 ИЛИ НОВЫЕ ПРИКЛЮЧЕНИЯ ШУРИКА"
 19.05 "ИЗМАЙЛОВСКИЙ ПАРК" (16+)
 21.35 Х/Ф "БАБЬЕ ЛЕТО"
 01.10 Х/Ф "СЛУЖАНКА ТРЕХ ГОСПОД"

КУЛЬТУРА

07.30 "ЕВРОНЬЮС"
 11.00 "ОБЫКНОВЕННЫЙ КОНЦЕРТ" С
 ЭДУАРДОМ ЭФИРОВЫМ
 11.35 Х/Ф "ТРЕМБИТА"
 13.05 Д/Ф "ГЛАВЫ ИЗ ЖИЗНИ. НИКО-
 ЛАЙ ТРОФИМОВ"
 13.50 М/Ф
 15.25, 01.55 Д/С "КРАСКИ ВОДЫ"
 16.20 "ЛЕГЕНДАРНЫЕ БАЛЕТЫ БОЛЬ-
 ШОГО"
 18.35 Х/Ф "ЗОЛОТОЙ ТЕЛЕНОК"
 21.20 ВЕЧЕР В ДОМЕ АКТЕРА, ПОСВЯ-
 ЩЕННЫЙ 150-ЛЕТИЮ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ
 К.С. СТАНИСЛАВСКОГО
 22.15 Д/Ф "ГЕРГИЕВ КРАЙ"
 23.00, 02.55 Д/Ф "ПАЛОМНИЧЕСТВО В
 ВЕЧНЫЙ ГОРОД. ПОКРОВИТЕЛЬНИЦЫ НЕ-
 БЕСНЫЕ"
 23.45 Х/Ф "ЖИЗНЬ ВЕРДИ"
 01.15 "ВООБРАЖАЕМЫЙ МУЗЕЙ МИ-
 ХАИЛА ШЕМЯКИНА"
 02.45 М/Ф "БРЭК!"
 03.40 ФОРТЕПИАННЫЕ МИНИАТЮРЫ
 С. РАХМАНИНОВА

ШЕДЕВРЫ МИРОВОЙ КЛАССИКИ". ЮБИ-
 ЛЕЙНЫЙ КОНЦЕРТ НИКОЛАЯ БАСКОВА
 11.20 Т/С "ИСАЕВ"
 15.00, 21.00 ВЕСТИ
 15.20 ПРАЗДНИЧНЫЙ КОНЦЕРТ (12+)
 17.10 Х/Ф "СТРАХОВОЙ СЛУЧАЙ"
 19.00 "КРИВОЕ ЗЕРКАЛО"
 21.35 Х/Ф "БЕЛАЯ ВОРОНА"
 01.15 Х/Ф "СВАДЬБА"

КУЛЬТУРА

07.30 "ЕВРОНЬЮС"
 11.00 НОВОСТИ КУЛЬТУРЫ
 11.20 Х/Ф "ЕВДОКИЯ"
 13.00 "С ЛЮБОВЬЮ К МАТЕРИ". ЮБИ-
 ЛЕЙНЫЙ ВЕЧЕР АНГЕЛИНЫ ВОВК
 13.50 Х/Ф "ПРИНЦЕССА НА ГОРОШИ-
 НЕ"
 15.15 М/Ф "РАЗНЫЕ КОЛЕСА"
 15.25, 01.50 Д/С "КРАСКИ ВОДЫ"
 16.20 "ЛЕГЕНДАРНЫЕ БАЛЕТЫ БОЛЬ-
 ШОГО"
 18.25 Д/Ф "ИВАН АЙВАЗОВСКИЙ"
 18.35 Х/Ф "ФАНТАЗИИ ФАРЯТЬЕВА"
 21.05 "В ГОСТЯХ У ЭЛЬДАРА РЯЗАНО-
 ВА". "ТВОРЧЕСКИЙ ВЕЧЕР СЕРГЕЯ УРСУЛЯ-
 КА"
 22.10 КОНЦЕРТ "ШЛЯГЕРЫ УХОДЯЩЕ-
 ГО ВЕКА"
 23.00, 02.55 Д/Ф "ПАЛОМНИЧЕСТВО В
 ВЕЧНЫЙ ГОРОД. КОНСТАНТИН И ЕЛЕНА"
 23.45 Х/Ф "ЖИЗНЬ ВЕРДИ"
 02.40 Д/Ф "СТАРЫЙ ГОРОД ИЕРУСА-
 ЛИМА И ХРИСТИАНСТВО"
 03.40 ПЬЕСЫ ДЛЯ ГИТАРЫ

Пятница, 3

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.15, 07.10 Х/Ф "РИТА"
 07.00, 10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
 08.00 Т/С "ПОБЕДНЫЙ ВЕТЕР, ЯСНЫЙ ДЕНЬ"
 10.15, 06.25 "КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУП-
 КА"
 10.45 "ЖИТЬ ЗДОРОВО!" (12+)
 11.55 "МОДНЫЙ ПРИГОВОР"
 13.20 "ВРЕМЯ ОБЕДАТЬ!"
 14.00 "ДОБРОГО ЗДОРОВЬЦА!" С
 ГЕННАДИЕМ МАЛАХОВЫМ (12+)
 15.00 "ДРУГИЕ НОВОСТИ"
 15.25 Д/С "ПОНЯТЬ. ПРОСТИТЬ"
 16.20 Т/С "ТОРГОВЫЙ ЦЕНТР"
 17.10 "ПОКА ЕЩЕ НЕ ПОЗДНО" (16+)
 18.00 "ЖДИ МЕНЯ"
 19.00 ВЕЧЕРНИЕ НОВОСТИ С СУБТИТРАМИ
 19.15 "УГАДАЙ МЕЛОДИЮ"
 19.55 "ЧЕЛОВЕК И ЗАКОН"
 20.55 "ПОЛЕ ЧУДЕС"
 22.00 "ВРЕМЯ"
 22.20 "ТОРЖЕСТВЕННОЕ ОТКРЫТИЕ
 НОВОЙ СЦЕНЫ МАРИИНСКОГО ТЕАТРА"
 00.15 Д/Ф "МАРИИНСКИЙ ТЕАТР И
 ВАЛЕРИЙ ГЕРГИЕВ"
 02.00 Х/Ф "ЧЕЛОВЕК В КРАСНОМ БОТИНКЕ"
 03.45 Х/Ф "АДАМ"
 05.30 Т/С "ГРИММ"

«РОССИЯ»

06.55 Х/Ф "ТРИ ДНЯ В МОСКВЕ"
 09.40 "РОМАНТИЧЕСКОЕ ПУТЕШЕСТВИЕ.

КА"
 10.00, 20.00 "КОМЕДИ-КЛАБ" (16+)
 19.45 "МУЗЕЙНЫЕ ТАЙНЫ". ПОГОДА
 (6+)
 23.00 "ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ" (16+)
 00.00 "ДОМ-2. ПОСЛЕ ЗАКАТА" (16+)
 00.30 Х/Ф "КОШМАР НА УЛИЦЕ ВЯЗОВ"

ТИВИКОМ

06.30, 09.30 НОВОСТИ ДНЯ (16+)
 07.05 "В ТЕМЕ" (16+)
 07.35 "ВЫЖИТЬ В МЕГАПОЛИСЕ"
 (16+). ЗУРХАЙ
 08.00 НОВОСТИ ДНЯ (16+). ЗУРХАЙ
 08.30 "ЕВРОМАКС. ОКНО В В ЕВРОПУ"
 (16+)
 09.00 "В ТЕМЕ" (16+). ЗУРХАЙ
 Д/Ф "МИЛЛИОНЕРЫ НА ЛЬДУ"
 Т/С "КАК СКАЗАЛ ДЖИМ"
 11.00, 23.00 Д/Ф "5 ИСТОРИЙ"
 11.30 Х/Ф "ПОМНИ МЕНЯ"
 12.00 "ЗВЕЗДЫ ЗАЖИГАЮТ" (16+)
 14.00 Д/Ф "ЗВЕЗДНЫЕ ПАПЫ"
 16.30 М/Ф
 17.05 Т/С "ВРЕМЯ ЛЮБИТЬ"
 19.00 "ЕВРОМАКС. ОКНО В В ЕВРОПУ"
 (16+). ЗУРХАЙ
 19.30 Х/Ф "ПЛЕННИКИ НЕБЕС"
 22.00 Т/С "ТАЙНЫ РАЗУМА"
 23.30 "НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКО-
 МЕ" (16+)

СТС «БАЙКАЛ»

05.55, 07.00, 09.20, 11.05, 12.05, 13.05,
 17.05, 18.50, 20.05, 21.55, 23.45, 00.05, 00.50,

АРИГ УС

07.00 М/Ф "ПОТТЕРЯВШАЯСЯ ПРИН-
 ЦЕССА"
 07.30 Х/Ф "ВЕСЕЛОЕ СНОВИДЕНИЕ
 ИЛИ СМЕХ И СЛЕЗЫ"
 09.40 "УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ".
 "НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ".
 ПОГОДА (16+). ПОГОДА
 10.00, 20.00 "COMEDI WOMAN" (16+)
 19.30 "УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ".
 "НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ".
 ПОГОДА (16+)
 19.45 "ДО И ПОСЛЕ". ПОГОДА (12+)
 23.00 "ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ" (16+)
 00.00 "ДОМ-2. ПОСЛЕ ЗАКАТА" (16+)
 00.30 Х/Ф "КОШМАР НА УЛИЦЕ ВЯЗОВ-2"

ТИВИКОМ

06.40 Д/Ф "СИНДРОМ ЗОЛУШКИ"
 07.30 "ВЫЖИТЬ В МЕГАПОЛИСЕ"
 (16+). ЗУРХАЙ
 08.00, 11.30, 23.00 Д/Ф "5 ИСТОРИЙ"
 08.30 М/С "НОВАТОРЫ"
 09.30 "ПОПУЛЯРНАЯ ПРАВДА" (16+)
 10.00, 14.00 "ЗВЕЗДЫ ЗАЖИГАЮТ"
 (16+)
 Т/С "КАК СКАЗАЛ ДЖИМ"
 Х/Ф "МОЙ БРАТИК-СОБАЧКА"
 15.00 Х/Ф "СТАВКА БОЛЬШЕ, ЧЕМ
 ЖИЗНЬ"
 17.05 Д/Ф "ВРЕМЯ ЛЮБИТЬ"
 19.00 "РАДАР-СПОРТ" (6+). ЗУРХАЙ
 Х/Ф "МОЕ ПОСЛЕДНЕЕ ТАНГО"
 22.00 Т/С "ТАЙНЫ РАЗУМА"
 23.30 "НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКО-
 МЕ" (16+)

АРИГ УС

07.00 М/Ф "ЛЕБЕДИ", "ТЯП И МИКА"
 07.40 Х/Ф "ЧУЧЕЛО"
 09.40, 19.30 "УЛАН-УДЭ: ИНСТРУК-
 ЦИЯ". "НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕ-
 НИЙ" (16+). ПОГОДА
 10.00, 20.00 Т/С "УНИВЕР. НОВАЯ ОБ-
 ЩАГА" (16+)
 19.45 "ДО И ПОСЛЕ" (6+)
 23.00 "ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ" (16+)
 00.00 "ДОМ-2. ПОСЛЕ ЗАКАТА" (16+)
 00.30 Х/Ф "КОШМАР НА УЛИЦЕ ВЯЗОВ-3"

ТИВИКОМ

06.40 Д/Ф "МИЛЛИОНЕРЫ НА ЛЬДУ"
 07.35 "ВЫЖИТЬ В МЕГАПОЛИСЕ"
 (16+). ЗУРХАЙ
 08.00 "5 ИСТОРИЙ" (16+). ЗУРХАЙ
 08.35 "РАДАР-СПОРТ" (6+)
 09.00 "НОВАТОРЫ" (6+) МУЛЬСЕРИ-
 АЛ. ЗУРХАЙ
 09.30 "ПОПУЛЯРНАЯ ПРАВДА" (16+)
 10.00 Д/Ф "ЗВЕЗДЫ ЗАЖИГАЮТ"
 11.00 Т/С "КАК СКАЗАЛ ДЖИМ"
 11.30 Д/Ф "5 ИСТОРИЙ"
 12.00 Х/Ф "ПЕС-КАРАТИСТ"
 13.40 М/Ф
 14.00 "БЕЗУМНО КРАСИВЫЕ" (16+)
 15.00 Х/Ф "СТАВКА БОЛЬШЕ, ЧЕМ
 ЖИЗНЬ"
 17.05 Т/С "ВРЕМЯ ЛЮБИТЬ"
 19.00 "ВО САДУ ЛИ, В ОГОРОДЕ" (12+).
 ЗУРХАЙ
 19.30 Д/Ф "ЗВЕЗДНЫЕ ПАПЫ"
 21.00 "ДОКТОР Т И ЕГО ЖЕНЩИНЫ" (16+)
 23.30 "НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКО-
 МЕ" (16+)

01.30, 01.50 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ
 (0+)
 06.00 М/Ф "ЧЕЛОВЕЧКА НАРИСОВАЛ
 Я" (0+), "КАК ОДИН МУЖИК ДВУХ ГЕНЕРА-
 ЛОВ ПРОКОРМИЛ" (0+), "БЕГИ, РУЧЕЕК!"
 07.55 М/С "РОБОКАР ПОЛИ И ЕГО
 ДРУЗЬЯ" (6+)
 08.30, 16.00 "МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-
 БАЙКАЛ" (0+)
 09.00 М/Ф "ТРИ МУШКЕТЕРА" (6+)
 10.10 Х/Ф "УКРОЩЕНИЕ СТРОПТИВОГО"
 12.00 М/Ф "АЛЕША ПОПОВИЧ И ТУГА-
 РИН ЗМЕЙ"
 13.30, 16.30 Т/С "КУХНЯ" (16+)
 23.00 "НЕРЕАЛЬНАЯ ИСТОРИЯ" (16+)
 00.00 Х/Ф "БАГРОВЫЕ РЕКИ-2. АНГЕ-
 ЛЫ АПОКАЛИПСИСА"
 01.50 Х/Ф "КРЕСТНЫЙ ОТЕЦ ИЗ ГОН-
 КОНГА"
 04.15 ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ

НТВ

07.00 Т/С "АЛИБИ" НА ДВОИХ"
 09.00, 11.00, 14.00, 20.00 "СЕГОДНЯ"
 09.10 Т/С "ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА"
 11.15, 14.20 Т/С "БОМЖ"
 15.15, 20.30 Т/С "ХОЗЯЙКА ТАЙГИ-2. К
 МОРЮ"
 23.30 Х/Ф "АНТИКИЛЛЕР ДК"
 01.20 "КВАРТИРНЫЙ ВОПРОС" (0+)
 02.30 Т/С "ЗАКОН И ПОРЯДОК"
 03.30 ФУТБОЛ. ЛИГА ЧЕМПИОНОВ
 УЕФА. ПОЛУФИНАЛ. "БАРСЕЛОНА" (ИСПА-
 НИЯ) - "БАВАРИЯ" (ГЕРМАНИЯ). ПРЯМАЯ
 ТРАНСЛЯЦИЯ
 05.40 "ЛИГА ЧЕМПИОНОВ УЕФА. ОБЗОР"

СТС «БАЙКАЛ»

05.55, 07.00, 09.20, 11.05, 12.05, 13.05,
 17.05, 18.50, 20.05, 21.55, 23.45, 00.05, 00.50,
 01.30, 01.50 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ
 (0+)
 06.00 М/Ф "СМЕХ И ГОРЕ У БЕЛА
 МОРЯ" (0+), "МОЙДОДЫР" (0+), "КАТЕРОК"
 (0+), "ТАК СОЙДЕТ!"
 07.55 М/С "РОБОКАР ПОЛИ И ЕГО
 ДРУЗЬЯ" (6+)
 08.30, 16.00 "МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-
 БАЙКАЛ" (0+)
 09.00, 16.30 Т/С "КУХНЯ" (16+)
 19.00 М/Ф "КОТ В САПОГАХ" (6+)
 20.35 М/Ф "СКАЗКИ ШРЭКОВА БОЛОТА.
 "КОТ В САПОГАХ". "ТРИ ДЬЯВОЛЕНКА" (6+)
 20.50 Х/Ф "ПРЕДЛОЖЕНИЕ"
 22.50 "НЕРЕАЛЬНАЯ ИСТОРИЯ" (16+)
 23.50 Х/Ф "ЗАТЕРЯННЫЙ ОСТРОВ"
 01.40 Х/Ф "ПЛАМЕННЫЕ БРАТЯ"
 03.40 ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ

НТВ

07.00 Т/С "АЛИБИ" НА ДВОИХ"
 09.00, 11.00, 14.00, 20.00 "СЕГОДНЯ"
 09.10 Т/С "ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА"
 11.15, 14.20 Т/С "БОМЖ"
 15.15, 20.20 Т/С "ХОЗЯЙКА ТАЙГИ-2. К
 МОРЮ"
 23.20 "ЛУЧ СВЕТА" (16+)
 23.50 Х/Ф "ЗА ПРЕДЕЛАМИ ЗАКОНА"
 01.45 "ДАЧНЫЙ ОТВЕТ" (0+)
 02.50 "ЧУДО ТЕХНИКИ" (12+)
 03.20 "ДИКИЙ МИР" (0+)

СТС «БАЙКАЛ»

05.55, 07.00, 09.20, 11.05, 12.05, 13.05,
 17.05, 18.50, 20.05, 21.55, 23.45, 00.05, 00.50,
 01.30, 01.50 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ
 (0+)
 06.00 М/Ф "ПРИКЛЮЧЕНИЯ БУРАТИ-
 НО" (0+), "СИТЦЕВАЯ УЛИЦА" (0+), "САМАЯ,
 САМАЯ"
 07.55 М/С "РОБОКАР ПОЛИ И ЕГО
 ДРУЗЬЯ" (6+)
 08.30, 16.00 "МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-
 БАЙКАЛ" (0+)
 09.00 Т/С "КУХНЯ" (16+)
 11.30 М/Ф "КОТ В САПОГАХ" (6+)
 13.05 М/Ф "СКАЗКИ ШРЭКОВА БОЛО-
 ТА. "КОТ В САПОГАХ". "ТРИ ДЬЯВОЛЕНКА"
 (6+)
 13.20, 16.45, 18.05, 19.30, 21.00, 22.00
 ШОУ "УРАЛЬСКИХ ПЕЛЬМЕНЕЙ"
 14.20 ШОУ "УРАЛЬСКИХ ПЕЛЬМЕ-
 НЕЙ". "ДЕНЬ СМЕШНОГО ВАЛЕНТИНА"
 15.45, 16.30 Т/С "6 КАДРОВ"
 23.00 "НЕРЕАЛЬНАЯ ИСТОРИЯ" (16+)
 00.00 Х/Ф "ЗВЕЗДНЫЙ ПУТЬ"
 02.20 Х/Ф "ПРИНЦЕССА" (6+)
 04.05 ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ

НТВ

06.55 Т/С "АЛИБИ" НА ДВОИХ"
 09.00, 11.00, 14.00, 20.00 "СЕГОДНЯ"
 09.10 Т/С "ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА"
 11.15, 14.20 Т/С "БОМЖ"
 15.15, 20.20 Т/С "ХОЗЯЙКА ТАЙГИ-2. К
 МОРЮ"
 23.15 Х/Ф "МОЙ ГРЕХ"
 01.15 "ОЧНАЯ СТАВКА" (16+)

Т/С "МОСКВА. ТРИ ВОКЗАЛА"

5 КАНАЛ

06.55 М/Ф (0+)
 09.30 Х/Ф "МОРОЗКО"
 11.00, 19.30 "СЕЙЧАС"
 11.10 "ПЕРВОМАЙ" (6+)
 12.10, 03.55 Х/Ф "ВОЛГА, ВОЛГА!"
 14.10, 01.55 Х/Ф "НЕ МОЖЕТ БЫТЬ!"
 16.00 Х/Ф "ПОЛОСАТЫЙ РЕЙС"
 17.40 Х/Ф "СВАДЬБА В МАЛИНОВКЕ"
 19.40 Х/Ф "СИБИРСКИЙ ЦИРЮЛЬНИК"
 23.20 Х/Ф "ТУРЕЦКИЙ ГАМБИТ"
 06.00 М/Ф "ДИКИЕ ЛЕБЕДИ"

ДТВ

06.00, 05.30 Т/С "МИСТЕР БИН"
 06.30 М/Ф
 08.00 "ПОЛЕЗНОЕ УТРО" (0+)
 08.30 Т/С "ЕВЛАМПИЯ РОМАНОВА.
 СЛЕДСТВИЕ ВЕДЕТ ДИЛЕТАНТ"
 12.30, 22.00 "ВЕСЕЛЫЕ ИСТОРИИ ИЗ
 ЖИЗНИ" (16+)
 14.30 Х/Ф "ГРАФ МОНТЕНЕГРО"
 16.40 Т/С "СЕРДЦА ТРЕХ"
 23.00 "+100500" (18+)
 23.30 "СМЕШНО ДО БОЛИ" (16+)
 00.00 "СЧАСТЛИВЫЙ КОНЕЦ" (16+)
 00.30 "СТЫДНО, КОГДА ВИДНО!" (18+)
 01.00 Х/Ф "ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ПРЕ-
 СТУПНИК"
 03.00 Т/С "МОРСКАЯ ПОЛИЦИЯ-6"
 04.00 Д/С "АВИАКАТАСТРОФЫ"
 05.00 "САМОЕ СМЕШНОЕ ВИДЕО"
 (16+)

03.50 ФУТБОЛ. ЛИГА ЕВРОПЫ УЕФА.
 ПОЛУФИНАЛ. "ЧЕЛСИ" (АНГЛИЯ) - "БАЗЕЛЬ"
 (ШВЕЙЦАРИЯ). ПРЯМАЯ ТРАНСЛЯЦИЯ
 06.00 Т/С "МОСКВА. ТРИ ВОКЗАЛА"

5 КАНАЛ

06.55, 05.55 М/Ф (0+)
 08.40 Х/Ф "ПРИКЛЮЧЕНИЯ БУРАТИНО"
 11.00, 19.30 "СЕЙЧАС"
 11.10, 12.00, 12.45, 13.25, 14.15, 15.00,
 15.45, 16.20, 17.05, 17.55, 18.40, 19.40, 20.20,
 21.00, 21.40, 22.20, 23.00 Т/С "СЛЕД"
 23.35, 00.35, 01.30, 02.30 Х/Ф "КОРОТ-
 КОЕ ДЫХАНИЕ"
 03.25 Х/Ф "ТРУФАЛЬДИНО ИЗ БЕРГАМО"

ДТВ

06.00, 05.30 Т/С "МИСТЕР БИН"
 06.30 М/Ф
 08.00 "ПОЛЕЗНОЕ УТРО" (0+)
 08.30 Т/С "ЕВЛАМПИЯ РОМАНОВА.
 СЛЕДСТВИЕ ВЕДЕТ ДИЛЕТАНТ"
 12.30 "ВЕСЕЛЫЕ ИСТОРИИ ИЗ ЖИЗ-
 НИ" (16+)
 14.30 Х/Ф "КОД АПОКАЛИПСИСА"
 16.40 Т/С "РОДИНА ЖДЕТ"
 23.00 "+100500" (18+)
 23.30 "СМЕШНО ДО БОЛИ" (16+)
 00.00 "СЧАСТЛИВЫЙ КОНЕЦ" (16+)
 00.30 "СТЫДНО, КОГДА ВИДНО!" (18+)
 01.00 Х/Ф "ЗОЛОТО"
 03.00 Т/С "МОРСКАЯ ПОЛИЦИЯ-6"
 04.00 Д/С "АВИАКАТАСТРОФЫ"

Суббота, 4

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

Table with TV schedule for the first channel on Saturday, April 4th, listing times and program titles.

«РОССИЯ»

Table with TV schedule for the Russia channel on Saturday, April 4th.

Table with TV schedule for the first channel on Saturday, April 4th, listing times and program titles.

КУЛЬТУРА

Table with TV schedule for the Culture channel on Saturday, April 4th.

АРИГ УС

Table with TV schedule for the Arig Us channel on Saturday, April 4th.

Table with TV schedule for the first channel on Saturday, April 4th, listing times and program titles.

ТИВИКОМ

Table with TV schedule for the Tivikom channel on Saturday, April 4th.

СТС «БАЙКАЛ»

Table with TV schedule for the SCS Baikal channel on Saturday, April 4th.

НТВ

Table with TV schedule for the NTV channel on Saturday, April 4th.

Table with TV schedule for the first channel on Saturday, April 4th, listing times and program titles.

5 КАНАЛ

Table with TV schedule for the 5th channel on Saturday, April 4th.

ДТВ

Table with TV schedule for the DTV channel on Saturday, April 4th.

Воскресенье, 5

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

Table with TV schedule for the first channel on Sunday, April 5th.

«РОССИЯ»

Table with TV schedule for the Russia channel on Sunday, April 5th.

КУЛЬТУРА

Table with TV schedule for the Culture channel on Sunday, April 5th.

Table with TV schedule for the first channel on Sunday, April 5th.

АРИГ УС

Table with TV schedule for the Arig Us channel on Sunday, April 5th.

ТИВИКОМ

Table with TV schedule for the Tivikom channel on Sunday, April 5th.

СТС «БАЙКАЛ»

Table with TV schedule for the SCS Baikal channel on Sunday, April 5th.

Table with TV schedule for the first channel on Sunday, April 5th.

НТВ

Table with TV schedule for the NTV channel on Sunday, April 5th.

5 КАНАЛ

Table with TV schedule for the 5th channel on Sunday, April 5th.

ДТВ

Table with TV schedule for the DTV channel on Sunday, April 5th.

С юбилеем!

1 мая отмечает свое 80-летие ветеран педагогического труда, отличник просвещения СССР, заслуженный учитель Роза Мунхоевна РИНЧИНОВА...

Поздравить Вас от всей души нам разрешите – Сегодня 80, даты нет важной! Все благодарные слова от нас примите:

Удачи, радости и счастья в юбилей! Пусть будет каждый день успешным, интересным, Чтоб оставаться в центре самых важных дел, Всегда пусть будет настроенье чудесным, Для достижений ваша дата – не предел!

С этой большой датой поздравляют дети и внуки.

Амаршалга

Апрелиин 27-до ЕШЕЕВА РИНЧИН-ХАНДА ДАМБИ-ЕВНА 50 наһанайнгаа алтан ой тэмдэглэжэнь. Энэ дэм-бэрэлтэ үдэрөөрнй баясан амаршалаад, найхан үгэнүүдые хүргэжэ байрабди:

Үглөө бүри нара хаража, Үдэр бүри аза талаанда тудажа, Бадарааһан зулын гал Мэтээр толоржо, Бадмахан сэсэгэй дэльбэ Мэтээр һалбаржа, Баяртай, жаргалтай, Золтой, олзтой ябыш даа!

Түби дэлхэйн зол жаргал, амгалан байдал Түмэн дахин Бадма Дондоковичтойгоо суг үзэжэ,

Үнгэ буурал төөдэй, таабай болотороо, Үнэр баян, буантай һуухатнай болтогой! Амаршалагшад: ХСШ №1, 10 "А"-1976 оной, нүхэрэйшни үетэн нүхэд.

Advertisement for a concert by Leonida Babalaba, featuring a photo of the artist and details about the performance.

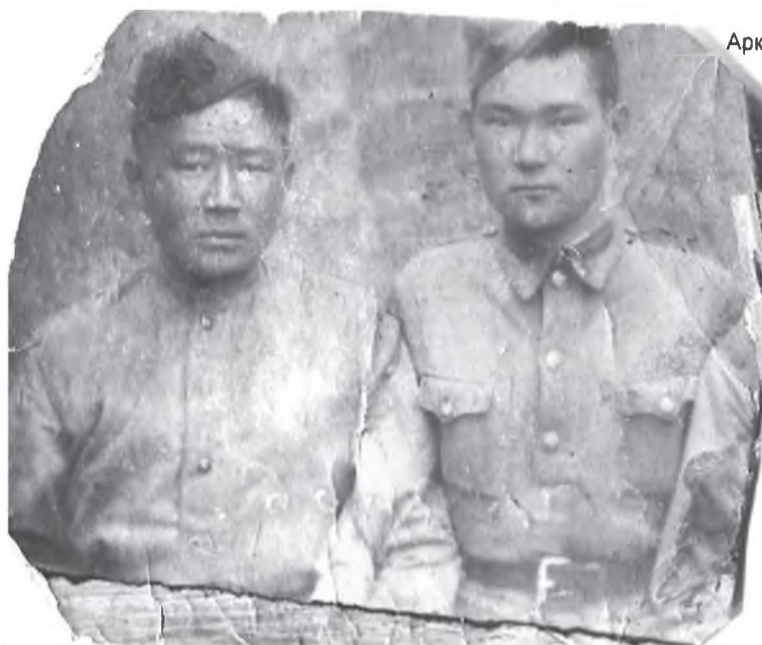
Advertisement for age restrictions in TV programs, including text about child protection and age groups.

Үнэгэрхэн зүүн жэлэй агшан зуур

Аркадий БАТОМУНКУЕВАЙ проект

ив. 81, Павловой Н. М.
Батуев Михаил Батуевич
ищет своего фронтового друга Батомунко Нимаева, ветерана 9-й гвардейской Краснознаменной стрелковой дивизии. Дружья расстались в сентябре 1943 года после ранения Нимаева в районе г. Дуковщины. Адрес Батуева: 674433, Читинская обл., Могойтуйский район, с. Цаган-Оль.

Михаил Батуевич суг дайралдаһан Батомунко Нимаевтай госпитальдо. 1943 он. Духовщинын түлөө хүндэ байлдаанда шархатаад, Батомунко госпитальдо ороо. Тэрэ гэнээр эдэ хоёр уулзаагүй. 1970-аад онуудаар Михаил Батуевич "Правда Бурятии" сониной "Отзовитесь" гэнэн гаршаг доро суг дайралдаһан нүхэрөө бэдэрнэб гэжэ соносхол бэшээд, харюу абаагүй. Магад, мүнөө Михаил Батуевичай түрэлхид энэ фото-зураг хараад харюусаха.

Улаан тугта 9-дэхи гвардейскэ стрелково дивизиин снайпер Михаил Батуевич Батуев, Кенигсберг хото, 1945 он.

Томбожаб Базарович Базарон, 1930 он, Москва хото. Сталинай нэрэмжэтэ Зүүн зүгэй ажалшадай коммунист университеттэ нуража байха үедэнь буулгагдаһан фото-зураг.

Михаил Батуев нютагтаа зураахай дээрэ, дуршэлөө алдаагүй зандаа. 1980-яад онууд.

Монголой рабфагай директор Г.Б.Базарон (тэг дундань) монгол оюутадтай суг. Улаан-Үдэ хото, 1934-1935 онуудай нуралсалай жэл.

Базаржап Ванданович Мункуев – Сэрэгэй авиационно нургуулийн курсант, Ульяновск хото, 1941 оной мартын 15.

Бадмажап Галсанович Цоктоев. 1923 ондо түрэнэн. 1943 ондо абхуулагдаһан фото-зурга.

Буряад-Монголой АССР. Ивалгын аймаг. Нурселениин басагад Сагаалганай уулзалгын үедэ, 1948 он.

Суута хонишон, ажалай ветеран, Хүндэлэлэй тэмдэг орденой кавалер Буда-Ханда Жамбаловна Убашеева-Тугутова. Нима-Ханда (Нимуудай) Намзалова. Анна Чимитовна Бадмаева. Ханда Будаева.

Хүндэтэ уншагшад, хэрбээ хоморой фото-зурагуудтай наа, тэдэнээ редакциядамай эльгээжэ, бүгэдын хонорто дурадхыт гэжэ таанадтаа ханданабди. Айл бүхэнэй хадагалаанда иимэ баялиг олдохол байха. Тэдэнээ ерээдүйнгөө усынхидтэ дамжуулаял.

Манай хаяг: 670000, Улаан-Үдэ хото, Каландаришвили, 23, каб.26; электрон хаяг: unep@mail.ru Тел.: 21-64-36.

Министр, ректор, профессор Д.Ж.Жалсабоной 100 жэлэй ойдо

ёлой министрээр томилогдоо хэн. Гүнзэги эрдэм мэдэсэтэй хүтэлбэрлэгшэ министерстве ударидажа захалаа бэлэй. Энэ харюусалгатай тушалда ажаллахадань, тэрэнэй эмхидхэхы бэлиг шадбаринь гүйсэд дүүрэнээр элирхэн байгаа. ханаа амар хуужа шаддаггүй, ажабайдалайнь баян дүй дүршэл, ажалша бүхэриг байлга, гүнзэги ухаан бодолын Буряад оронной соёлой хэрэгүүдтэ ехэ үүргэ нүлөө үзүүлэе нэн. Түгэс бэлдхэлтэй, эрдэм хургуулитай хүтэлбэрлэгшэ соёлой халбарида хүдэлхээе оробо гэжэ олонхи хүнүүд ойлгоо бэлэй.

Тэрэ хүдөөгэй соёлдо

бэлдэхэ шухала зорилго шийдхэхын тула коллективээ нэгдүүлхэ талаар горитой ажал ябуулхан байха юм. Мүнөө дээдэ хургуули дүүргэгшэд Россиин болон гададын элдэб оронуудай бүхы заха булангуудаар ажалладаг.

Д.Ж.Жалсабоной эдэбхи үүсхэлээр, эмхидхэлэй ехэ хүдэлмэри ябуулханай ашаар институтдай материална үндэһэ хуури байгуулха талаар асар ехэ хүдэлмэри хэгдэжэ, хуралсалай шэнэ корпусой, оюутадай хамтын байрын жэшээтэ хайн байшан баригдаһан, хуралсалай кабинетүүдэй түхээрлэгэ хэрэгсэлнүүд худалдажа абтаһан, багшанарые гэр байрануудаар хангаһан байха юм.

Түүхын кафедрин профес-

1968 онһоо доцент Д.Ж. Жалсабоной наудна коммунизмын ба философиин, харин 1977 онһоо политэкономии болон наудна коммунизмын кафедрые даагшаар хүдэлөө нэн. Тэрэнэй хүтэлбэрлэн кафедрин коллектив хуралсал-хүмүүжүүлгын, эрдэм-шэнжэлэлгын ба ниитын ехэ хүдэлмэри ябуулдаг байгаа. Даша Жалсапович эрдэм-шэнжэлэлгын ба методическа аша үрэ ехэтэй ажал хэдэ нэн. 1981 ондо ВСГИК-гэй конкурсно комиссиин болон эрдэмэй соведэй шийдхэбэрээр тэрэ политэкономии ба наудна коммунизмын кафедрин профессорэй уялгануудые гүйсэдхэгшөөр хунгагдаа бэлэй. Соёлой, дээдэ хургуулиин асуудалнуудаар хэдэн арбаад статьянуудые нютагай бо-

Тэрэнэй нэрэ, тэрэнэй хэрэг маанадай дунда мартагдахагүй, Даша Жалсапович Жалсабоной шэнги имэ ухаатай сэсэн хүнэй манай академиин үндэһэ хуури табиһандань, оюутад, багшанар болон хүдэлмэрилэгшэд ходоодо омогорхожо ябадаг юм гэжэ академиин мүнөөнэй ректор Раиса Ивановна Пшеничникова дулаанаар дурсана.

- Даша Жалсаповичтай хамта 20 гаран жэлдэ хүдэлөө нэн. Философиин болон наудна коммунизмын кафедрые даагшаар хүдэлхэдэнь, тэрэнһээ ехэ хургаал абаа нэн. Манай кафедра олон халбаритай байгаа. Тэрэнэй үүсхэлээр оюутадай ниитын политическэ ажал ябуулга (ОПП) нэбтэрүүлэгдэе бэлэй. Энэ шэнэ юмэнэй гол зо-

ЖАЛСАБОН Дашидондок Жалсапович 1913 ондо уһан харагшан Үхэр жэлдэ Агын аймагай Хилгэндын-Адаг нютагта Галзууд угай Сэдэбэй Жалсабайн бүлэдэ түрэнэн юм. Тэрэ бүлэ соогоо табан үхибүүдэй эгээл ахань нэн. Ушар иимэнһээ бишыхан Даша хүбүүн һонюуша хүбэлгэнөөр, али бүхы юмэндэ түбһэндэ бэрхээр уржажа, уданшьегүй эжы, абадаа гар үзүүрэй туһалагшань боложо, ажалша бэрхээр үндыһэн намтартай.

Долоотой болоходоо, Даша Ага-Хангилай хургуулида хурахаая оробо. Хойшодоо суута багша болоһон Лодон Линхобоевич Линхобоев тэрэнэй түрүүшын багша байгаа. Долоон класс дүүргэнэн комсомол хүбүүн Дашидондок Жалсабоной Ага-Хангилай сельсоветэй секретаряар хүдэлжэ, ажалайнгаа намтар эхилэе нэн. 1939 он болотор тэрэ комсомолой болон ажахын хүтэлбэрлэхы хүдэлмэридэ ажаллаһан байгаа.

Омог дорюун зангаараа, урагшаа зорихон эрмэлзэлээрэ тэрэ бусадые эршэтэ габшагай ажалда зоригжуулдаг байһан юм. Энэл жэлдэ Д.Жалсабоной ВКП(б)-гэй зэргэдэ ороо нэн. 1939 онһоо Даша Жалсапович партиин Ивалгын райкомой таһагы даагшаар, хоёрдохи секретаряар хүдэлбэ. Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай үедэ партиин областной комитетэй шийдхэбэрээр Д.Ж.Жалсабоной бронёор үлөөгдэжэ, 1942 онһоо 1947 оной сентябрь болотор ВКП(б)-гэй тус райкомой нэгэдэхэ секретаряар хүдэлһэн байха юм. Тэрэнэй хүтэлбэрээр Ивалгын аймагай ажалшад үйлдбэрингөө даабаринуудые амжалтатайгаар дүүргэжэ, фашист Германие бута сохижо, Улаан Армиин туйлаһан илалтада ехэ хубитаяа оруулаа нэн. Партиин райкомой нэгэдэхэ секретаряар хүдэлхэ үедөө Даша Жалсапович Буряадай АССР-эй Верховно Советэй депутадаар, Президиумэй гэшүүнээр хунгагдаһан байгаа.

Москвадахи ВКП(б)-гэй ЦК-гай дэргэдэхэ Дээдэ партиина хургуулида 1947 ондо орожо, 1950 ондо дүүргэнэнһингээ хүүлээр Д.Ж.Жалсабоной партиин Буряадай обкомой пропаганда болон агитациин таһагы даагшаар, обкомой секретаряар, удаан Улаан-Үдын горкомой секретаряар хүдэлбэ. Тиихэдэ КПСС-эй обкомой бүридэлдэ зургаа дахин хунгагдаа, обкомой бюрогой гэшүүн ябаа. Буряадай АССР-эй Верховно Советэй депутадаар дүрбэ дахин хунгагдаһан байха юм.

Партиин Центральна Комитетэй дэргэдэхэ Ниитын эрдэмэй академи дүүргэжэ, кандидатий диссертаци амжалтатайгаар хамгаалаа, 1956 ондо Даша Жалсапович Жалсабоной Буряадай АССР-эй со-

ехэ анхаралаа хандуулба. Соёлой байшангуудые, клубуудые, библиотекэнүүдые жэшээтэ хайн проектүүдэй ёһоор капитална һомололгонуудай мүнөөр бариха гэнэн гүрэнэй, партиина политика бэлүүлжэ эхилһэниинь тон шухала удха шанартай байба.

Даша Жалсапович «Соёлой түлөө гурбан жэлэй ажал» ябуулжа эхилэе нэн. Эдэ ажал ябуулгануудай үедэ хүдөө нютагуудта хэдэн арбаад соёлой байшангууд, клубууд, библиотекэнүүд, кинотеатрууд баригдаһан, эдэ бүгэдэ сценын түхээрлэгэ хэрэгсэлнүүдээр, театрай хандайшануудаар, библиотекын стеллажнуудаар, киноаппаратураар, хүгжэмэй инструментүүдээр хангагдаһан байгаа.

Соёлой министр Буряад оронной хүдөө нютагуудаар ябахдаа, колхоз, совхозуудай ажалшадые соёл болбосоролоор хангаха, соёлшодой, зохёохы ажалтанай хуудал байдалые хайжаруулха хэрэгтэ гол анхаралаа хандуулдаг нэн. Хото, хүдөөгэй ажалшадые соёлой талаар хангалгын мүнөөнэй ёһо гуримые тэрэ зохёон байгуулаа бэлэй. Тэрэ үедэ республика дотор библиотекэнүүдые нэгэ газарһаа хангалгын гурим Россида түрүүшүүлэй тоодо бэлүүлэгдэжэ эхилэе нэн. Клубай эмхи зургаануудые нэгэ газарһаа хангалгын дүй дүршэл нэбтэрүүлэгдэжэ захалаа бэлэй. Тиихэдэ республика дотор музейн хэрэгые хүгжөөлгэдэ ехэ анхарал хандуулагдаһан байгаа. Тэрэнэй хүдэлхэ үедэ шэнэ музейнүүд байгуулагдажа эхилбэ.

Энэ тушаалда табан жэлэй туршада хүдэлхэ үедөө Д.Ж.Жалсабоной областной партиина организациин хүтэлбэри доро искусство болон литература хүгжөөхэ талаар, республика дотор социалист соёл болбосоролые дэбжээхэ талаар ехэ хүдэлмэри ябуулхан байгаа.

Даша Жалсапович республикын соёлой министр байха үедөө 1959 оной ноябрь нарада Москвада Буряадай искусство болон литературы хоёрдохи декадые толгойлодоо, бүгэдэ ниитын магтаал хайшаалда хүртэжэ, парти ба правительствын зүгһөө үндэр сэнэлтэ абаа нэн.

Зүүн Сибириин библиотечнэ институт 1960 ондо Улаан-Үдэ хотодо эмхидхэн байгуулха тухай тогтоолой абтахдаа, экономикын эрдэмэй кандидат Д.Ж.Жалсабоной шэнэ дээдэ хургуулиин ректорээр томилогдоһон байгаа. Найман жэлэй туршада тэрэ институтдаа багшанарай кадрнуудаар бүридүүлхэ, Сибирь болон Алас-Дурна зүгтэ хүдэлхэ дүршэл шадбаритай мэргэжэлтэдые хурган

сор **Б.Б.Батуев** дурсалга соогоо иигэжэ бэшэнэ: - Шэнээр эмхидхэгдэн дээдэ хургуулие Д.Ж.Жалсабоной хоһон газарта байгуулха ушартай болоо нэн. Захиргаанай байшангы хуралсалай корпус болгожо, түхээрлэгэ хэрэгсэлнүүдээр, мебельер хангаһан, библиотекые эрдэмэй, хуралсалай номуудаар бүридүүлэн хангаһан, оюутадай хамтын байра барижа, шухала хэрэгтэй бүхы юмээр түхээрһэн байгаа. Эдэ бүхы зорилгонуудые ректор богонихон болзор соо шийдхэе нэн.

Эрдэмтэдэй-багшанарай кадрнуудаар дээдэ хургуулие бүридүүлхэ зорилго айхаттар ороо хүшэр байһан юм. Зохио мэргэжэлнүүдээр кадрнуудай дуталдаһан дээрһэнэ Москва болон Ленинградтай ВУЗ-уудһаа багшанарые, аспирантура дүүргэжэ байгшадые уриха ушартай болодог байгаа.

Ректорэй оролдолгоор лэ түбэй хотонуудһаа уригдагшадһаа болон нютагай мэргэжэлтэдһээ эрдэм хургуулитай, дүршэл ехэтэй профессорнууд-багшанар институттай бүридүүлэгдэе нэн. Интернационализмын гол ёһонуудые наринаар баримталан сахижа, дүй дүршэлтэй болон залуу кадрнуудые зохидоор тааруулан табихадаа, нютагай, түрэл гаралай гэжэ илгангүй, мэргэжэлтэдые шэлэжэ абаха гэжэ хүтэлбэрлэгшэ Д.Ж.Жалсабоной ажал ябуулгын гол шэнжэнь байһан юм.

Даша Жалсапович Жалсабоной соёлой институттай түрүүшын ректор байхадаа, мүнөө оронойнай зүүн зүгтэ соёлой ба искусствын мэргэжэлтэдые хурган бэлдэлгын томо ехэ түбүүдэй нэгэн болоһон дээдэ хургуули байгуулгада, бэхижүүлгэдэ айхаттар ехэ хубитаяа оруулһан байгаа гэжэ ВСГАКИ-гай ветеран Бата Бадмаевич дурсалгаая түгэсхэнэ.

лон түбэй хэблэлдэ толилуулһан байгаа. Тэрэнэй статьянууд Монголой ба Польшын сэтгүүлүүдтэ тунхаглагдаа нэн. «Сахали шубууд Байгалдаа бусаба» гэжэ үнгэтэ баримтата фильмын сценари бэшэһэн юм.

Соёлой ба искусствын академиин ректор, профессор **Р.И. Пшеничникова** иигэжэ хөөрэнэ: - Даша Жалсаповиче үнинэй мэдэхэ, таниха нэн. Түрүүлэн багшамни байгаа, үүлээрнэ долоон жэлдэ хамта хүдэлөөбди.

Тэрэ гайхамшагта багша, хүтэлбэрлэгшэ, хурган хүмүүжүүлэгшэ байһан юм даа. Наудна коммунизмаар маанадта лекци уншахадаа, оюутан бүхэниие һонирхуулха, ойлгуулха гэжэ оролдодог байгаа. Темээе ойлгохын тула гүнзэгыгөөр бодожэ үзэжэ, шэнжэлхэ ёһотой гэжэ заадаг нэн.

Хойшодоо институтта сугтаа хүдэлхэдөө, тэрэнэй оюун бэлигэй

рилгонь юун байгааг гээл, институт дүүргэгшэд арад зоний дунда соёл нэбтэрүүлхэһээ гадна, түгэс бэлдхэлтэй мэргэжэлтэд байха ёһотой байгаа. Тэрэ хүнүүдые сэгнэдэг, тэдэнэртэ этигэдэг байһан юм. Бидэ гэр бүлөөрөө хүнээсэдэг нэмдэ. Даша Жалсапович наһанайнгаа нүхэр Цырегма Ешиевнатай табяад жэл соо эбтэй эетэйгээр ажаһуугаа. Гурбан үхибүүдые ехэ болгоо, бултандань дээдэ эрдэм олгоо, - гэжэ багшын ажалай ветеран **Цы-бик Цыденовна Цыренжапова** хөөрэнэ.

Д.Ж.Жалсабоной бүхы наһан соогоо ниитын эдэбхитэй ажал ябуулаа. Дээдэ хургуулиингаа эрдэмэй соведэй гэшүүн, РСФСР-эй Дээдэ хуралсалай министерствын методическа соведэй експертнэ комиссиин гэшүүн, "Знание" бүлгэмэй лектор ябаа.

Россиин болон Буряад Республикын соёл болбосоролые хүгжөөхэ талаар ехэ габьяатай байһанайнь түлөө Д.Ж.Жалсабоной «Буряадай АССР-эй ба Россиин Федерациин соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ» гэнэн хүндэтэ нэрэ зэргэнүүд олгогдоһон байна. «Хүндэлэлэй Тэмдэгэй» хоёр орденээр, олон медалээр, тэрэ тоодо Монголой «Найрамдал» болон арадай хубисхалай 50 жэлэй ойн медалээр, СССР-эй, РСФСР-эй Соёлой министерствын, ВЛКСМ-эй ЦК-гай, Буряадай АССР-эй Верховно Советэй Президиумэй олон Хүндэлэлэй грамотануудаар шагнагдаа нэн. Агын тойрогой "Победа" колхозой хүндэтэ колхознигой нэрэ зэргэ тэрээндэ олгогдоһон байгаа.

* * *

Д.Ж.Жалсабоной эбтэй эбтэй бүлэ гурбан эрдэмниин тоогоор гурбан үхибүүдые хулынь дүрөөдэ, гарынь ганзагада хүргэнэн байха юм: ехэ басаган Валя, хубүүдын Володя болон Саша. Валентинэнь МГУ-гай Зүүн зүгэй арадуудай хэлэ шэнжэлхэ факультет дүүргэхэдээ, сугтаа хураһан индонези яһанай Пупунга гэжэ нэрэтэй хубүүндэ хадамда гараад, Джакартада ажаһуудаг, хоёр үхибүүтэй: хубүүниинь Бурьяндо, басаганинь Уладжа гэжэ нэрэтэй. Хубүүдын гэр бүлөөрөө Улаан-Үдэдэ ажаһуудаг. Зурган аша, зээнэр, долоон гушанар үбгэн аба, эжынгээ дурасхаалые нангинаар сахижа байдаг.

Бата-Мүнхэ ЖИГЖИТОВ, журналист, Россиин соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ.

ЗУРАГУУД ДЭЭРЭ: Д.Ж. Жалсабоной; Даша Жалсаповичан үхибүүдтээе.

Совет үеын сатирын булан

40 ГРАДУС ХҮЙТЭН 40 ГРАДУС ХАЛУУН ХОЁР ТУХАЙ

Үүдэн нээгдэж, газараа хоёр хүн орожо ерэбэ. Нэгэниинь Ново-Брянска МТС-эй директор, хүндэтэ нүхэр Головков, нүгөөдөн - тус МТС-эй барилгаша-техник, нүхэр Абашкин. Тэндэ байһан зон ехээр хүхибэ. Удааншье болонгүй, нүхэр Головков саарһа гарган, нюдэнэйнгөө шэл аршажа, аршажа, колхознигуудта хандажа хэлэбэ:

- Парти, правительствын тогтоолой ёһоор бидэнэр танай колхоздо 100 үхэрэй багтаха байра барижа үгэхэ гэхэн шийдхэбэри 1954 ондо гаргаһан байгаабди. Тэрэнээ ная болотор бээлүүлээгүй байһан дээрэһээ мүнөө би танда өөрынгөө барилгаша-техник Абашкиниие асарбаб.

Абашкиниинь нууриһаа бодожо, «материал таһалдуулангүй байгаа хаатнай, барихаяал бариха гээшэб, арбан жэлһээ үлүү барижа ябаа хүм» гэбэ. Тэдэнэй иимэ гоё үгэнүүдые дуулахадаа, колхознигууд баярлахын ехээр баярлажа, тэдэнэй нюдэндэ үхэрэй шэнэ, хайхан байра ялбайн байһандал, тэрэн соохи үүлтэр хайнта үнээд иимэ хайхан байра ба-

рижа үгэхэн барилгашадта башыба хүргэн, зүрхэ хүдэлгэмэ уриханаар мөөрэлдэн байһандал үзэгдэбэ.

Хоёр һара үнгэрбэ. Нөөхи байра гэшэмнай үгы, газар дээрэ дүрбэн хаймал модон табигдаатай. Зүгөөр Абашкинай байрын хажууда нэгэ баглагар хара юумэн үдэр бүри ехэ боложол, боложол байба. Одоол энэмнай үхэрэй байра гэшэ аал гээд ошоходо, дүтэлхэ бүри, юрэдөөл, нэгэ сылыгээд байдаг болобо. Хажуудань ерээд харан гэхэдэ: яар ябта бүтылхэ.

Ушарынь иимэ. Нүхэр Абашкин өөрынгөө мэргэжэл хэр хайнаар мэдэдэг юм - элирүүлэгдээгүй. Зүгөөр хэһэн юумэнийнгээ түлбэри тухай торьдиһогүй мэдэдэг, миин мэдэхэһээ наана үнгэрүүгээр мэдэдэг. Нөөхи зоболонто хаймал модонһоо «сучок» архи нэрэхэдэ, Абашкин аха захагүй хүн байшаба. Энэ нэрэлгэн соргоорье бэшэ һаа, юрэнхы талаараа иимэшүүгээр бүтэдэг гэжэ уншагшадта ойлгуулхада болоно. Жэшээн, декабриин 20-ной нарядай ёһоор, нөөхи модон 296 квадратна метр, нэгэ квадратна метрын сэн табадахи разрядар 10 түхэриг 33 мүнгэ, дүн хамта

3057 түхэриг 68 мүнгэнэй ажал хэгдээ гэжэ Абашкин бэшэ. Энэ мүнгэн багадаха шэнги Абашкинда үзэгдэбэ. Тиэхэдэнь, уларил гэжэ баһа һаагаад үзэхөөр юумэн бии агша бэлэй гэжэ тэрэ ухаалдиба. Ухаалдимсаараа, 21 градусһаа дээшэ хүйтэндэ хүдэлһэнэй түлөө 30 процент нэмэжэ түлэхэ гэжэ шийдхээд, хамта 917 түхэриг 3 мүнгэн болгобо. Тиһэн бэээрээ "наряд составил Абашкин, наряд принял Абашкин" гэжэрхибэ. Эдэ бүгэдээ бригадир А.Е.Лазаквичын нэрэ дээрэ бэшэбэ. Теэд эдэн хуу хуурмаг, комиссион шалгаханда, гүрэниие мэхэлһэн ябадал байба. Нөөхи 21 градусһаа дээшэ хүйтэндэ хүдэлһэнэй түлөө түлбэри гээшэнь 40 градуста халууниие уугаад ябаханда һанаһан юумэниинь байба. Колхознигууд хэлэхэдээ, тэрэ үдэр малгайгаа нэхээд ябаа һэмди гэжэ үнэншэлбэ.

Худал нарядаарнь түлэжэ үгэхэ гүйдэнь, конторо соо буха ехэ буһалгаа гаргажа, Абашкин ушараа табиба.

- Минии табиһан нарядуудай ёһоор түлөөгүй хаатнай, би энэ гэхээр хүдэлмэришэдөө ажалһаань абаад, гэртээ харихам, - гэжэ аашалба.

Худал нарядуудые дархалжа, нэгэ өөрынгөө мэдэлтэ хүндэ бэшээд, тэрэнтээ уһан туулмаг, унжагар мэшээг болотороо архидажал ябадаг - иимэ хүн юм Абашкимай.

Үхэрэй байра барихам гэжэ байгаад, хамар доро хахархай аман биил гэжэ колхознигуудые хии үгөөр хооллуулһан хүнүүдэй ажалаа орхёод, үдэр бүри архиин халуунтай ябаханда, ниитын үхэр халуудам дулаанда байнагүй. Шэнэ жэл үнгэршэбэ. Теэд энэ һайндэрые эрөөн, малаан үнээдэй 40 градус хүйтэндэ үнгэрэхэдэнь, тэдэндэ байра барижа үгэхэ хүн - Абашкин баһал 40 градуста үнгэрэбэ. Зүгөөр 40 градус хүйтэндэ бэшэ, харин 40 градус архиин халуунтай, унажа, бодожо ябаба.

Р.РЫГЗЕНОВ, Ц.БАЗАРОВ.

АБГАЙ БА ХУЛГАНА

(БАСНИ)

Нэгэтэ борохон хулгана годоород, Нэтэржэ, эргэнэг соолон ороод, Тоһо, айрһанда умбажа эхилбэ. Торшоғонохыень дуулаад, Абгай ерэбэ.

Һэмээхэн нээгээд эргэнэгэй үүдэ, һэнгэргүй хулганые саб шүүрбэ. Гар соогоо бажуужа хүсөө мэдүүлэн, Ганиран оробо: «Таһа сабшуулхаш,

Хулгай хэһэнэйнгээ түлөө гэнэм, Ходол тээсгэндэ хулуудаг байгааш», Хулгана жэхышоод, нэрэгүй бэлтэгэнэн, Хайра гуйхандажа оробо Абгайһаа:

"Энэрхы сэдхэлһээн намаяа хайрлыт даа... Энэһэнээ хойшо огто болёоб хулуухаяа. Хүгшэд зоной сэдхэл хайхан лэ даа, Хүлисыт, харахадатнай тулюур ха юмбиб даа».

Арсалан шэнгээр уурлажа байһан аад, Абгайн уурдаһан гэнтэ хүрөө, Амитаниие алаханда «нүгэл» гэдэг гээд, Абаашажа табяа гэлсэдэг нүхэ руунь.

Алтан үгэнүүдые хэлэжэ мултарһан Ама сагаан хулгана хуушаараа: Зөөлэн Абгайн нюдэнһөө далдалан Зоргоороо мүнөөшье аашалһаар.

Ц.ДОНДОКОВА.

ҮНЭЭД ТУХАЙ ДОМОГ

Сэлэнгын аймагай олонхи колхозуудта госплем-рассаднигайнгаа племенной фермэнүүдэй үнээдые урдаа баряад лэ, аймаг дотороо үнээдэй ашаг шэмэ дээшлүүлхэ хэрэг бараг хайн гээшэ гэхэн алдуутай һанал бодол эндэ бии болоһон байна. Нютагай үүлтэрэй хүнэй-товарна фермэнүүдтэ бүхы үнээдэйнь 85 процентнь байдаг, гэхэшье тэдэ үнээдэй ашаг шэмэ дээшлүүлхые оролдоггүй байна. Жэшээлхэдэ, фермынь үнээн бүриһөө оройдоо 68,5 литр хүн һаагдаа. Тэрэшэлэн Тельманэй

нэрэмжэтэ колхозой "Шэнэ замай" гүүртэдэ үнээн бүриһөө миил 41 литр хүн һаагдаа. Иимэ байдал аймагай бусадшье колхозуудта үзэгдэнэ.

Ямбатай үнээн:

- Ямбалуулжа байхада,

Яагааш аятай гээшэб даа!

Болёоб гэтэрээ эдеэлхэш,

Булай ехээр магтуулхаш:

Артелиин ноёд эндээ

Шамай хүхээн магтаха,

Аймагай ноёд тэндээ

Тэрэниинь хөөргэн дэмжэхэ,

Баһашье даа, гоё даа,

Бахатай даа, зохид даа!

Гомдолтой үнээн:

- Яахадаа нам руу хёлойнот,

Ямарш гэмтэй бэшэлби.

Тэжээл намһаа харамнаад,

Тэсшэгүйгөөр газашалаад,

Хүйтэн байрада дааруулаад,

Хүдэр бэеым тураагаад,

Һү ехээр абахагүйт,

Һүрхэйтэнхэй таанадууд!

Эблэрээ хаатнай, эблэрэе,

Эблэрээгүй һаа, хохидохот!

В.Константиновой зураг, Ш.Нимбуевай шүлэг.

Гарза багатай гэлсэнхэй, Табин тоннын болотороо, Таргалхыень хүлээнхэй, Зориг, тэсэл ехэтэйш һаа, Зобошонхой зон гээшэ!

Ф.Филипповэй зураг, Ш.Нимбуевай шүлэг.

ГАНСА ГАХАЙГАА ХАРААД, ГАРАА ДЭЛГЭЭД ЁУУНАД

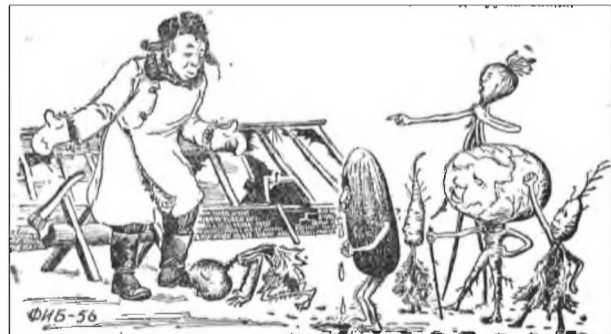
Манай газетын феврилиин 5-ай номерто республикын колхозуудта гахай шахалга тухай мэдээн толилогдоо һэн. Тэрэн дээрэһээ харахада, Баргажанай, Үдын, Хамнигадай, Бичурын МТС-үүдэй харьяата колхозуудта гахай шахалгада анхарал хандуулагданагүй. Жэшээн, Баргажанай МТС-эй харьяата колхозуудта шахагдажа байһан гахайнуудые хубааж үзэбэл, колхоз бүхэндэ нэгэ-нэгэ гахай хүртэнэ.

- Ганса гахай тойронхой, Гайхан, харан зогсонхой, Ядашанхай янзатай, Хүлээшэнхэй хэбэртэй, Хэд гээшэб. Хэлыта, Саарһан дээрэ бэшыта. - Гансаарайень шахахада

ШАНГА ЭРИЛТЭ

Загарайн аймагай "Улаан Эрхирик" колхоздо эртын овоц ургуулха теплицэ бии юм. Тэрэнэй барилгада 130 гаран мянган түхэриг гаргашалагдаһан байгаа.

Теэд мүнөө үедэ энэ теплицэ ашаглагданагүй. Колхозой хүтэлбэрилэгшэд, тэрэ тоодо огородой бригадын бригадир, түлээ асархань бэрхэтэй гэхэн шалтаг баряад, дулаан болохые хүлээгээд хуужа байна.

Һортогой дошхон һонгино:

- Олоной зүгһөө олгогдоһон

Онсо бүрин эрхэтэйб!

Оло ехээр оруулдаг

Овоц ехээр ургуулха

Гэхэн тогтоол уншаа гүт?

Гүнээгы удхынь ойлгоо гүт?

Байриемнай дулаалаад,

Һууриемнай зөөлөлөөд,

Бидэнээ түргэн таригты,

Тарихагүй һаа, зайлагты!

Бээрэн татаһан бригадир:

- Шангархаяа болижо,

Шагныш үнэн үгыем:

Түлихэ гэхэдээ, сүлөөгүйб.

Хайралыш, зааха хүлээгүйб,

Хабар хээзэш ерэхэ шуу:

Газаа дулаан болохол даа,

Газарай хүрһэн гэдэхэл даа.

Таанараа тиэхэдэнь одоолшые

Тариһан шэнгээр тарихал даа.

Ф.Балдаевай зураг, Ш.Нимбуевай шүлэг.

Россиин үндэһэн арадуудай уран зохёол

Алитет НЕМТУШКИН

ДООДО ЗАМБИДА ОРОХО ЗАМ

(Үргэлжлэл. Эхинийн урдахи дугаарнуудта).

Манай заведующийн эрхилэгшэ мэтэ ноёдтой наа, архи амандаашье хэдэггүй хүн алкоголигуудай тоодо орохо жэшээтэй. Ная репетицидээ ерэхэдэмни, эрхилэгшэмнай унхидасагааба: "Валерий Иванович, танһаа гайхалтай духиин үнэр сорьёно, юүгээршьёб даа даруулжархиха дуран хүрэнэ". Би тэрээндэ: "Вера Петровна, нэгдэхээр, сорьёно бэшэ, соёлой институт дүүргэһэн дээдэ тургуулитай хадаа культурнашагаар дуугарыт, хоёрдохёор, мүнөөдэр би дуһалшьё амандаа хээгүйб, үнэрын – усгэлдэрэйхи. Сүлөөтэй сагтаа дуратай юүмээ хээ эрхэтэйб. Архиин мангартайгаар ажалда гарахан хорюултай гэжэ ямаршьё хуули дотор үгы. Хэрбээ, Вера Петровна, танай дурагүй болобол, би репетициһээ ябахуу. Тиигэбэл залуушуулай һайндэртэ та өөрөө дуулахат, тэрэ тоодо эвенк хэлэн дээрэ". Эридхэнээр амыень таглааб!.. Дураа гутажа турьсагаагаад болёо. Муу юүмэнэй болоо наа, Кодавантай хөөрэлдэхэб гэжэ мэдэнэ ха юм. Муу һанаатай һамган лэ даа тэрэһни. Мүнөө архиин балгаад дайралдаад үзэлши - тэрэ дорош наркологиго ханын хүбхэн шэгжэнһэнэб хөөр шэхэжэрхихэ...

Рашид бусажа ерээб. Бүтылхэнүүдые хахалаатай түлээн шэнгээр тэбэринхэй. Дүрбэн томо "огнетушитель", баанхануудтай заһаһанай консервэ болон компот ханхинуулан, ногоон дээрэ табиба. Халаһан доторхоо хоёр багса болгарска сигаретэ гаргаба.

- Дима, нүхэр, хүлисэ. Жэжэ мүнгэнэй үлһэне магазинай хажуугаархи "ангуушадта" үгэжэрхёоб. Нэгэнийн бүри шэшэржэ, рыбноопой Кешэ шэнги мэнэ газарта унахадаа хүрөөд байгаа.

- Кеша хайшан гэшоо юм? - гэжэ Димка һонирхобо.

- Буха шар шэнги мундуу, үндэр томо - воо! - гэжэ гараа дэлгээн Рашид харуулба. - Нюдэ сабшаха зуура һалаа, үгы болоо. Бай, - хөөрөөнь Валерка таһалдуулба, - бишни хөөржэрхихүү. Тэрэш хүршэмни байгаа ха юм... Өөрөө ябадаг "Юкта" дээрэ тамардаг, моторист нүхэртэйгөө "уһалдаг" һэн. Би тиихэдэ үдэшэлэн репетициһээ хариха ябааб. Хээдэл һэм - бага зэргэ балганхайб. Ногтуу юүмэн хэрэлсээ дээрээ нохойтойгоо хөөрэлдэхэ һуугаа. Үни удаан ханын саана гүбэрхэнэ дулдаа. Хара үглөөгүүр баһал нэрээгээ - кухни соогоо юүшьёб даа бэдэрээ. Гэнтэ хашхараа, хүхирөө дуулабаб, Дарья манай үүдэ түергэжэ: "Ой, гай болоо, гай болоо! Кеша һаһа барашаба!" Гэртэнэ олоободи. Нээрээшьё, Кеша кухни соогоо гараа нугалжа дараад хэбтэбэ. "Гэгээрхэтэй адли аахилжа, ёоложо эхилээ, - гэжэ Дарья хөөрэнэ. - Тиигээд лэ энээндэ хэлээб. Тэрэ малайнаа байра заһажархи, ногтуу зантуу, тиигээ һаш, хэжэ үгэхэдөө болохоб. "Гараашье, хүлөөшьё хүдэлгэхэ аргам үгы", - гэжэ. Харюудань: "Аяга бариха тэнхэн бии", - гээд хана руугаа хараад, һажаад абааб. Энэм кухни руу ошоод, юүшьёб даа төөргэбэ, ёолобо... Гэнтэ дуулахадан, зөөлэн юүньёб даа шала дээрэ унашоо. Боомые шамай гэжэ һанажа хэбтэб. Теэд нойрни угаа ехээр хүрөөд, бодохоо зүрхэ алдааб. Дурд гэжэ унтаһанаанаа нэрээд, кухни руугаа ошоодоо, шүүд торожо унан алдааб. Ай зайлуул ехэ, Кешэ хэбтэбэ. Досоом нэгэ юүмэн таһаршахадал гэжэ. Мэдээ һаа даа, ууг лэ энэ хороо!.."

- Кеша, элжэгэнһээ дутуугүй ажаллаха, харин энэ тэнэг һамганһи нэгэ аяга харамнаа. Мүнөө Турагаар дүүрэн улижа ябадаг: ай даа, хайрата Кешэмни, ай даа, инаг Кешэмни...

- Эдуард Бельх, нарколог, Дарьядаш хэлээ: "Тэнэг лэ эхэнэртэ даа, Дарья Иосифовна, шүүтүшхэ архья харамнаагүй болоболтнай, Иннокентий Павлович амиды мэндэ байха һэн".

- Дима, саашадаа хэшээл: хорые хороор дарадаг! Юүһнээ үбдөөбши, тэрээгээрээ эмшэлэ!

- Хэ! - гэнэн команда Афанас үгэбэ. Хара томо бүтылхын таглааһа Рашид шүдөөрөө нээжэ, стакан эрибэ.

- Нараар гү, али ахаһаа гү?

- Агуу ажалша ангиһаа эхилэ! Маанадые тэжээгшэ, ундалуулагша Дима Елдогирһаа! Дима эшэн татабашье, гэртээ ошоод хөөрөө һаамни, хэншьё үнэншэхгүй гэнэн бодол толгой соонь эрьелдэн байба.

- Зай! Хэмнай комсомолец бэлэй? Толя, ши ходо хутагатайхан ябадагши, баанхануудые онгойлгожорхил даа.

- Дима, маанарһаал бү таһара, хаанашье хосорхогүйш, - Рашид нүдөө аниб гүүлэбэ. - Хүбаад, бү яарагы, мэнэ байтар заһаһаар хэгдэһэн аяншалагшын үглөөнэй хоол табигдаха.

Тиихэдэмнай Нидымдэхи ямаршьё эрхим гэр соохиһоо дутахагүй.

Элжээтэ духарягай һүүлээр Толя зугаатай, дуутай боложо, уян гоё хөөрэлдөөндэ дахин бэлэн болошобо.

- Нүхэд, гимнээ дуулажархия. - Эртэ, үшөө эдээшээгүйбди.

- Шамда, Рашид, цистернэ хэрэгтэй. - Цистернэш гэжэ даа, багахан хурабша һаалта болохогүй!

- Хэндэшьёб эртэ, хэндэшьёб орой боложо магад, - бургааһанай саанаһаа Вася Горбуновой абяан дуулдаба.

- Оһоо! - тархья заһагшадай баяртай хашхаралдаан дуулдаба. - Ородой агууехэ уран зурааша Василий Ивановичта мэндэ! Агууехэ искусство - уран зураг - амаршалнабди! Нүхэд, ура!..

- Бокалнуудаа дүүргэжэрхихыетнай гуйнаб, Василий Иванович хундагын оёрто шабхаруушьё үлөөнгүй тогтоожорхил!

- Энэ һаһандаа гансал ууха, үуха, үшөө дахин ууха гэжэ бултанһаа түрүүн ойлгооб!.. Бэшэниньшьё даа дуун соо охидол юуншьё бэшэ, - Валерка Богото энэ һаһандаа һанажа ябаһан бодолоо элирхэйлэбэ.

Вася хэндэшьё аргадүүлбагүй. Архья шэмэн һагад уужархёод, стаканаа хушудаба. Хамсыгаараа амаа аршаба.

- Нүхээсэлгын түлөө энэниие барибаб.

- Ёһотой эрэ! Зурагуудыень музей соо хараа һэн гүш? - Димка тээшэ тонгойн, Рашид хураба.

- Маанарые экскурсида абаашаа һэн.

- Зай, үшөө хэжэрхигты. Василий Иванович, танда үгэ!

- Хайшаа яарабат?

- Манай хэмдэ түргэһэн хүрэ!

- Бишни түрүүн бургааһан доро орошохолби!

- Эхэ газарһаа холо мухарихагүйш даа. Булта Вася тээшэ харасануудаа шэглүүлбэд. Атаархамурматайгаар ууна даа. Стаканаа хүмэрюулжэрхихэтэйнэ зэргэ досоохи шэнгэниинь хоолой руунь гансата доошоо урдан орошобо. - Хоёрдохой духарягай һүүлээр даруулдаггүйб!.. Тойрожо һууһан нүхэдын мифэрэлдэбэ. Вася ута гарнуудаа хоёр тээшэнэ дэлин дэбижэ, өөһэдынгөө гимн таташаба:

Хүрээ шүүрэн бариба, хүрээ бариба,

Хүрээ шүүрэн бариба, хүрээ...

Нүхэдын эбтэйгээр дахалдан дуулдаба. Гимн дууниинь "Раскинулось море широко" гэнэн дуунай аялгар гүйсэдхэгдэдэг. Гансал хэнэйшьёб даа хүрээ шүүрэн бариһан тухай ото дабтажа, ороһотой хуушанай дуу дуулаһандал, дууһагай удаан дуулагдаха аргатай. Афанасай бүдүүн хоолой илгарна. Нээрээл, Шаляпин! Энэ зэргэсүүлгэдэ тэрэ омогорхон урмаша-

даг. Булта урданайхяараа. Шог ёгтонуудыньшьё, дуунуудыньшьё. Ногтуу галзуугаар обооролдогшод хэниинь хэн гэлтэгүй адлихан. Нэгэл юүмээ арба дахиншьё дабтаа хадаш энээдэтэй, онсо өөрсэ шэнгээр үзэгдэхэ.

Наратай сэлмэг үдэр эхилжэ, Пронькын нүдэд аниралдажа захалба, тэрэ ойлгогдошогүй һонихоноор мифэрээд, хажуу тээшэ хүмэршээбэ.

- Проня, табан лэ минута, - гэбэ Афанас.

- Табан минута, - арай шамай хэлээ хүдэлгэн дуугараад, Пронька нүдөө анишаба. Бусадын архиин охиндо үшөөл абтанагүй хэбэртэй, Рашид Валерка хоёр Димкые нүдэнэй сээсгы шэнгээр найдамтай наринаар харанад. Мүнгэтэй хүнөө алдажархихаяа айна ха юм.

- Одоол дуундал дуун даа, - Рашид Димка тээшэ харан энээбхилнэ, - ёһотой философско дуун. Нухаар, бодоод үзыш, энэ шүдхэр анахайшни юүндэ хүрээ шүүрээб, аа?

- Энээдэтэй!..

- Ээ, бүргэдүүд, юүндэ хүрээ шүүрэн абааб гэжэ Димка бидэ хоёр асуужа байнабди.

- Шамайе, тэнэг, сохижорхихын түлөө!

- Шабар мээнгэ асуудалнуудые һурахагүйһи түлөө!

- Долдоонууд! Мүлгидөөгүй дүнгээ тэнэгүүд, зерлиг мунхаг түнгүүсүүд!

Манда бултандамнай хүүр малтахада хэрэгтэй! Кешэтэй адли хүлнүүдээ жиижэрхилбэнай, тэрэ хүрээш хэрэгтэй болохо.

- Зайл һэн бээш, Рашид, ши ондоо опероһоо ари эхилбэш, - гэжэ Толя хэлэбэ.

- Шиний "хүлөө жиихэдэ" болохо, харин бидэ сэнгэлгээ үргэлжэлүүлхэмнай, - Валерка Толиие дэмжэбэ.

- Аһаа, тиихэдэ дурагуйлта? - Рашид энээбэ. - Димка бидэ хоёр үшөө нэмэхэ юүмэхэнтэйбди, таанар һабарнуудаа хүхэгты, - Рашид хойноо нюуһан шүлээ гаргаба.

Нүхэдын мифэлээшэбэ, харин Димка шангаар энээбэ, эдээнэйш юүмэниинь хуу энээдэтэй, наадатай. Хэн хэндээшьё нээрээһээ сүхалданагүй. Факторинуудта архи тад ондоогоор уудаг. Тэндэш хуу юүмэниинь юрынхээр хэгдэдэг, ямаршьё энээдэ наадан, һонин хөөрэлдөөн болодоггүй, ноготороо уугаад лэ, тиишээ унашадаг. Хүнүүд ямаршьё зорилгогүй, тархидаа тарья татаха уршагта ябадал бэдэрэн, үйлсөөр урагша хойшоо ябуулдаг. Тиигээд алба наншалдажа һаладаг.

- Жаргалайнаа дүүрэн байхын тула цыганска романс хангюурдажархия, - Толя Афанас тээшэ хараба.

- Заа! Дахин хэжэрхигты! - Афанасай нюур мүнсышөөд, залуу, урихан һайхан болошоһондол харагдаба. Нүдэдын өөһэдын мэдэрэлгүй энээлдэжэ байһандал, хүсэл һанальһын огторгойдо хүрэхөөр, һарбайһан аягыень гартаа абажа, бөө мүргэлтэнэй нэгэн хадаа хургаа архида дүрөөд, хангайн эээдтэ үргэбэ. Васитай аб адлиханаар архитай аягаа ама руугаа хүмэрюулжэрхибэ.

- Үү-һэ-һэ-һэ! - уралнуудаа аршажархёод, репетицидэ байһан юүмэдэл хоолойгоо заһаба: Э-э-э... а-а-а... Гоё даа! "Хара нүдэд" ("Очи чёрные").

Энэ дууниинь хуушан репертуарһаашье һаа, мүнөөдэрэй тэжээгшэ ба уһалагша эдир залуу Димэдэл хуу һонин байба. Афанас болон тэрээнэй компани баян ороһоние алдажархихаһаа айжа, тухаараа оролдоно ха юм. Зүб лэ даа: мүнгэнэйл байгаа һаа, ямаршьё хүгжэм захигдаха. Аалин бүглүү газартахи үхээр дээгүүр танил аялга дагуулан, хадхуур үгэнүүд суурятаба:

- Дүб модонһоо яшал модоной набһаһад унана, һалаабша маа,

һалаабша маа... Намжаа дулаахан үдэр наранай туяагаар соробхилно. Энэ дэлхэй дээрэ амиды ябахада, яһаншьё гоёб даа! Зун ямар жэгтэй, дабтагдашагүй саг бэ даа? Ямар үни хүлээлгээ гээшээб?

Эгээ иимээр лэ амтан хоол, янзын архи шэрэһэн томо онгосонуудай хамбы хүлээлгэдэг. Мүнөөдэрэйхитэй адли сээжэ дүүрэн алишьё һөөг доро "ресторан" эмхидхэн зохёожорхихош.. Теэд хойто зүгэймнай һайхан зун арайл ахир боһони. Үнгын шубуудай түрэ хуримайнгаа дуунуудые хүсэд дуулалдажа үрдингүй байхада, ондоо юүмэдтэ һанаа зоболгон дүүрээшэдэг: уурхай соогоо үндэгөө даралган, дальбараануудаа тэжээлгэн. Тэдээнэй дуунуудташьё үйдхар гажарал мэдэрэгдэжэ эхилнэ. Шубуудые хүрэтэрөө дэлхэй дээрэхи юүмэн бүхэн өөрын сагтай гэжэ мэдэнэ хаяа гэхээр. Харин эдэ нүхэдтэ юушьё хубилгаха дураниинь үгы. Үхээрин дундахи "ресторан" соогоо хоёрдохой зунаа найрлана - дуулалдажа, бага хүүгэд мэтэ оромоо алдажа һууна, хэбтэнэ, хурхиралдана. Түрүүшээр искусство - уран зурашад, дуушад, хүгжэмшад тухай хөөрэлдэдэг һэн. Мүнөө үдэр бүриин жэжэ бужа юүмэд тухайл хэлэ амаа дэлгээжэ, ехэнхи сагаа барана. "Үсгэлдэр үгөөбди даа. Гэртээ мүлхихөөр хүрэтэрни, гарнуудыемни хуу дэбһэн гэшхэжэ хаяа!"

- гэнэн Рашидай үгэнүүдые мээшээн, нулаханар энээлдэн дабтадаг. Энээнэ габшагай бэрхэ хэрэг болгожорхиходонь, заримшуулда ёһотой эрэ хүнэй ажабайдал шэнги һанагдадаг. Хэн, юун энээндэ эмээтэйб? Магад, интернадшьё эмээтэй. Түрэлхидын тэндэ үхибүүдээ эльгээхэдээ, гансал гэр бүлөө бэшэ, харин холын хойто зүгэй орошодой заншалта ажабайдалһаа таһалан холдуулна аабза. Гэр бүлэдэ тогтоһон журам, һанаа зобон оролдоглог, хайхаралга ба харюусалга хүмүүжүүлгэ үндэрөөрөө ходооро татагдажа хаягда. Гансашье энэ бэшэ. Эндэ архи хоолой руугаа шуджаха һууһан аханар энээдэ наадаггүй юүмэн тухай юүндэ бодоногүйб? Үдэр үнгэрөө - болоо, архи болон дуунуудтайгаар үнгэрөө - эрхим гэгшын үдэр! Нээрээ, хайшаа яараха юм? Урдаһи айхабтар һонин аад, ута гэгшын ажабайдал. Үрдигдэхэ! Үхэл тухай бодогдоношьёгүй, залуу һаһан ба үхэл - харша ойлгосонууд.

Хаа-яа, найрнуудай болон суглаануудай һүүл тээ тойрогой эмшээлгын гэр "галта уһанай" гэм эмээр ээлжээтэ хохидогшодоор дүүрээшэдэг: хутагадуулан, сабшуулан, хүлдэһэн, буудуулан хүнүүд. Ай, Богдо аа! - ойро зуураханайшьё һаа, тэлэрэлгэ болодог лэ гэбэ. Тиихэдээл энэ юу руу орошобобиб, юүгээ хэжэрхибэбиб гэнэн хожомдомол гэмшэл хэн нэгэнэйн тархида ородог ёһотой.

Баяр ГОМБОЕВ
Буряадшалба.

800 КАЗАХ ЭРГЭЭД МОНГОЛ УЛСЫН ХАРЬААТ БОЛОХЫГ ХҮСЧ БАЙНА

“Чөлөөт Европ” радио станцын салбар “Радио Азаттык”-ын сурвалжлагч Монгол улсын Баян-Өлгий аймагт оршин суугаа зарим казах иргэд Монгол улсын иргэншлээ сэргээхийг хүсч байгаа тухай мэдээлэл бэлтгэжээ. 24цаг.мн үг өгүүллийг орчуулан хүргэж байна.

Сүүлийн хэдэн жилд Монгол улсын Сиргэний харьяаллаас ямар нэг шалтгааны улмаас гарсан казахууд ерөнхийлөгч Ц.Элбэгдоржид хандан эргүүлэн авахыг хүсчээ. Тэд өөрсдийгөө Казахстаны луйварчдын золиос болсон гэж үздэг юм. Монголын харьяаллаа сэргээх нь Баян-Өлгий аймгийн казахуудын хувьд хүндхэн асуудал болоод байгаа учраас аймгийн ЗДТГ, ИТХ-ын дэргэд хоёр дахь удаагаа тусгайлсан ажлын хэсэг байгуулаад байна. Уг ажлын хэсгийн гишүүн, Баян-Өлгийн оршин суугч Шерхан Зейтинулы “Албан ёсоор 800 хүн бүртгүүлсэн ч бүртгүүлээгүй мөн төдий тооны хүн байгаа байх” гэж хэллээ.

“130 ХҮНИЙ ХҮСЭЛТИЙГ СУДАЛЖ БАЙГАА”

2012 оны 1 дүгээр сард Монгол улсын харьяалалд эргэж орохыг хүссэн хүмүүсийн тоо нэмэгдэж байсан тул Баян-Өлгий аймгийн засаг захиргааны санаачилгаар анхны ажлын хэсэг байгуулагдсан гэж Шерхан Зейтинулы ярьж байна. Энэ ажлын хэсэг 3 сар ажиллажээ.

Энэ хугацаанд Казахстаны иргэншил бүхий 307 хүн Монгол улсад амьдарч байгааг тогтоосон байна.

Энэ жил дахиад ийм ажлын хэсэг гаргасан. Өмнөх ажлаа үргэлжлүүлж байгаа. Би тэтгэврийн хүн. Гаальд ажиллаж байсан туршлагыг минь орон нутгийн удирдлага мэддэг болохоор надад энэ ажлыг даалгасан хэрэг. Эхний ажлын хэсгийн тогтоосон 307 хүнээс 130 нь ойрын хугацаанд Монголын иргэншлээ эргэн сэргээх болно гэж Шерхан Зейтинулы ярилаа. Түүний үгээр бол ажлын хэсэг мөн иргэншлээ сэргээх хүсэлтээ бичсэн хүмүүсийн бичиг баримтын бүрдүүлэлтэд туслаж байгаа гэнэ.

ЕСИЛЬ-КАРАГАНДА МУЖ ДАХЬ ШИЛЖИН ИРСЭН КАЗАХ ӨРХИЙН ХҮҮХДҮҮД. РАДИО АЗАТТЫК

Ажлын хэсэг есөн чиглэлээр ажиллаж байгаа. Энэ хүмүүс янз бүрийн л шалтгаанаар эргэж Монголд ирсэн байдаг. Нэг хэсэг нь эрүүл мэндийн, нөгөө зарим нь өөр бусад шалтгаанаар. Өөрсдөө ч мэдэлгүй Казахстаны иргэн болчихсон бүлэг бас бий гэж Шерхан Зейтинулы хэлэв.

“КВОТ АВАХЫН ТУЛД НАМАЙГ ДАХИН ГЭРЛҮҮЛСЭН”

Сурвалжлагч Монгол улсын иргэний харьяаллаа сэргээлгэх хүсэлт гаргасан “Казахстаны иргэн” болох гурван хүнтэй холбогджээ. Өдгөө Баян-Өлгий аймагт амьдарч байгаа 56 настай Рахат Кайсарулы гуайн хэлж буйгаар бол хугацааг нь сунгуулахаар өгсөн паспортыг нь хэн нэгэн ашиглачихжээ.

-2001 онд би гадаад паспортоо сунгуулахаар иргэний бүртгэлийн газарт өгсөн юм. Намайг дахин гэрлүүлж шинээр ам бүл болгоод, нэр дээр маань долоо найман хүүхэд бичиж, Казахстанд амьдрах квот авахын төлөө бичиг баримтыг маань ашигласан байсан. Ойрын хугацаанд гадаад явах бодолгүй байсан учраас паспортоо эргүүлж авахыг яарахгүй байлаа л даа. 2010 онд Казахстаны иргэн болохыг минь надад мэдэгддэг байгаа. Эхнэр, найман хүүхэд маань Монгол улсын иргэд шүү дээ. Одоо тэгээд ерөнхийлөгчид хандан Монголын харьяаллыг маань сэргээж өгөхийг хүссэн өргөдөл биччихээд байж байна гэж Рахат Кайсарулы ярьж байна.

Монголын оршин суугч, 29 настай Асемгуль Куамергенкызы ч бас “өөрөө ч мэдэлгүй Казахстаны иргэншил авчихсан”.

Асемгуль Куамергенкызы Баян-Өлгий аймаг дахь Сарсен Аманжоловын нэрэмжит Дорнод Казахстаны их сургуулийн салбарт санхүү бүртгэлийн чиглэлээр хоёр жил сурчээ. 2005 онд тэрээр хичээл сурлагаа үргэлжлүүлэхээр Усть-Каменогорск руу шилжсэн байна.

Казахстанд ирээд “их сургуулийн удирдлага болох Карлыгаш Конбаевагийн үйл ажиллагааны золиос болсон” гэж Асемгуль Куамергенкызы ярьдаг.

Эхний хичээлийн жил Конбаева Карлыгаш биднээр янз бүрийн бичиг баримт дээр байнга гарын үсэг зуруулдаг байсан. Орос хэл мэддэггүй байсан болохоор өгсөн бүх юман дээр нь гарын үсгээ зурна. Тэгээд ч бидний бүх бичиг баримт түүний гарт байсан юм. Сүүлд мэдэхнээ тэр эмэгтэй шал өөр бичиг баримт дээр гарын үсэг зуруулж, өмнөөс маань Казахстанд шилжин суурьших квот авдаг байсан юм билээ. Төгсөх жил намайг Казахстаны иргэн болгосон тухай мэдэгдсэн. Би өөрийн гараар тийм өргөдөл бичээгүй болохоор иргэншил надад хэрэггүй ээ гээд орхиод ирсэн. Эргээд ирсэн, намайг Монголын харьяаллаас хасчихсан байдаг. Одоо ажил ч үгүй, иргэншил ч үгүй гэртээ сууж байна. Сая өргөдөлөө ерөнхийлөгчид явууллаа. Зургаадугаар сараас өмнө энэ асуудал шийдэгдэх байх гэж Асемгуль Куамергенкызы хэллээ.

ИРГЭНШЛИЙН ЭРЭЛ ДЭХ КАЗАХУУД

“БИЧИГ БАРИМТЫГ ХУУЧИН ПАСПОРТООР БҮРДҮҮЛСЭН”

“АЗАТТЫК”-ын уулзаж ярилцсан гурав дахь хүнийг Куаныш гэдэг. 2001-2009 онд Павлодар мужид амьдарч байжээ.

-2007 онд би Казахстаны иргэн болох хүсэлтээ гаргасан юм. Гэвч 2009 онд бие муудаад Монголд буцаж ирсэн. Намайг буцаж явах хүртэл иргэншил олгох зөвшөөрөл гараагүй байсан л даа. Тийм болохоор эндээ би гар дээрээ байсан монгол паспортоороо амьдарч байсан. Хожим том хүүгээ дунд сургуулиа төгсөхөд цааш нь дэвшүүлэн сургахаар болоход тэр маань Казахстаны иргэн болчихсон байсан. Одоо гурван ч хүүхэд маань сургуулиа төгслөө. Гурвуулаа цаашаа дэвшиж суралцаагүй. Би өөрөө Баян-Өлгий аймгийн холын суманд, хувийн компанийн гагнуурчнаар ажилладаг гэж Куаныш ярилаа.

Шерхан Зейтинулы ярьснаар, хоёр дахь удаагаа байгуулагдсан ажлын хэсэг Монголын иргэншлээ цуцлуулсан ч Монголд амьдарсаар байгаа хүмүүсийн жагсаалтыг тодруулж байгаа ажээ.

Өнөөдрийн байдлаар бүртгэгдсэн иргэдийн тоо 800 байна. Энэ тоо хоёр дахин өсч мэднэ. Алс хөдөө амьдардаг олонх хүн иргэншлээ цуцлуулснаа мэдэх ч үгүй явж

байж болох юм. Хүмүүс нэмэж ирж, бүртгүүлсээр байгаа гэж Шерхан Зейтинулы хэлэв.

Түүний үгээр бол Монголд хуучин паспортыг сольсны дараа хуучныг эзэнд нь үлдээдэг юм байна.

-Зарим хүмүүс үүнийг ашигладаг. Хол хөдөө амьдардаг хөгшчүүлийн паспортыг 20-30 мянган тэнгээр (Казахстаны мөнгө. Ойролцоогоор 190-270 мянган төгрөг. 24 цаг.мн) худалдаж авна. Дараа нь тэр бичиг баримтуудаа авч Казахстанд очоод өмнөөс нь квот авчихна. Ингэж олон өвгөн Казахстаны харьяат болсон байдаг. Казахстаны талаас гаргаж өгсөн нэрсийн жагсаалтын дагуу Монгол улс автоматаар иргэншлээсээ хасдаг. Засгийн газрын нийгмийн халамжид олон хүн ингээд хамрагдаж чадахгүйд хүрч байна гэж Шерхан Зейтинулы иргэншлээ алдсан хүмүүсийн талаар бодлоо хуваалцлаа.

Монгол улсын шадар сайд асан, түүхч Зардыхан Кинаятулы Монголын казахуудын мэдээллийн портал сайтад өгсөн ярилцлагадаа 1992-1993 онд Монгол улсын казах иргэдийг тоолоход 131 мянга байсан гэжээ. “Тэднээс 80 мянга нь Казахстан руу нүүсэн” гэж тэр хэлэв.

Асемгуль Куамергенкызын хуучин сургуулийн эрдэм шинжилгээний удирдагч Карлыгаш Конбаева хэний ч нэр дээр квот аваагүй гэж байна.

-Би гурван хүүхэдтэй. Үнэхээр квот авчихсан бол үр хүүхдээ жаргахыг үзэхгүй хүн, би. Нөхөр маань Монголоос ирсэн казах хүн. Энд ирсээр Асемгуль Куамерген нөхөрт гарсан болохоор нэг жил өнжиж сургуулиа төгссөн. Үнэнийг хэлэхэд Асемгулийн өмнөөс илүү жилийнх нь сургалтын төлбөрийг би өөрөөсөө гаргасан. Усть-Каменогорскт амьдардаг эгч нар нь цагаачлалын албанд намайг шалгуулахад түүний өмнөөс би квотын мөнгө аваагүйг тогтоосон юм. Эздийнх нь зөвшөөрөлгүй ямар ч бичиг баримт би бүрдүүлээгүй. Асемгульд диплом авахад нь л тусалсан гэж тэр ярьж байна.

2010 оны тооллогоор Монгол улсад 101 мянган казах амьдарч байгаа тоо гарчээ.

2000-аад оны дундаас Казахстан улс оралман буюу шилжин ирсэн казах үндэстнүүддээ үзүүлэх хөнгөлөлийн дүрмээ өөрчилж, орон сууцны оронд мөнгө өгөх болжээ. Засгийн газрын квотоор ирсэн гэр бүлийн гишүүн бүрт тодорхой мөнгө буюу 1000 орчим ам.доллар гаргах болсон байна. Чухам энэ нь хилийн чанадад амьдарч байгаа казахуудыг “эчнээгээр” квотын жагсаалтад оруулж, хууль бусаар мөнгө олдог луйврын тогтолцоо буй болгоход түлхэц болжээ.

2011 оны 12 дугаар сарын 22-нд Казахстаны Засгийн газар 2011-2014 онд жил тутам 10 мянган цагаач казах өрхөд квот олгох шийдвэр гаргасан билээ. 2012 оны 4 дүгээр сарын 23-нд засгийн газар энэ шийдвэрээ эргэн цуцалсан байна. Квот зогсоосноос шилжин ирсэн олон хүн бэрхшээлтэй нүүр тулав.

Албан ёсны мэдээгээр 1991-2011 онд гадаад орнуудаас 800 мянга гаруй казах Казахстанд нүүн иржээ. Тэднийг Казахстанд оралман гэдэг.

ОШОРВААНИ БУРХАНДАА МҮРГЭЖЭ, МҮРЫСӨӨН ЭХИЛЭЭ

Улаан-Удын соёлой болон спортын «Дружба» байшан соо Сагаан Дара Эхын буянда хүртэхын түлөө буряад барилдаанай мурьсөөн үнгэрхэн амаралтын үдэрнүүдтэ үнгэрбэ. Тэндэ республикын аймагуудай, хүршэ Эрхүү можын болон Забайкалийн хизаарайхид суглараа. Гайхалтайнь гэхэдэ, монгол тамиршад угы байгаа.

Сагаан Дара Эхэ Буддын шажанай ёһоор, Россиин хүтэлбэрилэгшэдэй сахюусан гээд хэлэдэг бшүү даа. Заншалта болоһон мурьсөөндэ олон жэлэй туршада эрхим тамиршад суглардаг юм. Энэ удаа бээ туршаха-яа үргэн Буряад ороной дасангуудай ехэ, багагүй 500 гаран тамиршад хабаадаа. Нээлгын баяр ёһололдо түрүүшынхиеэ республикын Толгойлогшо болон Арадай Хуралай Түрүүлэгшэ хоёр хабаадалсаа. Вячеслав Наговицын үбэ абахадаа, иигэжэ хэлээ: «Би Буддын шажанай заншалта Сангада, Бандида хамба

лама Дамба Аюшеевтэ ехэ найниие хүргэхэ байнаб. Спортын найдэр эмхидхэжэ, эдир үхибүүдые дасанай мурьсөөнүүдтэ хабаадуулалсажа, наһанайнь түрүүшын алхамуудые урмашуулна гээшэ. Үхибүүд эндэ тэндэ нула ябанагүй, барилдаагаар бэээ һорижо, эрхимүүдэй тоодо орохо гэжэ шармайна», - гээд Буряадай Толгойлогшо хэлэнэ.

Россиин Буддын шажанай заншалта Сангын Бандида хамба лама Дамба Аюшеев хабаадагшадта болон харагшадта ута наһа, зөөлэн сэдхэл үршөөжэ, Буда бурханай нургаалые саашань дэлгэрүүлжэ, буян хэшэгтэй ябахыень үрээгээ.

Россиин Буддын шажантанай Санга энэ мурьсөө үндэр хэмжээндэ үнгэргөө гээд хэлэлтэй. Танхимаар дүүрэн зон суглараа. Халуун альга ташалган доро бүхэшүүл гаража, бүргэдэй хатар эрхимээр хатараад, барилдаашадые харадаг Ошорваани бурхандаа мургэжэ, тэдэнэр барилдаага эхилээ бэлэй. Мурьсөөн олим-

пиин дүримүүдээр үнгэргэгдөө.

Хабаадагшадтай тоо 500-һаа үлүү гараа. Ехэ олоор эдир барилдаашад аймагуудһаа ерээ. Эдиршүүл 9 шэгнүүртэ хабаяа туршаа. 30 кг шэгнүүртэ - Этигэл Жамбалов, 35 кг шэгнүүртэ - Дамдин Батомункуев, 40 кг шэгнүүртэ - Чимит Жамсаранов, 45 кг шэгнүүртэ - Денис Данзалов, 50 кг шэгнүүртэ - Булат Баясхаланов, 55 кг шэгнүүртэ - Алексей Мантатов, 60 кг шэгнүүртэ - Данил Цыбиков, 65 кг шэгнүүртэ - Самадан Михайлов болон 65-һаа дээшэ шэгнүүртэ - Николай Очиров гэгшэд түрүү нууринуудые эзэлээ. Эдиршүүлэй дунда Хэжэнгын дасанай түлөөлэгшэд найн барилдаа. Тиигэжэ гурбан шэгнүүртэ түрүүлээ.

Олоной анхарал заншалта ёһоороо томошуулай барилдаан эзэлээ. Эршүүл гурбан шэгнүүртэ барилдаа. 63-да шанга тамиршад бии юм гээд мэдээжэ. Нэрлэбэл, Константин Цыренов, Солбон Раднаев, Мүнхэ Табутаров гэхэ мэтэ. Мэдээжэ Жаргал Дондуповай дүүниинь Баргажанай

дасанай түлөөлэгшэ Алексей Дондупов бэрхэ барилдаашан, теэд үнинэй түрүүшын нууринуудые эзэлдэггүй бэлэй. Энэ удаа финалда орожо, Гээтын дасанай Арсалан Цыренжаповые шүүжэ, түрүүшын нуури эзэлээ. 75-да шанга тамиршад олон байгаа. Энэ шэгнүүртэ барилдадаг зон олонхын бэээ хэбтэнь оруулжа, хэдэн литр хүлһэ адханан байха. Ганса Иван Гармаев 7 кг хаяжархёоб гээд хэлэнэ бэлэй. Дэмы тиигээгүй. Юундэб гэхэдэ, финалда орожо, Хурамхаанай дасанай Артём Раднаевтай уулзаа. Удаан саг соо хоёр хүршэнэр барилдаа, теэд аза талааниинь Иван Гармаевтай талада байгаа. Хүндэшүүлэй дунда гол уулзалгада Захааминай Ринчин Санжиев ба Агын дасанай Цыбик Максаров хоёр гараа. Баһал удаан саг соо барилдажа, Цыбик Максаров илан гарлай. Мүнөө иигээд лэ дасанай эмхидхэдэг «Эрын гурбан нааданай» мурьсөөнүүд эхилбэ гээшэ.

Э. РАДНАЕВ.

Агуу Илалтын 68 жэлэй ойдо

ДАЙНДА ХАБААДАГШЫН ҮНЭМШЭЛГЭГҮЙ...

(Баатар сэрэгшэ Н.Л.Банзархановай найхан дурасхаалда)

Энэ дурсалгаяа юрын аад, ехэ эрэлхэг зоригтой хүндэ зорюулнаб. Бүри үхибүүн наһанһаань хүдөөгэй хүшэр ажалые хэжэ һураһан, хүдэржөөд, хүрөөтэй дайнай гал дүлэн соогуур хоёр жэлэй туршада ходооро гараһан, дайнай һүүлээр табан жэлэй хугасаада Эхэ оронойнгоо амгалан байдалые хамгаалжа, сэрэгэй албанда ябаһан, бүхы наһаяа үнэн сэхээр хүдэлжэ, арад зонийнгоо аша туһада сум зорюулһан Никита Лупсанович Банзарханов тухай хөөрөхэм.

Хадата Захааминай Санага нууринда 1927 оной августын 6-да Лупсан, Дулма Банзархановтанай гэр бүлэдэ түрэнэн юм. Лупсан эсэгэнь хасагуудай үри наһанан байгаа. Элинсэгүүдын Росси Монгол хоёрой хилэ харадаг албатай хэн.

1937 оной хамалганда Лупсан эсэгэнь хосороо бэлэй. Нүрөөтэй тэрэ үеэр Буряад-Монголой АССР-эй засаг түрын хүтэлбэришые хардалгада орожо, түрмэ шорондо хороогдоһон гээд мэдэнэбди. Хамалган хашалган бүхы орон соогуур, холо захын нютагуудташые хүрээжэ, гэр бүлэнүүдые үншэрүүлээ бэлэй. Дулма Банзарханова гурбан хүүгэдээ гансаараа үндылгэхэ баатай болоһон юм.

Никита хүбүүн Ламажап, Доржи-Ханда дүүнэрээ тэжээхын тула 10 наһатайһаань "Коминтерн" колхоздо хүдэлжэ эхилээ. Наһаар багашые наа, шамбай шиираг бээтэй Никита бүхы шадалаараа оролдожо, даалгагдаһан ажалаа хэдэг лэ хэн. Нүбэлгэн һонор хүбүүн колхозой ажалда наатабашые, дайнай эхилхэнээ урид 7 класс дүүргэжэ үрдибэ. Эршүүлэй дайнда мурдоһоной һүүлээр, үбгэд, эхэнэрнүүд, эдиршүүл үлэжэ, бүхы ажалаа хэдэг бэлэй. Иимэ эрхэ байдалда Никита Банзархановай үетэн тон эртээр хүдэржэнэн, бэээ хүсэнэн байха юм.

1944 оной август соо 17 наһатай Никита хүбүүе уялгата сэрэгэй албанд татаба. Богони болзорой нууралсал гараад, сэрэгэй харуулда алба гарахаар эльгээгдэнэн байна. Сэхэ фронт эльгээнгүй, харин байлдаануудай бо-

ложо байһан шэг руу ошоһон ашаануудые харууһалхыень гүлмэр залуухан хүбүүдые табихадаа, баһал хайрладаг хэн ха.

Европын олон гүрэнүүдтэ, манай Совет Армиин байлдаһан газарнуудта эшелонууд бүү зэбсэг, гутал хубсаһа, эдээ хоол асаржал байгаа. Эшелонуудай ябаһан замда дайсад довтолдог, бомбододог хэн. Тибэ яабашые, Никита Банзарханов Агууэхэ Илалтые амар мэндэ угтажа, дайшалхы нүхэдтэйгөө гүн сэдхэлһээн баярлаһан байгаа.

Харин зүүн зүгтэ шэнэ дайнай гал дүлэн улабхилжа, фашис Германие дараһан сэрэгүүд дахинаа эшелонуудта нуугаад, үргэн ехэ СССР гүрэнэйнгөө хизаар дайдые нэтэ отолон ябажа, зүүн хилэнүүдтэ хүрээбэ. Маньчжуриин газар дайдаа болоһон байлдаануудта манай сэрэгшэдые бүхы хэрэгтэй юумээр хангаха даабарияа Никита Банзархановай алба хэдэг зэбсэгтэ харуулай часть бүримүһэн дүүргэжэл мэдээ. Зүүнурда Азиин эзэмдэнэн Японой миллион сэрэгшэдтэй Квантун армиин бута сохиһон гайхамшаг Совет Армиин толотомо Илалтада эрэлхэг сэрэгшэ Никита Банзархановай хубита баһал

байхал даа.

1945 оной сентябриин 1-дэ "Миссури" гэжэ США-гай далайн ехэ онгосо дээрэ дайнай дүүрэнэн, Япон гүрэнэй диилдэнэнэ мэдэрхэн тухай данса дээрэ гарнуудаа табиһанай һүүлээр Дэлхэйн хоёрдохи дайн одоошые дүүрэнэн түүхэтэй. Баатар манай сэрэгшэд гэртээ бусажа эхилээ. Харин сэрэгшэ Никита Банзархановай албан үшөөл дүүрээгүй хэн. Германиһаа Совет орон руу элдэб техникэ, эд бараатай эшелонуудые харууһалан үдэшэдэг байгаа. 5 жэлэй туршада сэрэгэй жагсаалда ябаха үедөө жолоошоной мэргэжэлдэ һураһан байна. Автомашинын жолоо бариһан Никита Банзарханов дайнай үедэ һандаргагдаһан хото, хүдөө нууринуудые дахинаа бодохоо хэрэгтэ өөрынгөө хубитые орууһан юм.

"Германиин илаһанай түлөө", "Японыин илаһанай түлөө" медальнуудтай ахалагша сержант Никита Лупсанович Банзарханов аяар 7 жэл боложо, түрэл нютагаа, хайрата эжыдээ, дүүнэртээ бусажа ерээ хэн. Дайнай һүүлээрхи хүндэ хүшэр эрхэ байдалда ажаһуудалаа зохоёхо, дүүнэрээ үргэхэдэ эжыдээ туһалха үүргэ аха хүндэ хүртөө гээшэл даа.

Захааминай аймагай райпотребсоюзай ЗИС-5 түхэлэй машинын жолоошон болоод, Улаан-Үдэһөө Цахирта, мүн аймагай нютаг нууринуудта ашаа зөөдэг хэн. 1952 ондо Цырен-Долгор Будаевна Убашееватай хуби заяагаа холбожо, гэр бүлэ болоһон юм.

"Коминтерн" колхоз ГАЗ-51 түхэлэй ашаанай хоёр машинатай боложо, Никита Банзарханов, Фёдор Бандеев жолоодобо. Фёдор Бандеев дайнда зүүн хүлөө үбдэгһөө дээгүүр тайрууһаншые наа, машинадаа гарай сцеллени тааруулаад, ядамаггүй жолоодогшо бэлэй. Никита Лупсанович гэр барижа, Света, Валера зээнэрээ үргэхэһөө гадна Дулма эжыгээ, Цыбик хадам эхээ тэдхэдэг хэн. Мүн эсэгынгээ эгэшые харалсадаг ехэ найхан сэдхэлтэй хүн байгаа. Магазинда наймаашанаар хүдэлдэг Цырен-Долгор Будаевна нүхэрнын ехэ ажалша, шуран бэрхэ хадаал иимэ олон гэртэхинээ найжалжа, гэр бара-

агаа өөдөн татажа үрдидэг, шададаг байгаа ха юм.

1959 ондо Никита Лупсанович Улаан-Үдэдэ партийна нуруули дүүргээд, түрэл колхоздоо парткомой секретарьяр хүдэлбэ. Наһатай болобошые, эрдэм шуудалха эрмэлзэлын диилэжэ, Буряадай хүдөө ажахын институтдай зоотехническэ факультет заочноор дүүргэбэ. Ажалдаа эршэтэй, урагшаа һанаатай Н.Л.Банзархановые "Дружба" колхозой түрүүлэгшээр томилбо. 5 жэл соо эндэ хүдэлөөд, Цахирай сельсоведэй түрүүлэгшээр томилогдобо. 1979 ондо Никита Лупсанович Улаан-Үдэдэ "Бурятколхоз-проект" институтдай директорэй орлогшоор, Механизациин управлениин даргын орлогшоор наһанайнгаа амаралтада гаратараа хүдэлөө.

Дайнай жэлнүүдэй хойшолон гаража ерээд, ехээр үбдэнэнэй һүүлээр 73 наһан дээрээ Никита Лупсанович энэ дэлхэйтээ хахасаһан юм. Үнэн сэхээр Эхэ орондоо алба хэнэн сэрэгшэ Никита Лупсанович Банзарханов Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнда хабаадагшын үнэмшэлгэгүдөө, магад, голхордогые байгаа. СССР-эй Оборонын министрствэдэ оло дахин бэшэг эльгээхэдэнь, нэгэшые муртэй харюу үгөөгүй хэн. Жэшэнь, 1983 оной июлиин 20-ой харюу соо тус министрствын кадрнуудай управлени "сэрэгэй ашаа харууһалдаг сэрэгшэд СССР-эй Зэбсэгтэ Хүсэнүүдэй бүридэлдэ ородоггүй юм" гэжэ тодорхойлһон юм. Номгон даруу зантай Никита Лупсанович сүүдтэ хандангүй орхиһон байна.

Цырен-Долгор Будаевна хайрата нүхэрэйнгөө найхан дурасхаалые нунгинаар сахижа, хүүгэдэингээ, аша гушанарайнгаа аша туһада оролдожол байдаг. Хатуу шэрүүн тэрэ үеын амиды гэршэнэр, амгалан мэндэ, ута наһатай, удаан жаргалтай һүүхатнай болтогой!

Владимир СОКТОЕВ, Буряадай барилгашан-ветерануудай нэгэдэлэй президент, Россиин ба Буряадай габьяата барилгашан, Россиин хүндэтэ барилгашан.

ИВАЛГЫН ДАСАНАЙ ЗУРХАЙ

Гарагай 2, апрелин 29, монгол харын 19.

Энэ үдэр ажаминаралай хүсэн нэмэдэг. Наһа утадхаха, олзо арьбадхаха, эмнэлгын газарнуудта ябаха, нютагай аршаануудта сүршэгдэхэ, эм дом уужа эхилхэ, уһанай арга эхилхэдэ, бэри буулгахада, хүшэр ажал эрхилхэдэ, мал худалдаха, барилга, харгын ажал эрхилхэдэ, аяншалгада найн. Нохой, Хулгана жэлтэндэ найн, Морин, Хонин жэлтэндэ урагшагүй үдэр.

Энэ үдэр үһэ абабал, наһан ута болохо, найн хүнтэй ушарха.

Ивалгын дасанда нүгшэ-хэдэй түрэлөө олохын түлөө "һуга намши" хурал үглөөнэй 9 саһаа хурагдаха.

Элүүр энхэ ябагты!

Гарагай 3, апрелин 30, монгол харын 20.

Энэ үдэр мал гаргахата найн үдэр. Гэрлэжэ, олон зонной урда хэрэг, ёһолол эрхилхэ, эмнэлгын арга хэхэдэ муу. Могой, Морин, Хулгана, Гахай жэлтэндэ урагштай. Бишэн, Тахья жэлтэндэ урагшагүй байжа болохо.

Энэ үдэр үһэ абабал, үлэн байдал тохёолдожо магад.

Ивалгын дасанда сэдхэлэй ба ажабайдалда харша үйлэ усадхахын түлөө "Заһалай найман ном" гэнэн хурал үглөөнэй 9 сагта уншагдаха. нэргылэмжэтэй байгты!

Гарагай 4, майн 1, монгол харын 21.

Энэ үдэр уншалга бүтээхэ, найр наада, тамирай мүрысөө, залуушуулай наада эмхидхэхэ, шэнэ хубсаһа худалдан абаха, нюур бэээ шэмэглэхэ, шэнэ тушаалда һууха, наймаа хэхэдэ найн.

Хулгана, Гахай, Үхэр, Нохой жэлтэндэ найн. Могой, Морин жэлдэ түрэгшэдтэ урагшагүй байжа магад.

Энэ үдэр үһэ абабал, шарай найжарха, амгалан байдал тогтохо.

Гарагай 5, майн 2, монгол харын 22.

Энэ үдэр сүүдэй зарга эрхилхэдэ, хулгайшад болон хуули хазагайруулагдадые

номгоруулхада найн. Сэрэгэй хэрэг эрхилхэ, газар малтаха, хура бороо дуудаха, хада дабаха, аяншалха, операция хүүлэхэ, нүгшэхэдэй буян эмхидхэхэ, бэриие буулгахада муу. Бар, Туулай, Могой, Тахья жэлтэндэ найн. Үхэр, Луу, Хонин жэлтэндэ муу.

Үһэ абабал, эдэе хоол, зөөри олодохо.

Гарагай 6, майн 3, монгол харын 23.

Маани мэгзэм уншаха, Сахиусадта, Лусадта үргэл хэхэдэ, түрэ наада, оин баяр, залуушуулай наада, тамирай мүрысөө эмхидхэхэ, шэнэ хубсаһа абаха, бэлэг бариха, урьһаар үгэхэ, үбшэнтэниие түрүүшынхией сэбэр агаарта гаргаха, бэриие буулгахада найн. Хонин, Бишэн, Тахья, Могой жэлтэндэ найн. Бар, Тахья жэлтэндэ урагшагүй.

Энэ үдэр үһэ абабал, алдар суутай болохот.

Гарагай 7, майн 4, монгол харын 24.

Шэдитэ хүсэтэй үдэр. наһан, хүсэһэн хэрэг түргэн бүтэсэтэй байха. Бурхадай магтаал уншаха, найн хэрэг, шэнэ барилга эрхилхэ, суглаа, зүблөөнүүдые үнгэргэхэ, тарилга хэхэ, худалдаа наймаа, найр наада, нүхэсэхэ хэрэгүүдтэ урагштай.

Үхэр, Бар, Туулай жэлтэндэ найн. Хулгана, Гахай жэлтэндэ урагшагүйшгэ. Үһэ абабал, үбшэн тохёолдожо магад.

Гарагай 1, майн 5, монгол харын 26.

Дээдын хүсэндэ гуйлга бариха, ажана тэнюун байдалай түлөө мүргэхэ, нүгшөө арюудхаха, шэнэ хубсаһа, эдэе хоол, мал худалдан абаха, бэриие буулгаха, сэнтэй данса, ажал хэрэг эрхилхэдэ, урьһаламжа эрихэдэ, тарилга эрхилхэ, нигүүлэхы хэрэг үйлэдэхэ, газар дээрэ хүдэлмэрлэхэ, һамга абаха, амитадые хүндэ үгэхэдэ найн. Луу, Бишэн, Хонин жэлтэндэ найн. Гахай, Туулай, Хулгана жэлтэндэ урагшагүй.

Энэ үдэр үһэ абал, аза талаан, жаргал тудаха.

ИТГЭЛИЙН ХАМБЫН ЗАХЯАНУУД

Апрелин 17

Нэг ород эхнэр газрын талмай хэмжиж байгаад: "Ширноведение", - гэж хэлэнэ. Мэн сая хийсэн шудхамал бетон хэрэлсыгээр нэг шат доошоо буугаад: "Стрелка", - гэж хэлэнэ. Зэргэлээд, хоёр-гурван ламнар зогсоно. "Энэ газар Цагаан өвгөний газар мөн", - гэж Итгэлийн Хамба айлдана.

Барилга, ургамалнуудыг тарилга, хойноос нь харууслаг, хүнүүдийн, амитадын ажибайдал хангалга гэх зэрэг газарти холвоотий хамаг юум – хүн, амитадын ажибайдал, амьдрал хоорондоо холвоотий, мөн аль нэг эрдэмтий харилцаатий. Мөн бас Газрын, малын өржөлийн, гэр бөлийн амгалангын, олзо, баялагын эзэн сахюусан – «Цагаан Өвгөний холвоотий.

Өнөөдөр геодезист эхнэрийг, хэдэн ламнарыг Багш харуулав. Гурван өдрийн урда Ивалгын дацанд шинэ Цогчен дуганы барилгын эхэлсэн учраар баясаж, омгорхож байснаа, энэ хэрэгийг адислаж байснаа үзүүлнэ шуу.

Одоогийн Цогчен дуган соо ирэгч хүн бүхэн Цагаан өвгөнд мөргөх, шүтэх аргатай бшуу. Мөн сар бүр Хамаг ан амитадыг өршөөдөг Цэцэн Мэргэн Сахиусан – «Цагаан өвгөнд зорюулсан хурал болодог шуу. Шинэ Цогчен дуганд энэ заншил үргэлжлүүлгэдэх.

"Энд шажингы эсэргүүцсэн утхатай юм бичээтий байн", - гэж хоорондоо ярилдана. Огторгойгы Идамуудийн (Бурхадын) агаар гэж нэрлэхийгээ болившуу", - гэж Итгэлийн Хамба айлдана.

Бурхан шажины аг тарнид (Ваджраяна) Идамууд бол тэдээнтий тарниин сахилнуудар холбоотий бүтээлчидт онц хүчтий шидь өршөөдөг Бурхад болоно. Эдэ бол Дуйнхор (Калачакра), Ямандага, Дэмчог, Дамдин, Сандуй болоно. Өөрөө Итгэлийн Хамба Ямандагын бүтээл хийдэг байгаа.

Тэрчлэн эрхим дээд техникти одоогийн цагт олон хүнүүд шажины тухай, хүнүүдийн ажибайдалд шажины дүүргэдэг үүрэг тухай харша муугаар номууд, статьянуудийг бичдэг, Интернеттэ тараадаг боллоо. Тийхдээ энэ учир Идам, бурхадүүд юртэмсэд огто үгы гэж ойлгосны хэрэггүй. Тэд сохон бий, хамаг амитаны зовлон гасалангуудийг тэд харана, хүнд цагт тус хүргэнэ бшуу.

2013 оны апрелин 11-д Буряад оронд Орос улсын Президент Путины залраж, Оросын Бурхан шажины Заншилт Сангхыг али болохоор дэмжих тухай хийсэн алван ёсны мэдүүлэг дээр хэлсныг элитээр гэрчилнэ шуу.

Бурхан, Номын замаас хүнүүдийн хадуураад байсныг энэ өдөр Багш харуулна шуу.

Апрелин 19

Хоёр хүн журнал хараж байтраа:

СУБАРГА БОДХООГДОХОНЬ

Заха холын Захаминай аймагай Эхин дээрэ оршодог, Буряад ороной 7 эрдэни зэндэмэнийн тоодо ородог, Үндэр Баабай гэнэн нангин шүтөөн уула дээрэ Даша Гомон субарга бодхоогдохонь. Даша Гомон гэнэн үгэ хадаа жаргалантай олон үүдэн гэнэн удхатай. Буддын шажанай найман ехэ субаргын нэгэниинь мүн гээд тоологдодог.

Ганса Захаминай аймагай бэшэ, бүхы Буряадай зон энэ субарга бодхоолгодо хабаадаха аргатай. Үндэр Баабай дээрэ субарга бүтээхын ажал захалагдаа, бумба нюугдаа.

Үргэлөө дамжуулха дуратай зон Цыбиков Бата ламада иимэ хаягаар хандажа болохо: Дээдэ-Онгостойн Хамбын хүмэ, 10-дахи гэр, утаһан: 89243996123.

Николай БАДМАРИНЧИНОВ

хэвлэлдэ бэлдэв.

Закаменск хотодо - Тамара Гомбоевна За-наевада: 89246541592, Үлэгшэн һууринда - Сэсэма Сергеевнада: 89244515583.

Оломиитэ зоноо энэ буянтай хэрэгтэ хабаадахыетнай уринабди.

МАГТААЛ

Буряадай арадай поэт Галина Дашеева-Базаржаповагай түрэн үдэртэ дашарамдуулагдана

Сабшаха зуураа холо харбана. Солотой арадаа магтан, Сагаа суурхуулна, Сагаан эдээгээ сүршэн, Сахиусадаа баясуулна.

Бэшэгэй удха эрхим шудалжа, Соёл, түүхын, ёһо заншалай Сохон оньһыень оложо, "Байгал" сониндоо гаргана. Олон жэлэй үедэ Үндэһэн хэлээ үргэн, "Дүхэриг -Үнэндөө" бэшэнэ. Хүсэл ханаанай эрмэлзэл, Хэһэн ажалай аша ехэл. Хүн бүхэндэ туһатай байнат, Хамаг зондоо хүндэтэй байнат!

Галина Хандуевна,

Энэл шэгтээ Энеэбхилһэн шарайтай, Энэрхы сэдхэлтэй, Эгээл дээгүүр Талаан бэлигэй Одо мүшэнтнай Олон жэлдэ Толорон байг лэ! Урма зоригтой, Урагшаа ханаатай, Үнэн сэхэ даруу зантайт. Үри хүүгэдэ Үргэн баясыт, Үлгы нютагтаа Үльгэрөө хөөрөт, Үнэн нүхэдтээ Ушаран золгыт. Уужам Буряадаа Магтан дуулахат. Амгалан тэнюун Жарган һуугыт!

Д.ДАМДИНОВА.

Сэбэрхэн Галинын сэсэн хараса - Сэдхэлэйн хүбшэргын сэхэ татаса. Харахан нюдэнэйн мифэрэл урихан, Халуухан зүрхэнэйн долгин дулаахан. Сахилгаан нюдэнэйн хараса

Буряад үнэн

Учредители:
Глава Республики Бурятия,
Народный Хурал Республики Бурятия,
Правительство Республики Бурятия
Директор-главный редактор - В.В.ХАРТАЕВ
Редактор - Т.В.САМБЯЛОВА

Редакционная коллегия:
И.М.Егоров, П.Л.Носков, М.В.Калашников, И.В.Смоляк (Правительство РБ), А.С.Коренев, Ц.Б.Батуев, В.Р.Булдаев, Ц.Э.Доржиев (Народный Хурал РБ), А.В.Махачкеев - зам.директора, С.Б.Байминова (бильд-редактор), Г.Х. Дашеева, Н.Д.Бадмаринчинов, Л.В.Очирова, Д.Ц.Мархадаева, Б.В.Балданов, В.Д.Дамдинова.

ТЕЛЕФОНЫ:

21-54-54 - приемная
21-35-95 - замдиректора - редактор газеты "Бурятия"
21-68-08 - редактор
21-64-36 - бильд-редактор
21-67-81 - выпускающий отдел
21-63-86 - отдел экономических проблем, отдел фотоиллюстраций
21-63-86 -отдел социально-политических проблем
21-64-36 -отдел гуманитарных проблем, отдел бурятского языка и перевода, редакция журнала "Одон"
21-06-25 - редакция журнала «Байгал»
21-60-21 - редакция журнала «Морин Хуур», отдел книгоиздания
21-62-62 - реклама
21-50-52 -отдел распространения

Редакция принимает печатные рукописи. Рукописи и фото не рецензируются и не возвращаются. Автор несет ответственность за представленные материалы. За содержание объявлений редакция ответственности не несет. Все справки у рекламодателя.

АДРЕС РЕДАКЦИИ И ИЗДАТЕЛЬСТВА:
670000, г. Улан-Удэ, ул. Каландаришвили, 23. ГАУ РБ «Издательский дом «Буряад үнэн».

Подписной индекс 50901
Газета зарегистрирована Региональным управлением регистрации и контроля за соблюдением Законодательства Российской Федерации о средствах массовой информации в Республике Бурятия Свидетельство № Б-0079 от 2 ноября 1994 г. www.burien.ru e-mail: unen@mail.ru

Газета набрана и сверстана в компьютерном центре Издательского дома «Буряад үнэн». Отпечатано с готовых диапозитивов в ОАО «Республиканская типография». Адрес типографии: 670000, г. Улан-Удэ, ул. Борсоева, 13. Подписана в печать 24.04. 2013 в 16.00 - по графику; 24.04.2013 г. в 16.00 - фактически. Объем 6 п.л. Заказ №1548. Тираж - 4200 экз.

Цена свободная.

* Материалы на платной основе. ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ - каб. 1, 13 (I этаж), Тел.: 21-62-62, 21-60-91 тел./факс: 21-54-54

УЧИМ БУРЯТСКИЙ ЯЗЫК

Үргэлжлэл.
Эхинийн
мартын 21-нэй,
апрелин 11-
нэй, 18-най
дугаарнуудта.

ДЕВЯТЫЙ ЦИКЛ

Ложка
Тарелка
Самое почётное из кушаний
чашка чая
Хочу
Не хочу.
Хочу спать.
Не хочу спать.
Хочу играть.

ЮЭДЭХИ ХӨӨРЭЛДӨӨН

Халбага
Табаг
Аяга сай – эдеэнэй дээжэ
Дурамни хүрөөд байна.
Дурамгүй, дурамни үгы.
Нойрни хүрэнэ.
Унтаха дурамгүй.
Наадаха дурамни хүрөөд байна.
Наадахаа нананаб.
Наадаха дурамгүй.

ДЕСЯТЫЙ ЦИКЛ

Рот
Зуб, зубы
Носовой платок
Я покушал, вытер платком рот
Я по утрам чищу зубы щёткой.
Папа купил мне зубную щётку.
У меня есть зубная паста.
“Покажи язык”, - сказал врач.

Врач дал Эрдэму выпить.
Эрдэм заболел.
Эрдэм выздоровел.

ОДИННАДЦАТЫЙ ЦИКЛ

По утрам мама будит меня.
Папа отвозит меня в садик.
Улицу надо переходить осторожно.
Мы с папой проходим через площадь.
Мы едем на трамвае.
Наш садик называется “Белка”.
Я в садике нахожусь до вечера.
Наша воспитательница –
Анна Балдановна.

АРБАДАХИ ХӨӨРЭЛДӨӨН

Аман
Шүдэн, шүдэд
Гар пулаад, хамарай аршуул
Би эдеэлээд, гар пулаадаараа
амаа аршааб.
Би үглөөгүүр шүдөө щёткоор
угаадагби.
Абамни намда шүдэнэй щётко
абаа.
Намда шүдэнэй паста бии.
“Хэлээ харуула”, - гэжэ врач
хэлэбэ.
Врач Эрдэмдэ эм уулгаба.
Эрдэм үбшлөө.
Эрдэм эдэгээ.

АРБАН НЭГЭДЭХИ ЦИКЛ

Үглөөгүүр бүхэндэ эжымни
намайе нэрюулдэг.
Абамни намайе саадигта
абаашадаг.
Үйлсэ (гудамжа) хүндэлэн
гарахадаа, болгоохо хэрэгтэй.
Бидэ абатайгаа талмай дээгүүр
гаранабди.
Бидэ трамвайгаар ябадагбди.
Манай саадиг “Хэрмэн” гэжэ нэрэгтэй.
Би саадигтаа үдэшэ болотор
байдагби.
Манай хүмүүжүүлэгшэ –
Анна Балдановна.

Буряад оньһон үгэнүүд

- Хүн болохо багаһаа, хүлэг болохо унаганһаа.
- Эрхэлһэн хүүгэд эмээлэй бүүргэ эмдэжэ наадаха.
- Үгытэй хүн тунһалааша, үншэн хүн хайрлааша.
- Үгытэй хүн үльгэршэ, үншэн хүн дууша.
- Утаанһаа тэрьелээб гэжэ галда оробо.
- Уйлан дуулангүй, ежэ болохогүй.
- Саһан дээрэ мүргүй, саарһан дээрэ нэрэгүй.
- Ажалгүйгөөр алганашье барихагүйш.

- Нюдэнһингөө сэсэги мэтээр гамнаха.
- Тэнэг сэсэн хоёр хөөрөлдэжэ шадахагүй, тэмээн ямаан хоёр мүргэлдэжэ шадахагүй.
- Арьбалһан аминда тунһатай, аршалһан бээдэ тунһатай.
- Хуурай модон жэмэсгүй, хоһон үгэ тунһагүй.
- Ухаагүй толгой улаан гараа зобоохо.

У

РАН ДАРХАШУУЛАЙ ҮРИ ЫАДАҔАН

Зургаатай наял болоһон Цыден-Дамба Маланханов томоотой хүбүүн юм. Бүри багаһаань Баир Сергеевич эсэгээ дахажа ябаад, элдэб дарханай ажал хэхиень харадаг, ээр эмсэгүүдэй нэрье найн мэдэдэг болоһон байна. Аба эжынгээ гэртэхи, газаахи ажалдань яһала тунһатай хүн болонхой. Багаһаань зураха дуратай, элдэб ангуудые, гэрэй амитадые, наадажа байһан хүүгэдые зуражархидаг. Пластилинаар урлажа туршадаг. Мүнөөнэй үхибүүн хадаа компьютерна нааданда ехэ дуратай. Сырен-Дулма Доржиевна эжынгээ оролдолгоор үзэгүүдые мэдэжэ

абаа, холбожо уншажа эхилээ. Буряадаар, ородоор адли тэгшэ дуугархыень шагнахада, аятай даа. Цыден-Дамбын хоёр зураг дурадханабди.

Туяна САМБЯЛОВА.

Буряадай республиканска багшанарай колледжын оюутадай зурагууд

Багшань Хван Дарима Гомбожаповна

Базаров Эрдэм,
«Песнь кочевника»

Дашиева Саяна,
«Степная мелодия»

Баннова Туяна,
«Сохраним»

Дашиева Саяна, иллюстрация к произведению Н.Тоголя «Шинель»

Базаров Эрдэм,
«Песнь кочевника»

Энэ хуудана Дулма Гуродармаева бэлдэбэ.